

Ráduly János

HOZZÁD FOHÁSZKODOM IMÁBAN

**Kibédi ráolvasások, népi imák,
legendaballadák, kántálóénekek**

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó

Ráduly János

**HOZZÁD
FOHÁSZKODOM
IMÁBAN**

A borítót
Beke Sándor-Olivér
tervezte

Ráduly János

HOZZÁD FOHÁSZKODOM IMÁBAN

Kibédi ráolvasások, népi imák,
legendaballadák, kántálóénekek

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó
Székelyudvarhely 2009

AZ ERDÉLYI GONDOLAT
SZERKESZTŐBIZOTTSÁGA

BEKE SÁNDOR (igazgató)
BRAUCH MAGDA
CSEKE GÁBOR
CSEKE PÉTER
CSIRE GABRIELLA
FODOR SÁNDOR
GÁBOR DÉNES
JANCSIK PÁL
NAGY PÁL
P. BUZOGÁNY ÁRPÁD
PÉNTEK JÁNOS

© Ráduly János, 2009
© Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, 2009

ISBN 978-606-534-008-4

KIBÉDI ARCHAIKUS SZÖVEGEK

1. A Maros megyei Kibéd roppant gazdag néphagyománya már rég fölkeltette a kutatónemzedékek figyelmét. Marosszék első főorvosa, Kibédi Mátyus István (1725–1802) könyvei — elsősorban főműve, a hat kötetes *Ó- és új diaetetica* (Pozsony, 1787–1793) — behatóan foglalkozott a népi életvitellel, különösen az étkezési szokásvilággal. Műveinek egyik legfőbb kibédi hozadéka a színpompás nyelvezet, rögzített történetei pedig nagyfokú folklórközzelségről tanúskodnak.

A helyi folklórkutatás később olyan nevekkel forrt össze, mint Ősz János (1863–1941), Seprődi János (1874–1923), Bartók Béla (1881–1945) és Barabási András (20. század eleje), akik már módszeres, a tudományos követelményeknek is eleget tevő gyűjtőmunkát végeztek. Volt mit gyűjteniük, hiszen a község — mint Marosszék „legnagyobb és legszebb faluja” (Orbán Balázs) — századokon keresztül eleven társadalmi életet élt, s ez kedvezett a hagyománykincs virágzásának.

Nincs most szándékunkban kutatástörténeti vázlatot adni (ezt más kiadványokban már elvégeztük), csak éppen a mesegyűjtő Ősz János gyönyörű mondatát idézzük. Seprődihez intézett egyik levelében (még 1897-ben) ezt írta: „Van itt mese, kedves barátom — druszám, zsákszámra, garmadájával, csak győzzem őket összefirkantani...”

Magunk eddig 37 önálló könyvben, gyűjteményben népszerűsítettük a helység folklóráját. A sort az 1975-ben megjelent *Kibédi népballadák* nyitotta (Kriterion Könyvkiadó, Buk.), ezt további balladakiadványok, meséket és találós kérdéseket tartalmazó gyűjtemények, szolgavallomások követték. Három tanulmánykötetben kis „jelenségmonográfiákat” közzeltünk, amelyekben egy-egy folklórműfaj tartalmi/formai sajátosságait jártuk körül.

A legelső ráolvasásokat, népi imákat, legendaballadákat tartalmazó közleményünk 1992-ben jelent meg a kolozsvári *Helikon* című irodalmi folyóiratban (III. 4. sz., február 14.) *Menj el, gonosz Sátán* címmel. Itt egyszerre tizenhét szövegváltozatot mutattunk be. Kis bevezetőnk egyik „kitételét” feltétlenül idéznünk kell, rávilágít (talán) a gyűjtés legfőbb indító okára: „...az az ötletünk támadt,

hogy megpróbálkozzunk egy Kis-Küküllő menti református nagyközség, a Maros megyei Kibéd ráolvasásait, népi imáit, legendaballadáit összegyűjteni. Munkánk eredménye több mint meglepetés: olyan szövegeket rögzíthettünk, amelyek bizonyíthatóan a reformáció kora előtti vallásos népi költészetben formálódtak.”

2. Miként állt össze mostani könyvünk anyaga?

A 3-as számú ráolvasó ima magyarázó jegyzetében utalás található arra, hogyan terelődött figyelmünk az imaszövegekre. Akkoriban Majlát Józsefné Ötvös Sára folklórkészletét „tanulmányoztuk”. Össze is állítottuk epikus énekeit tartalmazó könyvünket, amely 1979-ben jelent meg Bukarestben, *Elindultam hosszú útra* címmel. A kiadvány „műfaja”: személyi balladamonográfia.

Nos, az említett „magyarázó jegyzetben” ez olvasható: „Miközben balladáit, meséit, mondáit jegyeztük, megkezdtük gyógyító tudásának rögzítését is. Már ekkoriban, az 1970-es évek elején leírtuk néhány gyógyító »praktikáját« (eljárását), s négy-öt töredékes imaszöveget is, ezeket azonban akkor közölni nem lehetett.”

1987 őszén ismét „igénybe vettük” Sári néni folklórtudását: más természetű anyagok mellett három „olvasást” is leírtunk tőle, ezek mostani könyvünkben a 3-as, 10-es, 13-as sorszámot kapták.

Aztán következett az 1991-es és az 1992-es esztendő, amikor meglévő gyűjteményünket ötvenkét újabb szöveggel gyarapítottuk. Valójában akkor állt össze mostani könyvünk törzsanyaga, s megkezdhattuk munkánk eredményének sajtóbeli közlését. A megjelent publikációk jegyzékét tanulmányunk végén találja meg az olvasó. Az utolsó, kiegészítő gyűjtések 2001–2004-ből valók. Ugy éreztük, a nyersanyag további „összehordásában” meg kell állnunk, s a meglévő anyagot köteté kell szerkesztenünk, hiszen tudva tudjuk: a teljesség igénye — s erre a tudománytörténet számos példát ad — csak „jámbor óhaj” marad.

3. Mit tartalmaz jelen gyűjteményünk?

A kötet élére azokat az imádságokat helyeztük el, amelyek a faluban gyógyító funkcióban éltek, azaz ráolvasásként „hasznosították” őket. Erről az alcímek beszédesen tanúskodnak: pokolvar ellen, pokolvar és köldöksemer ellen, betegség ellen, igézés ellen stb. Helyesen fogalmazott Erdélyi Zsuzsanna, mikor megállapította: „A ráolvasók és az archaikus népi imádságok motívumainak »átjárását«, bizonyos szövegelemek funkcióváltását jól megfigyelhet-

jük a gyakorlatban...” Ezek a szövegek a legrégebbesek. Erdélyi Zsuzsanna gyűjtésünkéből öt imát beépített magisztrális munkájának harmadik, bővített kiadásába is: *Hegyek hágék, lőtől lépék*. Archaikus népi imádságok (Pozsony, 1999). Nos, épp a kibédi szövegekre gondolva fogalmazta meg érvényes meglátását: „Történeti rendben, amiképpen már szóltunk róla, visszamehetünk akár a XV. század végéig és az erdélyi református Kibédén napjainkban gyűjtött gyógyító imádságokig, amelyek szövegképe szintén visszavisz a múltba...” (Erdélyi 1999. 806.).

Ugyanebbe a csoportba iktattuk be a valódi ráolvasások közül azokat a szövegeket, amelyeket a szakkutatás epikus ráolvasásoknak nevez. Lényegük — Pócs Éva meghatározása szerint —, hogy „...egy múltban lejátszódott esemény elbeszélését tartalmazza”, s ezek a „hasonlatba foglalt epikumok” mindenképpen „a gyógyulás óhajának” a szolgálatában állnak. Íme néhány cím: *Hetvenbét féle pokolvarok, Kilencvenkilenc igézetek, Szűz Mária kicsi fiát megigéztek, Olyan szép, mint a holdvilág, Ó, Jézusom* stb.

Néhány nem epikus ráolvasást a kötet végén helyeztünk el. Ezek legfőbb jellemzője, hogy kisebb-nagyobb prózai bevezető résszel indulnak, s a rendszerint rövid „imák” a mágikus mozzanatok magyarázó szövegekbe vannak beágyazva. Kibédén különben ezeket a típusú imákat olvasásnak, ritkábban ráolvasásnak nevezik, de az ima megnevezés is előfordul. Az általunk „tollhegyre vett” szövegek közül megemlítjük az árpa ellen való ráolvasást, a hideglelés, fejfájás, vaknap, szemölcs stb. gyógyítását szolgáló „eljárásokat”.

A gyűjtemény leggazdagabb rétegét a népi imák „adják”. Különösen az esti imák sokfélesége feltűnő. Indul a sor az *Adom a drága lelkemet* cíművel (5-ös sz.), amely ugyancsak krisztusi szenvedéstörténetet „beszél el”, de megőrzője nem ráolvasó funkcióban éltette. Kérdésünkre, hogy: „Olvasóként szokta-e mondani?” — ezt válaszolta: „Nem, azt a hókusz-pókusz dolgokat én nem szeretem, én a vallásos dolgokat szeretem, nem a kuruzsmányokat.”

Aztán ott van a *Szent angyalok őrizzenek* (6-os) című imánk: Erdélyi Zsuzsanna a szöveg egyes motívumainak „szétszóródásáról” beszél. Idézett könyvében számos olyan archaikus szöveget közöl, amelyek szűzségében a mi imánk elemei mintegy „építőköveként” fordulnak elő. Nyilván, ez a szétszóródás hozzájárult a további vál-

tozatképződéshez is. Tánczos Vilmos szintén a más imákkal kontaminálódott variánsokról szól. *Gyimesi archaikus népi imádságok és ráolvasások* című tanulmányában ezt írja:

„Gyimesi gyűjtésemben 86 olyan szöveget találtam, melyek mind funkciójukat, mind pedig motívumanyagukat tekintve a legszorosabb műfaji értelemben is archaikus apokrif népi imáknak tekinthetők... Bennük a középkor emberének mentalitása, a sötétségtől, a sámántól, a bűntől való félelme fejeződik ki” (In: Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 2. Kv., 1994. 224.). Az elmondottak az *Ó, én Uram, Teremtőm* (27-es) című imánkra is érvényesek.

Sok változatban gyűjthető ma is az *Én lefekszem én ágyamba* kezdetű ima, amelyről Erdélyi Zsuzsanna megállapította, hogy „...általánosan elterjedt nemcsak nálunk, hanem Európa-szerte... maga Luther is ismerte és imádkozta” (Erdélyi 1999. 868.).

Feltűnően kevés a reggeli imák száma, észrevételünk szerint reggelenként leginkább egyes esti imák részleteit „reprodukálták”. Imák hangzottak el kint a mezőn, születés- és névnapkor, mosakodás közben, gyümölcsfák ültetésekor, keresztelekor, halott mellett stb. Külön szint képviselnek a nagy idő, erős idő elhárítására szolgáló szövegek, ezek elmondásakor — nagyon gyakran — mágikus mozzanatokat is „végeztek”. Régiségük több évszázadban (évezredben?) mérhető.

Könyvünk anyagában néhány legendaballada is található, ezek kántáló ének funkcióban éltek és élnek a helyi hagyományban. A legendaballada kérdéskörével Kriza Ildikó foglalkozott behatóan, az ő megfogalmazásában idézzük a műfaj lényegi jegyeit: „A legendaballada szentekről, bibliai hősről szóló epikai-lírai alkotás, amely a személyek életét vagy annak egyes epizódjait verseli meg” (*A magyar népballada*. Debrecen, 1991. 76.).

Vannak régiesebb (*Elindult Mária szállást kéregetni, Felkeltem én nagypénteken reggel*) és újabb megformálású szövegek: *Születék a Jézus barmoknak jászlába, Elindult Szent József Betlehemnek városába*. Kutatói észrevétel, hogy „egyaránt előfordulnak protestáns és katolikus falvakban”, és gyakran kontaminálódnak a karácsonyi kántáló énekekkel.

Kibédi kántáló énekeket elsőként Ősz János közölt *Kántáló énekek* című közleményében (Ethnographia, XIII. 1902. 87–90.). Őt követte Barabási András, aki újabb változatokkal gyarapította a

meglévő „állományt” (In: Makkai Endre — Nagy Ödön: *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez*. Kv., 1939. 188-192.). Érdeemes idéznünk Ósz János szavait: „Ma a kántálás egészen elveszítette vallásos nimbuszát... Közönyösen fogadja a háztáj, többé nem büszke rá a kántáló, hogy ő is részt vehetett Jézus megdicsőítésében... ma a leglelkiismeretesebb kutatásom dacára is csupán (...) romlott szövegeket szedhettem össze községemből...”

Nos, napjainkra a nagyfokú szövegromlást nagyfokú dallamromlás is követte. A helyi magyar ajkú cigányok által ismert kántáló énekek zöme romlott dallamú, egyik-másik már használhatatlan állapotba jutott. Ezért szorítkoztunk pusztán szövegközlésre. Épp a szövegek azok, amelyek „...eredetrenden kapcsolatot mutatnak az archaikus imádság műfajával, sőt, közvetve a ráolvasó imákkal...” (Erdélyi 1999. 681.).

4. Szólnunk kell arról is, hogy miként, hogyan rendeztük el az összegyűjtött anyagot. Mintaul Erdélyi Zsuzsanna már említett könyvét hasznosítottuk, az általa alkalmazott módszer áttekinthetővé, könnyen „hasznosíthatóvá” tette a szövegekészletet.

Minden jelentősebb szövegvariáns, típus sorszámot kapott. A szövegvariáns szót azért használjuk kiemelten is, mert a kimondottan tipológiai körülhatárolás roppant nehéznek tűnt, az altípusok kialakítása pedig még nehezebbnek.

A sorszámot a cím követi. A főcím legtöbb esetben a szöveg egy kiemelt sora (mondata, kifejezése, szava), ettől csak a kötet végi néhány ráolvasásnál térünk el, például: *Fogfájás gyógyítása*, *A sümmölc (szemölc) gyógyítása*, *A tehéntej megóvása*.

A zárójeles alcím rendszerint a kérdéses szöveg funkciójára utal: *Pokolvar ellen*, *Igézés ellen*, *Esti ima*, *Bánátságimádság*, *Kántáló ének* stb.

Következik maga a teljes szöveg, alatta az adatközlő neve (aszszonyoknál a lánykori név is), életkora, valamint a lejegyzés időpontja.

Ezeket — idézőjelbe téve — a „szövegmegőrző” vallomása követi. A gyűjtő által föltett kérdéseket zárójelben „adjuk”.

A személyes vallomások után a tulajdonképpeni magyarázó jegyzetanyag következik, az összehasonlításul szolgáló szövegváltozatokat, töredékeket is ide építettük be. Néhány esetben további vallomásszövegek közlését láttuk célszerűnek, ha azok valamelyest árnyalták/árnyalják a gyűjtő által megfogalmazott elgondolásokat.

Utalnunk kell arra, hogy nem minden sorszámozott szöveg után olvasható személyes vallomás, sőt, néhány esetben a magyarázó jegyzet is hiányzik.

5. Olvasom Balázs Géza *Antropológiai gondolatok a szent és profán szövegekről* című tanulmányában, hogy „...szép példák vannak a nyelvtörténetből profán szövegek szakrálissá, illetve szakrális szövegek profánná válására” (In: *Áldás és átok, csoda és boszorkányság. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben*. Szerk. Pócs Éva, Bp., 2004, 21).

A megállapítás helyességét kibédi gyűjteményünk is megerősíti. Az *Ó, Jézusom* (14-es) című, igézés elleni ráolvasó szövegünk egyike a legszebbik alkotásainknak, régiségét igazolja egyrészt a patinás megfogalmazások, másrészt a sajátos verselés. Nos, a ráolvasás második felének motívumait katolikus énekeskönyvben találtuk meg, azaz mint egykorvolt egyházi ének vált ráolvasó imává. Hasonló a helyzet az *Ugye, világosság, te vagy* (28-as) című esti imával is. Bizonyos motívumaira az 1977-ben megjelent Református Egyházi Énekeskönyvben bukkantunk rá. Nyomozni kezdtünk. Az éneket megnéztük egy 1838-as énekeskönyvben is, s a két szövegben néhol egymástól eltérő megfogalmazásokra lettünk figyelmesek. Aztán rájöttünk, hogy a kérdéses szöveg már 1592-ben „funkcionált”, tehát már akkor „fölvétetett”; hivatalosan is az egyházi gyűjteményekbe. Ilyen adatok birtokában fogalmazhattuk meg — talán már általános érvényű — megállapításunkat: „Látható, a már nyomtatásban megjelent szövegek is helyenként eltérő jegyeket mutatnak. Hát hogyne módosított volna rajtuk az élő néphagyomány! Ennek mértékéről, minőségi jegyeiről érdemes volna külön tanulmányban beszámolni”.

Itt utalunk még arra, hogy kántáló énekeink zömének dallamai az egyházi énekeskönyvek dallamaira mennek vissza, feltéve, hogy dallamviláguk már nem éppen romlott, vagy teljesen műzenei eredetű.

Erdélyi Zsuzsanna több ízben is szólt arról, hogy a ponyván megjelent imaszövegek miként kontaminálódnak a profán szövegekkel. Adatközlőinek egy része arra is hivatkozott, hogy „ismeretek”. Nyomtatott ebben az esztendőben típusú „füzeteket”, sőt, név szerint is hivatkoztak Bagó Mártonra, aki a 19. század második felében „működött”. Magunk nem jegyeztünk le olyan anyagokat,

amelyek kimondottan ezekre a nyomtatványokra mennének vissza. Ez viszont nem jelenti azt, hogy a faluban ne ismerték volna ezeket a „könyveket”. Orbán Vilmosné Szilveszter Ilona ma is őrzi azt a kéziratos „köteget”, amely Szilveszter Rózától származik, s amely valójában a Bagó-féle nyomtatvány hű másolata. Milyen indítékok hatására fogott hozzá a lemásolásához? Ezt ő maga beszéli el, íme: „a testvérem leányának írtam 1966-ba Szilveszter Sárának emlékül; kedves Sárika, te is, ha öreg kort érsz, írd le az unokádnak, ha valaki kéri olvasás képen ad óda, bár kinek csak vigyáz, hogy megmaradjon, neked agya visza bárki ha kiolvasta, a 9. lapon úgy írja a pátriárka; bármely ember házánaál tartható e levél, így tehát ha reformátusok vagyunk, nem bűn, ha megbecsüjük és tartjuk... írtam Szilveszter Róza 1966 december, 21, 22, 23, 64 éves korban 191. szám. Nyomatott ebben az esztendőben Budán 1869 nyomatta és kiadta Bagó Márton”.

6. Szükségét érezzük, hogy néhány mennyiségi, számszerű vonatkozásra is kitérjünk. Könyvünkben a sorszámozott alkotások száma nyolcvan, de utaltunk arra, hogy számos szövegvariánst — néhány töredék kíséretében — a magyarázó jegyzetanyagba is beiktattunk, így a kötet 126 kibédi szöveget tartalmaz és egy nyárádszentimrei ráolvasást (ez is saját gyűjtés), tehát a közölt szövegek száma 127. Megjegyezzük, hogy a nyárádszentimrei adatközlő férfi volt és 71 esztendő. A továbbiakban kimondottan kibédi „adalékokkal” dolgozunk.

Az anyag összehordásában 43 adatközlővel dolgoztunk, ebből 14 férfi és 29 nő, tehát az adatmegőrzők mintegy kétharmada a női társadalomból való. Még jobban a nők javára billen a mérleg, ha az anyag férfi-nő arányát vesszük figyelembe. A férfiak mindössze 38 ráolvasást, imát mondtak el, míg a nők 88-at. A legfiatalabb adatközlő 22 éves volt, a legöregebb 92. A huszonkét éves kortól az ötvenig roppant kevés adatszolgáltató akadt: három férfi és hat nő, az általuk elmondott szövegek száma a húszat sem éri el. A „legtermékenyebbnek” az 51-70 évesek korcsoportja bizonyult. Különösen a nők által elmondott szövegek száma „ugrott” meg, jóval több, mint ötven szövegvariánssal gyarapították a „korpuszt”. Valamelyest csökkenő tendenciát mutat a 71-92 évesek korcsoportjának tudása, de hangsúlyoznunk kell, hogy a legrégiesebb, az igazán „klasszikus” értékű anyagot ők közvetítették a gyűjtőnek, ők azok,

akik eredeti mivoltukban megőrizték a ráolvasás- és imaanyag apokrif rétegét.

A legtöbb anyagot — 19 szöveget — az 56 (helyenként 66) éves Majlát Sárától jegyeztük le. Ő a híres-nevezetes kibédi mesemondónak és balladaénekesnek, Majlát Józsefné Ötvös Sárának (90 éves korában hunyt el 1988-ban) a leánya. Édesanyjától minden régi tudást „magába szívott”, amit csak lehetett. Ma is aktív ráolvasó, a vidék legismertebb ónöntője, tehát édesanyja mesterségét folytatja tovább. Mindig a legönzetlenebbül állt a rendelkezésünkre, készséggel gazdagította (és talán még gazdagítani fogja) népköltészeti tárházunkat.

Majlát Sárát a 76 éves Seprődi József követi, aki 17 imával, kántáló és legendaénekekkel járult hozzá gyűjteményünk végleges „kialakulásához”. Ő más alkat: az úgynevezett alkotó típusú adatközlők közül való, az imarögtönzés kiváló mestere. Ennek tudható be, hogy az általa elmondott szövegekben néhány kifejezés gyakran visszatér, pl.: ingyen kegyelmedből, lelki erőt, testi erőt, könyörülj rajtunk stb. Ezek hagyományos „építőkövek”, amelyekkel létrehozza, megteremti a szűzsék „vázait”. Jóska bátyánk ugyanakkor buzgó református, az általa elmondott szövegek java része a református imák mintaképei. A következőre gondolunk: „A magyar protestáns énekköltészet a graduálba felvett himnuszok fordításával kezdődött. Természetesen csak azok a latin himnuszok jöhettek számításba, amelyek nem ellenkeztek a reformáció hitelveivel, a Máriáról és a szentekről szóló himnuszokat eleve kihagyták...” (*A magyar irodalom története*. Szerk. Sőtér István. I. Bp., 1964. 341).

Mindehhez tegyük még hozzá, hogy Seprődi József a néhai zenetudósnak, Seprődi Jánosnak az unokaöccse, aki híven ápolja a nagy előd emlékét. Célja: „...maradjon meg bennem a Seprődi-eszme, az Isten eszméje”.

Néhány szót szólunk még adatközlőink társadalmi hovatartozásáról. Földmunkával, földműveléssel foglalkoztak/foglalkoznak 35-ön, ide a napszámosok rétegét is besoroltuk, javarészt magyar ajkú cigányok, akik alkalmi munkából élnek, s a kibédi gazdánál dolgoznak tavasztól őszig. A munkás réteget ötön képviselik, s van három értelmiségi is, akik felsőbb iskolákat végeztek. A három értelmiségit leszámítva, a többi adatközlő csak elemi, esetleg gimnáziumi

(V–VIII. oszt.) tanulmányokat folytatott. Írástudatlan is van közöttük.

7. Erdélyi Zsuzsanna említi, hogy miközben adatközlőivel dolgozott, „...századokkal előttünk járó nemzedékek lelkisége, hitbeli telítettsége, sőt, a késő középkori, ún. lángoló vallásosság egyes megnyilatkozási formái is felszínre kerültek” (Erdélyi 1999. 788-789.).

Ezt a vallásos „telítettséget” napjaink egyes imamondói is magukban hordozzák. Hitbeli „föltárulkozásuk” mellett azt is elmondták, hogy mit tudnak az imák eredetéről, ugyanakkor milyen fontos szerepük van a Teremtőhöz való közeledésben. Íme néhány vallomás:

„Ezt az imádságot még mostanában is el szoktam mondani. Azér mondogatom, mer imádság. Kibéden tanoltam öregasszonyoktól. Meg kell hallgassa a drága jó Isten, mert a jó Istenbe bízik, a jó Isten kell tudja, hogy én bízok benne. Annyit imádkozok, annyit kérem a drága jó Istentől, hogy őrizze meg engem a betegségtől.

Leány koromba nem vót olyan ruhám, mint a többinek, hogy menjek a templomba. S akkor örökké mondta édesanyám:

— Hallod, fiam, állj bé az ajtó meg, ott is imádkozzál, a jó Isten ott is meghallgassa” (Réti Péterné Elekes Rebi 92 éves).

„Az ezelőtti öregek vallásosok voltak, hogy mindenre imádkoztak. Mikor szántottak, vetettek, fát ültettek, kapáltak, mindenre összefogták a kezeket, és úgy kérték a jó Istent, hogy segítsen. A jó Isten meg is áldotta a határt... bő termést adott” (Seprődi József 76 éves).

„Mikor a kenyér megsült, ugyi, veszem ki, akkor mondom az imát. Erre édesanyám tanított meg, ő vallásos asszony vót, jó református, szerette az Istent úgy, mint én... Én is református vagyok, nem hagyom el a hitemet soha, de soha” (Mátyus Mihályné Orbán Erzsébet 68 éves).

„Jézus Krisztus által gyógyulnak meg a betegek. Ez nem ördögi dolog, mer csak a Jézus Krisztus által van a gyógyulás. Meghallgassa az igazi imádságot Krisztus s az Isten. Ugyi, Jézus Krisztus vót az orvos, mikor a földön járt, sok betegeket meggyógyított. Ő vót az igazi orvos” (Pétras Józsefné Papp Rozália 87 éves).

„Azt is édesanyám mondta, hogy ha valaki, mondjuk, haragosa az embernek, s hívják el gyógyítani, akkor a haragot félre kell tenni, el kell menni, mer ha nem, hát az nagy bűn. Mer az imádságokat a Szent Mária hagyta, s aki megtanulta őket, az kell elmondja. S igaz is, mer egy távoli mezőn a Szent Mária nagybetűkkel egy nagy lapos kőre írta le ezeket az imákat mind. S arról a kőről írták le aztán a tanítványok, s úgy írták le könyvekbe” (Majlát Sára 56 éves).

Ez a hitbéli „mentalitás” nem csupán magyar sajátosság. Erdélyi Zsuzsanna tágabb összefüggésrendszerben, európai kitekintéssel is megvizsgálta a műfaj számos kérdéskörét. Megállapítását feltétlenül idéznünk kell: „Összeállt egy gazdag hagyományrendszer, amelyben a magyar elemek jelentős helyet foglalnak el. Számarányukban, tartalmi és formai értékekben egyaránt jelentőset...” (*Az archaikus népi imádságok középkori összetevői*. In: A magyar vers. Bp., 1985. 304.).

8. Röviden szólni kívánunk a ráolvasások, népi imák megtanulásának, elsajátításának körülményeiről, az „átörökítés” egykorvult főbb lehetőségeiről — persze, a teljesség minden igénye nélkül.

Az imák megtanulása már apró gyermekkorban megkezdődött.

„Édesanyámtól tanoltam meg kicsi gyermekkoromba, mikor még alig tudtam beszélni, s édesanyám már akkor tanított az imádságokra. Szívembe véstem. Őtet is a szülei tanították. Minden gyermeküket megtanították imádkozni, Istent hívtuk állandóan. Ezt minden este el szoktam mondani, sohase fekszem le ima nélkül” (Mátyus Mihályné Orbán Erzsébet 78 éves).

„A szüleimtől tanultam. Édesapámnak vót az imája meg a nagyapámé. Ahogy kezdtem motyogni, beszélni, meg kellett állni az ágy előtt, lefekvéskor, mer hárman vótunk testvérek, s mind a hárman szerre el kellett mondjuk az imát. Lefekvés előtt” (Gergelyfi Samu 69 éves).

Különös szerepet játszottak az imák „közvetítésében” a nagymamák, a nanyók. Itt jó Bornemisza Péterre gondolunk, aki 1578-ban megjelent *Ördögi Kísértetek* című könyvében Szerencse Benedekné imádságait közölte. Ő szintén a „nagy anyatul és egy mise mondo Paptul tanult” szövegekkel gyógyított. Íme két kibédi vallomás:

„Annyi imádságokat szoktunk nanyómmal imádkozni, hetet mondtunk el esténkét, minden este hét imádságot. Ő tanított az imádságokra” (Konyicska Gabriella 22 éves).

„Ezt az imádságot még nagyanyámtól tanultam, az öreg Kendeinétől... Még kicsi, egészen kicsi leányka voltam, amikor tanítgatott rá” (Jakab Árpádné Kacsó Elza 63 éves).

Később, iskolás korban az iskolában is sor került imák megtanulására, de ott főleg a tanterv előírta hivatalos imaszövegek elsajátítása/megtanítása volt a fő cél. Az ide iktatott kis vallomás iskolai gyümölcsfaültetésről szól.

„Azt mondták akkor a tanítók:

— Mikor azt a fát ültetjük, ne csak lefelé nézzünk, hanem nézzünk felfelé is. Kérjük meg az Istent, s Jézus Krisztust, hogy legyen a segítségünkre. Imádkozzunk” (Seprődi József 76 éves).

Imák, legendaénekek közösségi terjesztésére is van kibédi adatlunk. A még gyermek Seprődi József a kötetünkben is meglévő *Kiindultam Sodomából*, illetve a *Bátran menyünk Kánaán felé* című két valóságos éneket a bibliakörben tanulta. Tudni véli, hogy mindkét szöveg „szerzője” a földműveléssel foglalkozó Dósa (Poros) Lajos volt: „Lajos bácsi eztet úgy gondolta s olyan énekeket csinált és fűjt, amiket szeressen az ifjúság. Mer úgy akarta, hogy az ifjúságnak is szerezzon olyan éneket, hogy fogja meg őket vele, s ezáltal Istenhez kerüljenek. A bibliakörben adta elő az énekeit.”

Az eddig elmondottakból nyilvánvaló, hogy az imakészlet megtanulásában döntő jelentősége volt a gyermekkoraknak. Egyetértünk Balázs Géza meglátásával: „A gyermekkori begyakorlás a szövegeket hihetetlen erővel képes fenntartani. A megtanult szöveg (memoriter) kész formában lévő üzenet, amely az egész élet során nyelvi és viselkedésbeli támaszként szolgál” (Balázs 2004. 20).

Másként történt a ráolvasó szövegek, illetve a ráolvasó funkciójú imák átöröklése. Két közölt vallomásunk önmagáért beszél.

„Aki megtanolta a pokolvarhúzást, abba már beléöröklődött Szent Mária hite, és aztot nem szabad egy barátnőnek, egy komának, egy idegennek elmondani. Aztot csak a gyermekeknek, a rokonainak szabad elmondani, de azoknak se úgy, hogy hangosan. Oda kell állni melléje, s meg kell hallgatni, hogy ő hogy mondja: lassan, pusmogva mondja az imát, s úgy kell megtanolni. Odaálltam édesanyám mellé, mikor gyógyított, s két-három szót megtanoltam, többet nem. Utána édesanyám nem mondta el az imát, csak mikor gyógyított megint” (Majlát Sára 56 éves).

„Édesanyám nem tanított meg rea, csak amikor már ágyban fekvő” nagy beteg lett. Azt mondta, hogy csak a tiszta lelkű embernek szabad megtanítani. Akkor, a halála előtt mondta el háromszor-egyszer, s úgy megtanoltam. Meghagyta, hogy ne mondjam el másnak senkinek se, mert akkor nem használ” (Simonfi Györgyné Nagy Eszter 65 éves).

Meg kell jegyeznünk, hogy nem minden adatközlő gondoskodott arról, hogy az általa ismert archaikus imákat tovább adja, átörökítse. A *Fejem az Úristen* (7. sz.) című szöveg elmondója ezt nyilatkozta: „Ezt én örökkéig szoktam mondani, csak magamba, esténként, mikor lefekszem. Elmondom a Miatyánkot s utána a két Hiszek egy Istent, egymás után. (Megtanulta-e valaki Sári nénitől?) Biza a családomból nem tanulta meg senki, nem is mondtam el nekik, a gyermekeknek se, soha, úgy emlékszem. Ejsze Samu bácsi se tudja, még neki se mondtam el egyszer se” (Gergelyfi Samuné Dósa Sára 69 éves).

Az emlegetett Samu bácsi adatközlőnk férje. Ezt mondta:

„Ezt a Hiszek egyet mostanig (a felvételig) soha nem hallottam. Már 46 éve, hogy együtt vagyunk, s nem tudtam, hogy az asszony tudja ezt az imát. Nem biza” (Gergelyfi Samu 70 éves).

Több adatközlő is utalt arra, hogy a fiatalabb nemzedékek bizonyos mértékű tartózkodással, túlzott óvatossággal viszonyulnak a régi imákhoz, kántáló énekekhez. Értetlenségüket fejezték ki:

„Hát mondhatom, jól tették a szüleim, hogy ilyen dógokra tanítottak. A mai fiatalokra is ráférne az ilyesmi” (Gergelyfi Samu 69 éves).

„Úgy vót, hogy mondjuk, valaki már künn vót a mezőn, szántott-vetett, s egy másik ember ment el a birtok mellett, úgy el nem ment, hogy ne szóljon oda a gazdához. Kalapot, sapkát emelt, s mondta az imát. Még most is rosszul esik, hogy ezek a fiatalok ezt nem gyakorolják, inkább képesek egymást megenni. Bosszúmódra élnek” (Orbán Márton 92 éves).

„Ezt (kántálóéneket) a fiatalok már alig tudják, mostanában keveset kántálnak. Régi ének vót, régi öregektől tanoltam. Már nem igen énekelem, a dallam is csak vajegyszer jut eszembe. Már nem járok kántálni” (Vass József 75 éves).

Nos, az elmondott „vélemények” készítetik a gyűjtőket arra, hogy felfokozott erővel keressék meg elsősorban a még élő legöre-

gebb adatközlőket, akiktől a leghitelesebb anyagot rögzíthetik. Ezt tette Erdélyi Zsuzsanna is, ezt teszi minden kutató: menteni, amit lehet, mert az „átváltás” során örök értékek mennek veszendőbe. Erre gondolhatott a már többször emlegetett Balázs Géza, amikor ezt írta: „A hagyomány átörökítése válságban van. Szóban és írásban csökken a szövegértés színvonala, sikere. Pedig a szóbeli átörökítés kimunkált hagyománya élte, tartja fenn az anyanyelvet. S abban az egyházi, szakrális kommunikációnak kiemelkedő szerepe volt, van” (Balázs 2004. 22.).

9. Nem zárhatjuk le bevezető tanulmányunkat anélkül, hogy ne szólnánk az összegyűjtött szövegek lejegyzési módjáról. Mind az imaanyagot, mind a kísérő személyes vallomásokat szó szerint (kijtés szerinti írásmóddal) írtuk le, figyelembe véve *A népköltési (folklor) alkotások kritikai kiadásának szabályzata*ban megfogalmazott főbb követelményeket (Bp. 1972). Mellőztük az óu, öü, éi ereszkedő jellegű magánhangzó-kettőshangzók jelölését, amelyeket — főleg az öregek — az ó, ő, é hangok helyett ejtenek (vóut, köü, széip). Ugyancsak jeleznünk kell, hogy a kibédi nyelvhasználatban a ly hang helyett j-t ejtenek, de mi a könnyebb olvashatóság kedvéért az ly-os jelölés mellett maradtunk (ilyen, olyan). Nyelvi következtelenségekre is figyelhet az olvasó: vót — volt, örözz — őrizz, osztán — aztán stb. Ezeket nem egységesítettük, a bomlóban levő tájnyelvi állapot visszaadására törekedtünk.

A tájszavakat, egyes idegen szók magyarázatát külön jegyzékbe foglaltuk.

10. Gyűjtés közben — pár alkalommal — a sajtóban is hírt adtunk munkálkodásunkról. Íme, 2004-ggyel bezárólag, a megjelent anyagok bibliográfiai jegyzéke:

Menj el, gonosz Sátán. Kibédi ráolvasások, népi imák, legendaballadák. Helikon III (1992). február 14. 4. sz. 4-5. — Tizenhét szemelvénnyel.

Karácsonyi kántálás. Népújság XLIV (1992). december 24. 248. sz. 3. — Négy kántálóének szövegével.

Két népi imádság. Múza (képújság-melléklet). 1992. február 28. 44. sz. 3. — Két imaszöveggel.

Látomásos népköltészet. Múza (Népújság-melléklet). 1992. április 17. 51. sz. 4. — Három szemelvénnyel.

Régi ráolvasás-szöveg. Múzsza (Népújság-melléklet), 1992. május 8. 54. sz. 4.

Nyírádszentimrei ráolvasás. Múzsza (Népújság-melléklet). 1994. szeptember 8. 164. sz. 4.

Én lefekszem én ágyamba. Múzsza (Népújság-melléklet), 2002. február 16. 527. sz. 7. — Két népi ima szövegével.

Ó, én Uram, Teremtőm. Múzsza (Népújság-melléklet), 2004. december 4. 668. sz. 3.

Ráduly János

Elment Jézus szent kertjibe*(Pokolvar ellen)*

Elment Jézus szent kertjibe,
 Béült Jézus szent székibe,
 Térgyig vérbe,
 Könyökig könnybe,
 Aranyhaja leeresztve,
 Szent könnye orcáját mossá.
 Odaméne szent evangyélisa Lukács,
 Kérdi tőle:
 — Miér van Jézus szent kertjibe,
 Miér van térgyig vérbe,
 Könyökig könnybe,
 Aranyhaja leeresztve,
 Szent könnye orcáját mossá?
 — Hogyne, evangyélisa Lukács,
 El vagyok rendeltetve,
 Feszítsetek keresztfára,
 Két kezemet két vasszeggel,
 Két lábomat egy vasszeggel.
 Menjetek a fekete föld alá,
 S hirdessétek:
 Aki ezt elmondja
 Pénteken,
 Szombaton,
 Háromszor egymás után,
 Elnyeri az örökkévaló üdvösséget.
 Elment az én anyám
 Hideg havas tetejire,
 Hogy gyógyítson meg
 Minden nyilalásokat,
 Minden csattanásokat,
 Minden pokolvarokat,

 Temesse el
 Hideg havas tetejire,

A jó lelket pedig
Szerelmes szent templomába.
Ámmen.

Simonfi Györgyné Nagy Eszter 65 éves
1991. december 15.

„Ezt édesanyám, Nagy Daniné Simonfi Eszter mondta el mindig, mikor hívta le a pokolvar. Háromszor mondta el egymás után, de csak úgy, magában, nem szabadott hangosan mondja.

Édesanyám nem tanított meg rea, csak amikor már ágyban fekvő nagy beteg lett. Azt mondta, hogy csak a tiszta lelkű embereknek szabad megtanítani. Akkor, a halála előtt mondta el háromszor-négyszer, s úgy megtanoltam. Meghagyta, hogy ne mondjam el másnak senkinek se, mert akkor nem használ. Mert ő ezt imának mondta. Ő úgy mondta ezt az imát, hogy nem lehetett érteni.

(Mi a pokolvar?)

Hogyha valakinek fáj nagyon a feje, nyilallik, lükög, ez a pokolvar, ezt kell lehúzni. Legtöbbször odajött a beteg hozzánk, de vót úgy, hogy édesanyám ment el a házhoz, s ott húzta le a pokolvar. Leültette a beteget az ágyra vagy a székre, s a feje felett a jobb kezével kört csinált, sok körököt csinált s mondta az imádságot. Addig a kezével mind körözött, amíg mondta a szavakat. Mikor a harmadikot is elvégezte, vetett a betegnek a fejire egy keresztet, s azt mondta:

Atyának,

Fiúnak,

Istennek nevibe, ámmen.

Ennyi vót az imádság, evvel gyógyított édesanyám. Osztán mikor indult haza, hát megkínálták egy pohár borral, egy pohár pálinkával, a legtöbb egy köszönöm szépen vót. De legtöbbször azt se hagyta, hogy megköszönjék, mert azt mondta, hogy akkor nem használ a lehúzás.

(Eszti néni járt-e iskolába?)

Igen, hat osztályt végeztem.”

Imánk először a kolozsvári *Helikon* 1992. február 14-i számában jelent meg, a *Menj el, gonosz Sátán*. Kibédi ráolvasások, népi imák, legendaballadák című összeállításunkban (a továbbiakban: Ráduly

1992). Innen „emelte be” könyvének harmadik kiadásába Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék*. Archaikus népi imádságok. (Pozsony, 1999. 861-862. A továbbiakban Erdélyi 1999). Meglátása szerint ebben a szövegben „...már megjelenik az archaikus imádságokra jellemző záradék, s egy meglehetősen ritka kettős képzetű befejező szakasz, amely a ráolvasó szövegeknek nem jellemző szerkezeti eleme.”

Szövegünk tehát teljes értékű változat, amely egyben újdonsággal is szolgál: mintegy kaput nyit a kutatóknak ahhoz, hogy vizsgálódásaikat más irányban is tovább folytassák. Erdélyi Zsuzsanna szövegünk legfontosabb részéről, az úgynevezett „törzsi” anyagról ezt írta: „E jellegzetes gyászjegyző Krisztus-kép (vir dolorum: ikonográfiai motívum) az archaikus népi imádságok vezető toposza. Üdvözlést biztosító misztikus ereje mögül előtűnnek a mágikus gondolkodás máig is ható meghatározó erővonalai.”

Adatközlőnk — miközben imája megtanulásának körülményeit vázolta — utalt arra, hogy a pokolvar erős fejfájást jelent (véleményével — látni fogjuk — nincs egyedül). Kijelentése meglepőnek tűnik, ugyanis a szakirodalomban (főleg a nyelvtörténetben) a pokolvarnak másfajta értelmezésével találkozunk. Idézünk — nem a teljesség igényével — néhány adatot Szabó T. Attila: *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* című munkájának X. Or — P (Bp. — Kv. 2000. 783) kötetéből:

pokolvar (lépfenés fertőzésből származó) tüzes kelés... 1574: ... Es azt Monta hogj Mind Mirige es ket pokolwara vagjon fianak Meg hal vele... 1653: Az én feleségemnek... két mirigye és pokolwara is volt, de... meggyógyula. 1684: ... az bal vakszememen egy mérges pokolvar kelvén, az az felem eldagadott. 1809: Léányok Ilona meg halt 8 napra születése után. Szederjes pokol var szökvén a feje lágján.

Figyelemre méltó az utolsó adat, amely „szederjes pokolvart” emleget. Nos, Kibédén ezt a fajta „tüzes kelést” kékpokolvarnak nevezik. Bábáink ezt is „kezelték”. Íme két vallomásszöveg:

„A kékpokolvar, az kelésféle vót. Úgy gyógyították, hogy lehúzták. Ha, mondjuk, az ember lábán vót a kelés, akkor kívül kézzel meg kellett kerengetni kilencszer, s mondták:

En Istenem,

Tisztítsd meg a pokolvartól,

Tisztítsd meg a fájdalomtól.
Így gyógyítottak régebb.”

Mátyus Mihályné Orbán Erzsébet 68 éves
1991. december 23.

„Mikor leányka vótam, olyan tizenkét éves, hát az egész talpam s a lábom teli lett hólyagos kiütésekkel. Akkora kelés lett a talpamra, mint a mostani öt lejes. Vérekes vót a teteje, azt mondták, hogy kékpokolvar.

Édesanyám mondta, hogy menjünk el Sándor Jóskánéhoz, ott lakott a Jádzó-szorosban. Mentünk, hogy húzza le a lábomról a kékpokolvart.

Az öregasszony vette a tűt, cérnát fűzött belé, s amelyik hólyag volt a talpamon, azt keresztülszúrta. Ugyi, elkezdett levezni, kijött a sok genny. Közben feszt mondott, imádkozott az öregasszony, halkan mondta, ugyi, alig értettem. Így gyógyította a kékpokolvart.”

Péterfi Béláné Gálfi Rózsa 57 éves
1991. december 1.

A kibédi néphagyományban tehát a pokolvarnak kétféle értelmezése van. Valójában összefügg a kettő, hiszen köztudott, hogy a fejen jelentkező kiütések rendszerint erős fejfájással (is) járnak, amelyek egy-két nappal meg is előzhetik a kelések tényleges „előszökését”, felbukkanását.

Feltűnhetett, hogy eddig imáról, imádságról beszéltünk, s nem használtunk a ráolvasás, olvas szavakat. Kibéden mind a két fogalom közsímet. Különben a „használók terminológiájáról” jó tájékoztatást nyújt Pócs Éva: „Legelterjedtebb kifejezés mind a közelmúltban, mind a 16-18. századi boszorkányperek nagyszámú hivatkozásában a ráimádkozik, imádkozik (pl. „ráimádkoztak a kelésre...”), másodsorban az olvas, ráolvas (pl. „nem olvasott reá...”), ritkábban a kiolvas és bájol. Utóbbi a nyelvterület keleti részén maradt fenn” (Ráolvasás = Magyar néprajz. V. Népköltészet. Bp. 1988. 634).

Az imaszövegek befejező szava az ámen. Kibédi adatközlőink java része ámmént ejt, de előfordul az ámen, amen forma is. Írásmódjukat nem egységesítettük, úgy maradtak, ahogy az adatközlők ejtették őket.

Könyökig könnybe

(Pokolvar és köldökcsemer ellen)

Názáreti Jézus
 Siralmas kertjibe,
 Térgyig vérbe,
 Könyökig könnybe,
 Aranyhaja leeresztve,
 Töviskorona a fejibe.
 Mondja Lukács evangélista:
 — Mér ül Jézus szent székibe,
 Mér van térgyig vérbe,
 Könyökig könnybe,
 Aranyhaja leeresztve?
 Azt mondja, hogy:
 — El vagyok ítélve keresztfára,
 Két kezembe két vasszeget,
 Két lábomba egy vasszeget,
 Fejemre töviskoronát.
 Menjete a fekete föld alá,
 Hirdessétek,
 Ki azt elmondja pénteken,
 Szombaton,
 Háromszor egymás után,
 Megnyeri az örök boldogságot.
 Elment Szűz Mária
 Hideg havas tetejire,
 Elvitte a szentelt abroszt,
 Szentelt gyertyát,
 Elvitte a fájdalmokat,
 Pokolvarokat,
 Mindenféle kelevényeket,
 Hogy temesse
 Hideg havas tetejire.

Madaras Károlyné Lukácsi Lídia 90 éves
1991. december 1.

„Régebb sokféle betegségek vótak. Vót a köldökcsemer, osztán vót a pokolvar, ezeket kellett meggyógyítani. Mikor beteg vót valaki, akkor mondták az olvasást. Ezt leányka koromba tanoltam, már jártam iskolába, s akkor tanoltam. Vót olyan vénasszony, vagy kétő a szomszédba, a Mari nén, a Juliska nén, ők mondták. Azok már meghóttak, rég meghóttak.

(Mit gondol, ők honnan tanulták ezt az olvasást?)

Hát ki tudja. Hívták őket gyógyítani, hítták a szomszédok, hogy húzza le a pokolvart, vagy csavarja fel a köldököt. Juliska nén vót, hogy húzta le a betegnek a fejről a pokolvart. Itt lakott, ahol most ezek a Bözsiék laknak. Rebi nének vót az anyja, Rebi most is él, az utcába lakik. A pokolvart úgy húzta le, hogy megkerekítette, ahol fájt. Mondom, ha valakinek fájt valamije, megkerekítették, s úgy gyógyították. A kezivel megkerekítették.

Akinek a hasa fájt, a gyomra fájt, annak a köldökin az ujjával kerekre mentek, aztán a kicsi ujját beléttették a köldökibe, s úgy csavarták. A kicsi ujját dugta bele. Hát fájt, akinek fel kellett facsarni a köldököt, annak biztoson fájt. De ettől a felcsavarástól elmúlt a betegség.

(Mindenkinek használt?)

Hát ezt nem tudom biztoson. Vót akinek használt, vót akinek nem. Mer akkor nem hoztak mindenre orvost. Mondták az olvasást, hogy:

Mária ment a kertbe,
Vitte az arany abroszt,
Gyertyatartókat,
Mindent vitt,
Hogy temesse a földbe a betegséget.
Így gyógyítottak régebb.

(Lídi néni hol élte le az életét?)

Kibéden születtem, s itt is kell meghaljak. Csak már jőne a halál, hogy vigyen. Mer már nem tudok semmit itt a földön. Kéne dógozzam, de csak elesem egy pillanatra, s úgy kell más felhúzzon.

(Hány osztályt járt Lídi néni?)

Hét osztályt.”

Ez az ima teljes értékű, szép változat. Van egy nagyon fontos tartalmi újdonsága, s erre Erdélyi Zsuzsanna is fölhívta a figyelmet: „...Maga Szűz Mária segített a beteg emberen” (Erdélyi 1999. 862).

Adatközlőnk — miközben az ima megtanulásának körülményeiről beszélt — még egyszer fölidézte (reprodukálta) a szöveg befejező részét. Érdekessége, hogy a „megmódolás” eltér az eredeti megfogalmazástól.

Közölt szövegünk hiányosabb változatát egy héttel hamarabb, már 1991. november 24-én leírtuk az adatközlőtől. Íme:

Názáreti Jézus
Siralmas kertjibe,
Térgyig vérbe,
Könyökig könnybe,
Aranyhaja leeresztve,
Töviskorona a fejibe.
Hogyne, mikor el vagyok ítélve,
Feszítsenek keresztfára,
Két kezembe két vasszeget,
Két lábamba egy vasszeget,
Fejembe töviskoronát.
Menjetek a fekete föld alá,
Hirdessétek,
Ki azt elmondja
Pénteken,
Szombaton,
Háromszor egymás után,
Megnyeri az örök boldogságot.
Elment Szent Szűz Mária
A hideg havas tetejire,
Elvitte a szentelt abroszt,
Szentelt gyertyát,
Elvitte a fájaldmokat,
Pokolvarokot,
Hogy temesse
A hideg havas tetejire.

(1991. november 24.)

Az első hat sorban nem látunk semmi eltérést, viszont hiányzik a Lukács evangélistára vonatkozó utalás. Ezt a részt így hidalta át:

Hogyne, mikor el vagyok ítélve,
Feszítsetek keresztfára,
Két kezembe két vasszeget...

A befejező részen is módosított: egy sort elhagyott (Mindenféle kelevényeket), az utolsó sor jelzője előtt pedig névelőt használt: *a* hideg.

Érdekesnek tartjuk az adatközlő lányának a vallomását, aki azt beszéli el, hogy édesanyja miként *nem gondoskodott* arról, hogy továbbadja patinás szövegét:

„Édesanyám Madaras Károlyné Lukácsi Lídia, ő mindig szokta lehúzni a pokolvart, de csak régebb. Most is él, de már ilyen gyógyítással már nem foglalkozik. A pokolvart s a kődökcsemert gyógyította, mondta az imákat, de én nem tanoltam meg, mert azt mondta, hogy akkor nem használ, ha más is elsajátítsa. Esténként édesanyám soha nem mondta a pokolvartól való imát, csak akkor használta, amikor gyógyított. Eccer se emlegette, hogy meg kéne tanoljuk. A testvéreim közül, úgy tudom, hogy egyik se tudja. Csak egyedül vótam női személy a testvérek közül, s édesanyám nem mondta soha, hogy tanoljam meg. A szavakból egyáltalán nem tudok semmit.

(Felolvastam előtte édesanyja imáját).

Vannak ismerős szavak, de mondom, édesanyám pusmogva mondta, nem hangosan, s ezér nem tanoltam meg.”

*Borbély Mihályné Madaras Gizella 66 éves
1992. január 15.*

Az elmondottak fényében magunk kivételezett helyzetben voltunk, ugyanis adatközlőnk már a legelső „puhatolózó” szavaink hallatán belekezdett szövegének elmondásába, önzetlenül „tálalta” élénk teljes tudását. A kazetofon egyáltalán nem zavarta.

A köldökcselesavarás (csavarás) „mesterségéről”, technikájáról két kis beszámoló szól. Az elsőnek az adatközlője magyarul is jól tudó sátoros cigányasszony, aki reformátusnak vallja magát. Második szövegünk arról szól, hogy — rendhagyó módon — férfi fogott hozzá (a körülmények erre késztették) a gyógyításhoz. Nyilván, nem előzménytelenül: édesanyjától sokszor láthatta, miként kell megadni az „első segélynyújtást” a hasfájós betegnek.

„A vén Gábornétól, a vén Kálári néntől tanoltam meg, hogy kell felfacsarni a köldökcsemert. Én is szoktam csinálni, a cigányoknak is, de a magyaroknak is. Eccer ezt a Pétrás Mihályt is meggyógyítottam. El vót a feleségivel a lakodalomba, s rosszul lett, hát hívtak, hogy menjek oda. Mondtam:

— Na, feküdjék le a födre!

Hanyatág feküdt, az ujjamat bédugtam a ködökibe, s úgy felfacsartam, mint az óra járása, úgy csavartam. Addig csavarom, amíg az ujjamat a ködök béveszi majdnem a tövéig. S addig hagyom benne, amíg magától kijő.

De mielőtt nekifogok a felfacsarásnak, előbb keresztet vetek a hasán, háromszor egymás után. S amíg van a felcsavarás, hát mondom az olvasást:

Drága jó Istenem, segélj meg,

Úr Jézusom, segélj meg,

S vedd le a fájdalmat róla.

Meg szokott gyógyulni a beteg, meg igazán.”

Gábor Tiborné Gábor Margit 50 éves

1991. december 15.

„Úgy ötvenöt-hatvan évvel ezelőtt volt, hogy Samu Marciné odajött hozzánk, fájt a hasa, köldökcsemere vót, jött anyósomhoz, de hogy nem vót otthon, hát a férjem gyógyított. Valamelyik ujjával felcsavarta a bőrt a ködöke körül. Nem mondott olvasást, ejsze, nem is tudott olvasást mondani. Mert az anyja, anyósom, egyikünköt se tanított meg az olvasásra.”

Pétrás Józsefné Papp Rozália 87 éves

1991. december 15.

Ugyanitt közöljük — befejezésként — Pétrás Józsefné „megnyilatkozását”: gondolatait a földön járó Jézus Krisztushoz kapcsolta. Különben Krisztus Urunknak, az „igazi orvasnak” az alakja gyakran szerepel a legendamesékben, legendaballadákban.

„Jézus Krisztus által, imádság által gyógyulnak meg a betegek. Ez nem ördögi dolog, mer csak a Jézus Krisztus által van a gyógyulás.

Meghallgassa az igazi imádságot Krisztus s az Isten.

Ugyi, Jézus Krisztus vót az orvos, mikor a földön járt, sok betegeket meggyógyított. Ő vót az igazi orvos.”

*Pétras Józsefné Papp Rozália 87 éves
1991. december 15.*

3.

El vagyok ítélve keresztfára

(Pokolvar ellen)

Názáreti kertbe,
Ott ül Jézus
Térgyig vérbe,
Könyökig könnybe,
Töviskorona a fejibe.
Mér ül, vajon, térgyig vérbe,
Könyökig könnybe,
S töviskoszorú a fejibe?
El vagyok ítélve keresztfára,
Lábomba egy-egy vasszeg.
A kezembe két-két vasszeg.
Kűdjetek a szent földről tanítványokat,
Hogy temessék el minden fájdalmomat.
El is ment az édesanyja,
Szép Szűz Mária,
Elment a Mezőhavas tetejire,
Elvitte a szentelt abroszt,
Elvitte a szentelt gyertyát,
Temesse a fájdalmokat
Mezőhavas tetejibe.

*Majlát Józsefné Ötvös Sára 89 éves
1987. október 25.*

„Akkor mondták, mikor valakinek erősen fájt a feje. Ha a vízvétéssel nem tért meg, akkor mondták, hogy pokolvar. Akkor ezt kel-

lett olvasni, mert evvel megtért. Mikor az utolsó sort mondták, akkor keresztet kellett csinálni a földre. Ezt a pokolvartól való olvasást háromszor kellett elmondani.”

Adatközlőnk neve nem ismeretlen a magyar népköltészeti kutatásban. A *Kibédi népballadák* (Buk., 1975) című könyvünkben nem kevesebb, mint húsz balladával szerepel, a tőle lejegyzett és közölt mesék száma pedig több mint száz. Balladatudásának külön könyvet is szenteltünk, mert kiderült, hogy mintegy hatvan balladaváltozatot ismert, ezeket negyvenöt típusba soroltuk be. A személyi balladamonográfia *Elindultam hosszú útra. A kibédi Majlát Józsefné Ötvös Sára népballadái* címen jelent meg (Buk., 1979). Ebben életrajzát is vázoltuk. Itt csak annyit: 1898. január 14-én született, és 1988. február 4-én halt meg, 90 éves korában. Írni-olvasni nem tudott.

Miközben balladáit, meséit, mondáit jegyeztük meg, megkezdjük gyógyító tudásának rögzítését is. Már ekkoriban, az 1970-es évek elején leírtuk néhány gyógyító „praktikáját” (eljárását), s négy-öt töredékes imaszövegét is, ezeket azonban akkor közölni nem lehetett.

Itt bemutatott szövege „pokolvartól való olvasás”. Már ez az egyetlen kifejezés is érzékelteti, hogy Ötvös Sára „...nyelvezte a kibédi székely népnyelv jegyeit hordozza magán.” Imája valójában a már bemutatott két típushoz tartozik. A motívumkihagyásokból származó rövidsége ellenére is fontos „adalékként” tanulmányozható. Teljesebb, sőt variáltabb változatát a lánya őrizte meg (lásd a következő imát). Szövegünket 1992. február 28-án közzétük a marosvásárhelyi *Népújás* mellékletében (Múza, 44. sz. 3. old.) a Két népi imádság című írásunkban.

4.

Názáretbe, Paradicsomkertbe

(Pokolvar és köldökcsemer ellen)

„A pokolvar, az olyan betegség, olyan fejfájás, hogy például ha valakit megigíznek, s nem vetnek vizet neki, hát elalszik. S az igízis alvás közben változik át pokolvarrá. S van, akiknek ez a pokolvar a gyomrára száll, ez a köldökcsemer. Vannak olyan kelések is, hogy

elhanyagolódnak, ez a képkokolvar, ez a kelésből lesz. Olyan kék, szederjes, csúnya színű, ezér képkokolvar.

A legtöbbet igízisből lehet kapni. Például ha valaki engem megigízett, s két óra múlva nem vetnek vizet, akkor mind ásitom, s tudom, hogy lesz a pokolvar. Akkor kell kezdeni a Názáretbe, Paradicsomkertbe imádságot.”

Názáretbe,
Paradicsomkertbe
Ül Jézus
Térgyig vérbe,
Könyökig könnybe,
Töviskoszorú a fejibe.
Odamentem,
Megkérdeztem:
— Mért ülsz térgyig vérbe,
Könyökig könnybe?
S töviskoszorú a fejedbe?
— El vagyok ítélve,
Keresztfára feszítve,
Kezembe egy-egy vasszeg,
Lábomba egy-egy vasszeg.
Menjetek a szent földre,
Hívjatok tanítványokat,
Hogy mindenféle betegséget
Temessenek el.
El is ment keresztanyám (v. édesanyám),
Elment Mezőhavas tetejibe,
Elvitte a szentelt abroszt,
Hogy mindenféle betegséget
Temessen el
A földbe,
A kőbe,
A kősziklákba.

Mikor eztet elmondta, a kicsi ujjával, a bal ujjával a földre csinál keresztet. Ezt is keresztbe elköpdösi, s mondja:

Mindenféle betegség
Tűnjön el a betegről
A földbe,
A kőbe,
A kősziklákba.
Ezt háromszor kell elmondani.

*Majlát Sára 56 éves
1991. december 14.*

„Aki megtanulta a pokolvarhúzást, abba már beléöröklődött Szent Mária hite, és aztot nem szabad barátnőnek, egy komának, egy idegennek elmondani. Aztot csak a gyermekeinek, a rokonainak szabad elmondani, de azoknak se úgy, hogy hangosan. Oda kell állni melléje, s meg kell hallgatni, hogy ő hogy mondja: lassan, pusmogva mondja az imát, s úgy kell megtanolni.

Odaálltam édesanyám mellé, mikor gyógyított, s két-három szót megtanoltam, de többet nem. Utána édesanyám nem mondta el az imát, csak mikor gyógyított megint. Én megint odaálltam melléje, anélkül, hogy ő tudja, hogy mit figyelek, s így a többi szókat is megtanoltam.

Utoljára, mikor már gondoltam, hogy tudom az imát, hát édesanyámnak én is öntöttem ónat, s mondtam hangosan az imát. S csak akkor javította ki, ha egy-két szót tévedtem.

Ha én most akárkinek elmondanám, s ő elkezdené az ónat öntetni, az már érvénytelen lenne. Nem használna. Nekem azt is mondta édesanyám:

— Hadd el, ne tanold meg, mer te gyenge vagy rea, az ónöntésre. Mer gyengíti az embert.

Mikor aztán látta, hogy elloptam tőle a mesterséget, hát azt mondta:

— Na jó, jó, hogy megtanoltad.

(Mi az ónöntés?)

Az ónöntés, az a jedségtől van. Szentelt ónnal kell önteni. El kell vinni a katolikus paphoz, s meg kell szenteltetni. Mű leginkább román pappal szoktuk szenteltetni. Brassóba lakik a fiam, Árpi, s ott szenteli meg a román pap.

Teszek egy darab ólmot a merítőkánálba, teszkek egy pici zsírt is,

s azt a kanalat béteszem a kályhába, a szénre, hogy az ön olvadjon meg. Közbe elmondom az Üdvözlégy Máriát. Akkor egy tálacskába teszek vizet, s annak is elmondom az Üdvözlégyet. Szoktam a Názáretbe, Paradicsomkertbe imát is mondani. A betegnek leterítem a fejét egy lepedővel, hogy ha véletlenül szökik az ön, ne szökjék az arcába. Azt a tálacskát tartom a beteg feje felett, s az ónat beleöntöm a vízbe. Mikor a vízből az ónat kiveszem, az önba kijő az a forma, amitől a beteg megjedett. Ha embertől van megjedve, akkor emberforma jó ki, ha kutyától vagy állattól van megjedve, akkor állatforma jó ki.

Ezt az önöntést kilencszer kell megcsinálni, csak úgy használ.

Végül a vízből három cseppet megitatok a beteggel, s meg kell vízzel kengetni a homlokát és a tenyerit. A vizet tartom három napig a házba, s a harmadik napon reggel, mielőtt a Nap feljönne, felöntöm a kerítésre. Azt mondom:

Ahogy ezt a vizet kiöntöttem,

Úgy szálljon le mindenféle ijedtség a betegről.

Aztán a megmaradt ónat lehet tovább használni, mert az szentelt ön, s az jó, ameddig elfogy.

Önöntést ruhára is lehet csinálni.

Eccer még Udvarhelyről is eljött egy 60-65 év körüli asszony, s kért, hogy menjek el vele, mert a veje nagybeteg. Két hónapot vót a kórházba, s kiadták, hogy nem tudják meggyógyítani. S valaki mondta, hogy önöntés kellene. S addig érdeklődött, hogy megtudta, hogy van Kibédén, aki tud ónat önteni, hozzám igazították. Mondtam neki, hogy hozza el a vejét. Azt mondta:

— Jaj, azt nem lehet, hát mozdulatlanul fekszik az ágyba.

Akkor mondtam, hogy hozza el a vejének valami ruháját.

Elhozott egy zoknit, egy alsónadrágot s egy majort (izominget). Azokat letettem egymás mellé az ágyra, s azok felett öntöttem az ónat. Édesanyámtól láttam, ő is öntött ónat a ruhákra.

(Miként történt a pokolvarhúzás?)

A pokolvarhúzás úgy is vót, hogy ha nincsen egy ezüstgyűrű, akkor a kicsi ujjal húzza, a kicsi ujjal kerülí a betegnek a fejét. Ezt a kicsi ujjat nevetlen (neveletlen) ujjnak is szokták mondani. De hogyha van egy ezüstgyűrű, akkor az ezüstgyűrűt fogja a bal kezibe, és avval kerülí a betegnek a fejét, amelyiknek pokolvara van.

(S akkor melyik imát szokták mondani?)

Hát akkor is csak aztat az imát szokja mondani, mikor az ujjával kerüli, a Názáreti imádságot.”

A közölt változatnak a legfeltűnőbb sajátossága, hogy az adatközlő prózai részeket is illesztett hozzá. Az első, terjedelmesebb szöveg amolyan „bevezetés”-ként hangzott el, a másodiknak pedig áthidaló szerepe van, s magában a szövegben fordul elő. Itt valójában a mágikus mozzanatot magyarázza. A jelenséget a balladakutatók már ismeri. Magunk külön cikkben szoltunk róla a *Prózává oldódó népballadák* című írásunkban (*Művelődés* 1973. szeptember 37-38.). Az *Elindultam hosszú útra* című könyvünkben (Buk., 1979. 43.) ezt írtuk „...joggal állíthatjuk, hogy miközben az énekes — az elfelejtett verses részek pótlásaképpen — prózai, tehát lazább nyelvi forma használatára kényszerül, sokszor új szépséget hoz létre, az olvasó pedig a teremtés művészetében gyönyörködhet.”

Ráolvasás-szövegünk a kolozsvári *Helikon* 1992. február 14-i számában jelent meg (Ráduly 1992), ezt Erdélyi Zsuzsanna újraközölte monumentális könyvében (Erdélyi 1999. 859-860).

Szükségesnek láttuk adatközlőnk önöntéssel kapcsolatos „praktikáit” is közölni, ugyanis Majlát Sára ma is a vidék egyik legismertebb öntőasszonya. Külön értéket tulajdonítunk a kétsoros ráolvasó imádságnak, amely az öntés befejező „aktusaként” hangzik el. Erdélyi gyűjteménye több öntőimádságot közöl.

Nyilván, Majlát Sára öntő mestersége sajátos „ízeket” is hordoz. Mátyus Zsuzsanna jegyezte meg *A magánélet válsághelyzetei és a kríziseket kezelő specialisták egy erdélyi faluban* című tanulmányában, hogy „A mágikus-vallásos cselekvésekről való különböző beszélés és vélekedés módozatai alapján...” rekonstruálni lehet „...a cselekvések igénybevételének helyzeteit, motivációját, finalitását és megítélését.” Mátyustól még egy megállapítást idéznünk kell: „...ezek a kategóriák nem egymástól független, jól elkülönülő szerepeket jelentenek, hanem nagyon is nagy az átjárás közöttük.” (In: *Áldás és átok, csoda és boszorkányság*. Szerk. Pócs Éva. Bp. 2004. 369-381).

Nos, az említett „átjárás” a mágikus cselekvések közben elhangzó imákra, népi szövegekre is érvényes, s ez a változatképződés legfőbb „melegágya”.

Az önöntés gyakorlatát — lexikoni tömörséggel — Diószegi Vilmos mutatta be. Öntés címszava a Magyar Néprajzi Lexikon negyedik kötetében (Né — Sz) olvasható. Ezt írja: „*ölmöntés, viasz-öntés*: országosan elterjedt *mágikus eljárás*, főleg a *népi gyógyászatban* használatos... Az öntés 1584-ből már ismeretes egy boszorkány-perből” (Bp. 1981. 124).

Tíz év múlva — a már 66 éves Majlát Sárával — még egyszer elmondattuk imaszövegét. Szép kikristályosodott változattal „hozakodott” elő. Az ima első kétharmad részében csekély mértékű volt a változás: elhagyott (talán megfélemedezett róla) két sort, a Kezembe egy-egy vasszeg kezdetűt, egy helyen nem használta a hogy kötőszót, három szóalakon pedig módosított: fejibe—fején, fejibe—fejeden, szent—szentelt. Jelentősebben „javított” a befejező részen, ezt teljes egészében közöljük.

El is ment keresztanyám,
Elvitte a szentelt abroszt
A nagy havas tetejére,
Elvitt vele mindenféle betegséget,
Hogy temesse el a nagy fekete havasba,
A földbe
S a kőbe
S a kősziklákba,
Odamenjen mindenfajta betegség
Mindenkiről.

5.

Adom a drága lelkemet

(*Esti ima*)

Elment Jézus szent kertjibe,
Leült az ő szent székibe,
Térgyig vérbe,
Könyökig könnybe,
Aranyhaja leeresztve,
Töviskorona a fejibe.
Odament Szent Lukács,
Kérdi:

— Miért sírsz?
— Hogyne sírnék,
El vagyok itélve keresztfára,
Két kezembe két vasszeget,
Két lábomba egy vasszeget,
Fejembe tövis koronát,
Náddal érintgetik a számot,
Szomjúságomat ecettel térintgetik.
Adom a drága lelkemet
A bűnösökér,
Ontatom véreimet
A világer.

Miután felfeszítették az Úr Jézust, mentek el mellette a bűnösök, akik felfeszítették. Bólongattak Jézusnak, csúfoltak vele:

— Szállj le a keresztfáról,
Mentsd meg magadot,
Ha Isten fia vagy.
Így szenvedett a világer a drága Jézus.

*Mátyus Mihályné Orbán Erzsébet 68 éves
1991. december 23.*

„Eztet este imádkoztuk, édesanyám úgy mondta, hogy esti ima. Én is imádságként szoktam elmondani. Inkább az ilyeneket mondom. (Olvasásként szokta-e mondani?)

Nem, azt a hókus-pókusz dógokat én nem szeretem, én a valóságos dógokat szeretem, nem a kuruzsmányokat. Ugyi, vannak, akik kuruzsolnak ezt-azt, kuruzsmányokat mondnak, de én azokat nem szeretem.

Édesanyám sok imádságot mondott nekem. Ő 1973-ba halt meg, Orbán Máriának hitták az ura után, a leánykori neve Borbély Mária vót.”

A szöveget 1992. február 28-án tettük közzé a *Népújság* heti mellékletében: Múzsá, 44. sz. 3. old. Írásunk címe: *Két népi imádság*. Egyik kitételünket idéznünk kell: „Az itt közölt két kibédi (Maros megye) szövegváltozat központi témája a krisztusi szenvedéstörté-

net. Bennük az Ómagyar Mária-siralom hangneme él tovább. Még ritmikájuk is egy töről fakadt legelső magyar versünkkel.”

Az adatközlő „nyilatkozatából” kiviláglik, hogy kimondottan esti imaként őrizte meg (és őrzi) egyéni repertoárjában.

A krisztusi szenvedés megéneklése „középkori kódexeink egyik visszatérő eleme. Ezt tanúsítja — például — az 1506-ban keletkezett Winkler-kódex *Hóra-éneke* is, amelyből két versszakot idézünk. A szöveget a Mezey László által összeállított *Középkori magyar írások* (Bp. 1957. 292.) című könyvből vettük.

Napnak harmad idején feszejteni keálták.
Megnevetésnek utána bársonnyal ruházzák,
Az ő szentséges fejét tövissel koronázzák, —
Kénját vállán viseli a kénnek helyére.
Napnak hatod idején Jézust megfeszejték,
Kénjában megszomjula: epével kénzaték.
Két tolvajnak közötté binesnek ítélteték,
A kegyetlen zsidóktúl még megkáromlattaték.

6.

Szent angyalok őrizzenek

(*Esti ima*)

Hiszek egy Istenbe,
Bízok egy Istenbe,
Hogy az a jó Isten
Bízzon én lelkembe.
Menj el, gonosz Sátán,
Ne kísírts engemet,
Mer van nékem fejem,
Fejem az Úristen.
Menj el elejébe,
Megfelel képembe,
Háromságban egy Istenség,
Kit imád a kereszténység,
Szent angyalok őrizzenek,
Dicsőségbe bévigyenek,
Áldj meg, Uram, életembe,

Holtom után vigy fel mennybe,
Mindörökké, ámmen.

*Konyicska Gabriella 22 éves
1991. december 21.*

„Nannyomtól, Majlát Józsefné Ötvös Sárától tanoltam, olyan tizenhárom éves lehettem, ő mondogatta. Mikor feküdt le esténként, mondta, hogy fogjam össze a kezemet, s mondjam utánna. S akkor ő elkezdte ezt a hiszekegyet, háromszor-négyszer elmondta, s én megtanoltam. Azóta el szoktam mondani, esténként még három imádságot is elmondok, a Miatyánkot, a rendes hiszekegyet s ezt a hiszekegyet. Ritkábban az Üdvözlégyet.

Megtanoltam, mer nekem úgy tetszett. Még nehéz betegnél is jó ezt elmondani.”

Szövegünket először a *Menj el, gonosz Sátán* című összeállításkunkban közöltük (Ráduly 1992). Innen vette át Erdélyi Zsuzsanna, s *Esti ima* címmel jelentette meg nagy összefoglalásában, 264. számú imádságként (Erdélyi 1999. 867.). A hozzá csatolt jegyzetanyagban megállapítja: „A gonosz elküldésének motívumával gyakran találkozunk katolikus imádságainkban is... A „Hiszek egy Istenbe“ ún. „református imádság” motívumai... országszerte előfordultak, különösen a katolikus székelység és kirajzásai (Bukovina, Moldva) hagyományában. E tény fölveti a típuskör történeti eredetét, azaz a protestantizmus előtti ismeretét, egyházi gyakorlatát.”

Erdélyi Zsuzsanna imádságunk egyes motívumainak „szétszóródásáról” beszél. Könyvében számos olyan archaikus szöveget közöl, amelyek szüzséjében a mi imánk elemei, egyes motívumai mintegy „építőkövek” fordulnak elő. Nyilván, ez a szétszóródás nagyban hozzájárult a további változatképződéshez, sőt, esetenként akár új imatípusok létrejöttéhez is. A jelenség beható „tárlása”, az összefüggések mélyebb felvillantása nagyobb tanulmányt, akár könyvnyi feldolgozást érdemelne.

Erme sorok lezárása után tíz évvel, 2001-ben, a 66 esztendőőnöntő Majlát Sárával is elmondattuk a szöveget.

„Hát erre az esti imára édesanyám tanított, a leányom, Gabika (Konyicska Gabriella) szintén tőle tanolta.”

A két szöveg tehát azonos forrásra megy vissza. Itt — függé-
lékként — közöljük Majlát Sára változatát is: összevetésük bizo-
nyára figyelemre méltó tanulságokkal szolgál.

HISZEK EGY ISTENBE

Hiszek egy Istenbe,
Bízok az Istenbe,
Hogy a jó Isten
Bízzon én lelkembe.
Menj el, gonosz Sátán,
Ne kísérts engemet,
Mer van nékem fejem,
Fejem a jó Isten.
Menj el ő elébe,
Megfelel képembe.
Három szentben egy dicsőség,
Kit imád a kereszténység,
Uram, áldd meg életemet,
Holtom után vigyél mennybe,
Atyának, Fiúnak, Szentlélek
Istennek nevében
Most és mindörökké, ámen.

*Majlát Sára 66 éves
2001. október 27.*

7.

Fejem az Úristen *(Esti ima)*

Hiszek egy Istenbe,
Bízom az Istenbe,
Hogy ez a jó Isten
Bízzon én lelkembe.
Menj el innen, Sátán,
Ne kísértsél engem,

Mer van nékem fejem,
Fejem az Úristen.
Menj el elejébe,
Megfelel képébe,
Háromságból egy Istenség,
Kit imád a kereszténység,
Szent angyalid őrizzenek,
Holtom után vigy bé mennybe, áment.

*Gergelyfi Samuné Dósa Sára 69 éves
1992. május 1.*

„Ezt én édesapámtól tanoltam iskolás koromba, kicsi koromba. Ezt ő esti imának nevezte, este, mikor feküdtünk le, őkeme már az ágyba le vót feküve, s akkor mondta nekünk, s mű gyermekekül kellett mondjuk utána. Megtanoltuk.

Ezt én örökkétig szoktam mondani, csak magamba, esténként, mikor lefekszem. Elmondom a Miatyánkot, s utánna a két Hiszek egy Istent, egymás után.

(Megtanulta-e valaki Sári nénitől?)

Biza, a családomtól, az én családomtól nem tanolta meg senki, nem is mondtam el nekik, a gyermekeknek se, soha, úgy emlékszem. Ejsze, még Samu bácsi se tudja, még neki sem mondtam el egyszer se.

Samu bácsi, a férje, meglepetten szólalt meg:

— Nem hallottam eddig soha, mostanáig nem tudtam róla, hogy ilyen ima is van. Sokszor kérdeztem esténként:

— Sári, hát te nem imádkozol?

Azt mondta:

— Hát hogyne, hát én úgy nem tudok elaludni — azt mondja —, hogy ne imádkozzak. Ezt a hiszekegyet mostanig (a felvételig) soha nem hallottam. Már 46 éve, hogy együtt vagyunk, s nem tudtam, hogy az asszony tudja ezt az imát. Nem biza.”

A házigazdának, Samu bácsinak a „megnyilatkozása” mindennél jobban bizonyítja, hogy egyes imákat a megőrzőik már annyira a sajátjuknak tekintenek, hogy egy életen át hallgatnak róla. A gyűjtő (eme sorok írója) sem tudta a rögzítés időpontjáig, hogy Sári néni ismeri ezt az imatípust, holott az adatközlő a háziasszonya volt. Most úgy bukkant elő, hogy egyszerűen rákérdeztünk:

— Na, tudja-e a Hiszek egy Istenbe imádságot másféleképpen?

Ha összehasonlítjuk az előzőleg közölt szöveggel, feltűnő, hogy ez a változat két egész sorral rövidebb. Kimaradt belőle: „Dicsőségbe bévigyenek, / Áldj meg, Uram, életembe.” És hiányzik az utolsó sorbeli Mindörökké szó is. További szó- és betűértékű eltérések is vannak a szövegben.

Végeredményben tehát Kibéden három szövegváltozatot sikerült lejegyeznünk. Mindhárom az imatípus eléggé jól kiforrott „formájaként” maradt fenn a helyi hagyományban. Tánczos Vilmos más imákkal kontaminálódott variánsait is bemutatta. *Gyimesi archaikus népi imádságok és ráolvasások* című tanulmányában ezt írja: „Gyimesi gyűjtésemben 86 olyan szöveget találtam, melyek mind funkciójukat, mind pedig motívumanyagukat tekintve a legszorosabb műfaji értelemben is archaikus apokrif népi imáknak tekinthetők... Bennük a középkor emberének mentalitása, a sötétségtől, a sámántól, a bűntől való félelme fejeződik ki” (Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve. 2. Kolozsvár, 1994. 224.).

8.

Mikor az Úr Jézus járt a földön

(*Betegség ellen*)

Mikor az Úr Jézus járt a földön,
Elindult Szent Péterrel
Betegeket gyógyítani.
Elestültek,
S betértek egy házhoz.
A házigazdától kértek éjjeli szállást.
A házigazda
Megparancsolta a feleségének,
Hogy jó ágyat vessen az Úr Jézusnak,
Szent Péternek,
S vacsorát adjon nekik.
Az asszony nem fogadta meg.
Árpából csinált zsemlekását,
Zsemlekását evett az Úr Jézus.
Szalmából csinált ágyat,

Párna helyett
Követ tett a fejek alá,
S kőpaplannal takaróztak.
Elaludtak.
Hajnalban beteg lett a háziasszony.
S Krisztus Urunk,
A drága Jézus,
Felkelt,
Hogy gyógyítsa meg az asszonyt.
Szent Péter mondta neki:
— Mért akarod meggyógyítani,
Ez egy rosszféle lélek,
Árpából főzött zsemlekását,
Követ tett a fejünk alá,
Kőpaplannal takargatott.
Akkor ezzel gyógyított az Úr Jézus:
Szalmaágy,
Kőpárna,
Kőpaplany,
Árpából zsemlekása,
Mind a drága Jézus áldása.

*Majlát Sára 56 éves
1991. december 14.*

„Édesanyám mondogatta még leányka koromba, emlékszem, hogy több betegséget is gyógyított vele. Szép imádság vót. Mostanába egyszer se mondtam el, megfelejtkeztem róla.”

Közölt változatunk először a *Helikon*ban jelent meg (Ráduly 1992). Ezt a típust Pócs Éva a ráolvasók epikus jellegű csoportjába sorolja. Megjegyzi: „Sajátos cselekménye (szálláskeresés, a szívtelen szállásadó megbüntetése, majd meggyógyítása) révén elkülönül az epikus ráolvasások egészétől... de a gyógyítás szövegeleme révén (amely fikatív ráolvasást tartalmaz) körükbe kapcsolódik.”

Pillanatnyilag több mint negyven változatát ismerjük. Erdélyben csak szórványosan bukkant fel (Pócs Éva 1988. 691.).

Epikus ráolvasó szövegünkkel — nemzetközi összefüggéseket is fölillantva — Dömötör Tekla foglalkozott. A rá vonatkozó megállapításait könyvében *A szálláskereső istenség* címen foglalta össze. Óegyiptomi, itáliai, görög-római, germán változatokra (mítoszokra) hivatkozik. Megállapítja: „Ez a motívum azonban nem csupán ráolvasás-bevezetésként tűnik fel, hanem a legkülönbözőbb műfajokban: mítoszokban, mondákban, mesékben, balladákban, kolduló énekekben, dramatikus játékokban stb. is” (*A népszokások költészete*. Bp. 1974. 110.).

9.

Kőpárna

(*Képkokolvar ellen*)

Kőpárna,
Ernyő-ágy,
Árpából zsemlekása,
Ezt a szép Szűz Mária hagyta.

*Simonfi Györgyné Nagy Eszter 65 éves
1991. december 26.*

„Úgy vót, hogy kézzel kerekítették körbe a képkokolvart, a kelést, osztán a kicsi ujjal kellett visszafelé is kerekíteni. Háromszor kellett az olvasást elmondani. Azt mondják, hogy ez az olvasás hosszabb vót, de én csak ennyit tudok belőle. Én csak ennyit hallottam.”

A szöveg valójában az előző ráolvasás befejező mozzanatával mutat szoros kapcsolatot. Itt „gyógyító formulaként” fordul elő. Ennek a „megmódolásnak” is aránylag gazdag a szakirodalma. Pócs Éva ezt írja:

„A gyógyító formula a szöveg legállandóbb eleme. A szövegek mintegy fele ezt, illetve ennek töredékeit (legtöbbször a „kőpárna” és „gyékényágy” szavakat) tartalmazza...” (Ráolvasások... i. m. 691.). Megállapításának helyességét mostani kibédi szövegvariánsunk is igazolja.

Az „ernyő-ágy” magyarázatát maga az adatközlő adta meg: „Amiből az ernyős, kóberes szekeret készítik. Az ernyő gyékényt jelent.”

Hetvenhét féle pokolvarok

Elindult Szent József,
 Elindult a szent tanítványokkal.
 Találkozásnak
 Hetvenhét féle
 Pokolvarokkal.
 — Hova mentek,
 Hetvenhét féle pokolvarok?
 — Menyünk Jánoshoz (Péterhez stb.),
 Hogy törjük össze
 Testjét és vérét.
 — Térjete meg,
 Akárhányféle pokolvarok,
 Jézus Krisztus
 Szent neve által.
 Ne törjétek össze
 Testjét és vérét,
 Temessétek a földbe,
 Temessétek el a betegséget.
 (Akkor itt vágja a keresztet, s mondja tovább:)
 Akárhányféle betegség,
 Temessétek a földbe el
 Az Úr Jézus szent neve által.

*Majlát Józsefné Ötvös Sára 89 éves
 1987. október 25.*

„Ezt az imát régebben sokszor elmondtam, mostanában ritkábban. Jó, hogy eszembe jutott, hogy ilyen olvasás is vót. Valami jót tudtak a régi öregek is.”

Szövegünk a *Helikon*-ban jelent meg (Ráduly 1992). Változatunk a ráolvasások epikus szövegtípusába tartozik. Az első lejegyzett variánsok a 16. századból származnak. Pócs Éva írja: „Idetartozik Bornemisza Péter két szövege: »Csúzról való bay« és »Has fayasrok«, valamint három, a 17. században feljegyzett szöveg... A

cselekmény menete: *Vándorlás — találkozás — számonkérés — utasítás*. Szereplők: *szent(ek)* és a *gonosz(ok)*. A szent: Jézus, ritkábban Isten, Mária, Mária és Jézus stb.” (Ráolvasás... i. m. 683).

Variánsunkban hetvenhét pokolvarról esik szó: „betegségdémonok”. A mennyiségi meghatározottság — Erdélyi Zsuzsanna szerint — nem véletlen: „A hét — hetvenhét nem játék a számokkal, hanem a betegség eredetének sokféleségét jelzi, illetve annak feltételezését, hogy hetvenhét féle eredetben minden lehetőség benne van” (Erdélyi 1999. 115.).

1994-ben a Maros megyei Nyárádszentimrén is lejegyeztünk egy olyan „olvasást”, amely ugyanebbe a típusba tartozik. Elmondója az öreg Mester Nagy Zsigától tanulta. Szövegünk nyomtatásban is megjelent a *Népújítás* heti mellékletében: Múzsá, 164. sz. 1994. szept. 8. Íme az ima:

HOVA MÉSZ, TE POKOLVAR?

— Hova mész, te pokolvar?

Menj el a patakba

Szántani,

Vetni,

Boronálni.

Tiltlak innen

Isten hatalmának erejével,

Hogy tiszta legyen ez a test,

Mint a tiszta folyóvíz.

Mikor elért eddig, három keresztet vetett a földre. S mondta tovább.

Az atyának,

Fiúnak,

Szentlélek Istennek nevibe, ámmen.

Ezt az egészet háromszor kellett elmondani. Csak úgy használt.

Szabó Károly 71 éves

1994. július 8.

„Evvel gyógyították a pokolvart, általában a nagy fejfájás volt a pokolvar. A beteget ágyba fektették, vettek egy cikk foghagymát, s azt egyenes vonalban végighúzták a testén: kezdték a fején, s úgy

haladtak a lába felé. Közben mondták a szöveget. Ez volt a pokolvar leolvasása. Így mondta az öreg. Hallottam, hogy mások ezüstpénzzel csinálták ugyanezt. A foghagyma helyett ezüstpénzt használtak.”

Amint látható, a nyárádszentimrei imából hiányzik a legelső motívum, a vándorló szentek „bemutatása”. A szöveg egyenesen a párbeszéddel kezdődik, az elküldéssel folytatódik. Pócs Éva megemlíti, hogy „...az elküldés a szöveg legállandóbb formulaszerű eleme.” Megjegyzését azzal egészítjük ki, hogy egyben a leggazdagabban variálható része a ráolvasásnak. Bornemiszánál például így hangzik ez a motívum:

Tük is siessetek
El a tenger szigetibe,
Kegyetlen óriásoknak
Szálás húsát szaggassátok,
Piros vérét megigyátok.

Ennyiből is látható, hogy milyen költői erejű megfogalmazásokra ad lehetőséget az *elküldés* mozzanata.

11.

Térjetek meg, hetvenhét pokolvarok

(Pokolvar ellen)

Elindult Szent József,
Ment a tanítványokkal,
Találkozott
Hetvenhét pokolvarokkal.
— Hová mentek,
Hetvenhét pokolvarok?
— Menyünk Péterhez
(Jóskához, Jánoshoz stb.),
Hogy testyét és lelkét
Törjük össze.
— Térjetek meg,
Hetvenhét pokolvarok,
Ne menjetek Péterhez

(Jóskához, Jánoshoz),
Ne törjétek össze testyét,
Lelkét,
Mert annak testyét,
Lelkét
A drága Jézus adta,
És ő kell megőrizze.

*Majlát Sára 56 éves
1991. december 14.*

„Ezt az imát is pokolvarhúzáskor mondta édesanyám, de más betegségre is jó elmondani. Én nem mondtam, én a Názáretbe, Paradicsomkertbe imát szoktam mondani.

Azt is édesanyám mondta, hogy ha valaki, mondjuk, haragosa az embernek, s hívják el gyógyítani, akkor a haragot félre kell tenni, el kell menni, mer ha nem, hát az nagy bűn. Mer az imádságokat a Szent Mária hagyta, s aki megtanolta őket, az kell elmondja.

S igaz is, mert egy távoli mezőn a Szent Mária nagybetűkkel egy nagy lapos kőre írta le ezeket az imákat mind. S arról a kőről írták le aztán a tanítványok, s úgy írták le könyvekbe.”

Majlát Sára valójában Majlát Józsefné Ötvös Sárának a lánya. Ha ezt a szöveget egybevetjük az előző variánssal, rögtön ráismelünk a közeli hasonlóságokra: az egyezések főleg a ráolvasás indító mozzanatában szembetűnőek. Az utolsó három sor viszont már „újdonságot” tartalmaz: az ember „testyét, lelkét a drága Jézus adta”, ő is „kell megőrizze”, fenntartsa.

A kőre (kövekre) írt imákra való hivatkozás nem véletlenszerű: a népi hiedelemvilágban elég gyakran előforduló motívum.

Kilencvenkilenc ígizetek

(Pokolvar és ígészés ellen)

Kilencvenkilenc ígizetek,
 Pokolvarok,
 Nyilalások,
 Mindenfelé rossz nyavalyák,
 Távozzatok tőllem,
 Fejemből,
 Hátamból,
 Minden testrészeimből.
 Távoztasson az Úr Jézus Krisztus.
 Az Atyának,
 Fiúnak,
 Szentlélek Istennek nevébe, ámmen.

*Madaras Györgyné Pécsi Sára 59 éves
 1991. december 30.*

„Olyan huszonöt-harminc évvel ezelőtt történt, hogy erősen de erősen megfájdult a fejem. Anyósomékkal itt laktunk egy helyt, ők a hátul való szobába, mi elől. Anyósomot Madaras Károlyné Farkas Juliannának hitták. Mondtam neki, hogy milyen fejfájás fogott el, s ő azt mondta, hogy pokolvar. Úgy, ahogy le voltam dőlve az ágyra, ő odajött hozzám, s a kezét kerengtette a fejem felett. S úgy, ahogy kerengtetett a kezével, hát mondta az imát. Nem tudom pontosan, hányszor, tán kilencszer mondta el. Én előbb kacagtam, de ő mondta, hogy ez nem kacagság, használni fog.

Elmúlt aztán a nagy fejfájásom, a pokolvarom, ahogy anyósom mondta.”

A szöveg szorosan kötődik az előző típushoz, mostani külön és kiemelt közlését az indokolja, hogy mind a kezdő (szentek vándorlása), mind a párbeszéd hiányzik belőle, így a megszólítással, illetve az elküldéssel indul. Egyik fontos sajátossága az első személyű előadásmód: „Távozzatok tőle.”

Szövegünk nyomtatásban is megjelent (Ráduly 1992).

Szűz Mária kicsi fiát megigézték

(*Igézés ellen*)

Szűz Mária kicsi fiát megigézték,
 Hánykolódott vala.
 Szaladt Szűz Mária
 A zsidó leányhoz.
 A zsidó leány vizet vetett neki.
 Ahogy Szűz Mária kicsi fiának
 Használt ez a vízvetés,
 Úgy használjon Jánosnak (Péternek stb.),
 S szálljon az igízet
 A földbe,
 Kőbe,
 Kősziklába.

*Majlát Józsefné Ötvös Sára 89 éves
 1987. november 20.*

Ez a „ráimádkozó” szövegünk is megjelent a *Helikomban* (Ráduly 1992). Szintén epikus olvasás, Pócs Éva az ilyen jellegű variánsokat a *Találkozás az igéző személlyel*, illetve a *Beteg panasza* típusokba sorolta. Megjegyzi: „A szövegek azonos felépítésétől eltekintve tartalmilag-formailag igen különbözőek” (Ráolvasás. i. m. 689.).

Bár laza szálakkal, de bizonyos mértékben szövegünkhöz kapcsolódnak a következő — főleg gyógyító — gyakorlatot bemutató „vallomások” is.

„Édesanyám, Nagy Daniné, igízis ellen is gyógyított, vetette a vizet. Az egyik csiporból a másikba tőtt háromszor vizet, azt háromszor megkeresztelte, s mondta:

Atyának,
 Fiúnak,
 Istennek nevibe, ámmen.

Akkor öt darab szén tett a csészébe, s azt figyelte, hogy ha csak két darab szén maradt fenn, nő igízte meg a beteget, ha csak egy szén maradt fenn, akkor férfi.

Utánna belényúlt a csészébe, s az ujjával háromszor a vízből visszapriccolt a tűzbe. Akkor itatott háromszor egy-egy kortyot a beteggel.

A maradékot az ajtó sorkába kívül, vagy a kapu sorkába öntötte. Olyan helyre, hogy ne tudják feljárni. Mikor öntötte ki, hát megint mondta:

Akkor igízzétek meg Jánost (Jóskát),

Amikor ezt a kapu sorkát.”

*Simonfi Györgyné Nagy Eszter 65 éves
1991. december 15.*

„Én kilenc szénnel szoktam vetni a vizet. Egy fél csésze vízbe, egy csiporba beléhúszok a füttőből kilenc szenet. Mikor a kilencediket is beléhúztam, akkor azt mondom:

Atyának,

Fiúnak,

Szentlélek Istennek nevibe, ámmen.

Ugyi, akkor az a szén a vízbe lemerül, s az mutassa, hogy megigézték a beteget. Azt kell mondani:

Na, ezt jól megnézték,

Halálra igézték.

Utána megmosom a betegnek a tenyerit, a homlokát keresztbe. Keresztet csinállok a szenes vízzel, az ujjammal.

A maradék vizet a szénnel együtt felöntöm a ház tetejire. Akkor azt mondom:

Szálljon arra,

Aki megigízte.

Azér öntöm a ház tetejire, hogy senki se járja fel. Mer ugyi, ha az útba öntenők, ott feljárnák az igézetet, a fájdalmat.

Van, aki a füttő lábára önti.

Ezt szülőmtől, édesanyámtól tanoltam, mostanába is csinálom, ha valakinek fáj a feje, azt megigézték. Jönnek, hogy vessek vizet.

Még gyufával is vetek vizet. Pont úgy, mint a szénnel. Meggyújtom a gyufaszálat, egy kicsit elégetem, s a hammát (hamvát) beléteszem a csiporba. Kilenc szál gyufát. Ez is használ.”

*Nagy Lajosné Bódi Anna 70 éves
1991. december 15.*

„Ha meg vót valaki igízve, vetettünk vizet neki. Háromszor öntöttünk vizet a csuporba, egy-egy csorrintást. Keresztet tettünk a kezünkkel a csupornak a tetejire, úgy, hogy bal kezünkbe fogtuk a csuprot, s jobbal keresztetztünk. Közbe mondtuk:

Atyának,

Fiúnak,

Szentlélek Istennek nevibe, ámmen.

Mikor a szenet húztuk belé a csuporba, s a vízben kezdett sírni, akkor megint mondtuk:

Kígyófasz a szeme közí,

Aki megígízte.

Ha meg vót igízve a gyermek vagy felnőtt, vagy akárki, a szén lement a csupor fenekire. Utána háromszor egy-egy kortyot ivott a beteg, s megmostuk abból a szenes vízből a homlokát. Megint mondtuk:

Atyának,

Fiúnak,

Szentlélek Istennek nevibe,

A jó Isten távoztassa el a fájdalmokot.

Aztat a szenes vizet a kapu sorkába szoktuk önteni. Akkor azt kellett mondani:

A jövő-menők

Hordják el a betegséget.

Így csináltuk ezelőtt. Én nem hittem a babonaságba, s most se hiszek. De hasznos vót a vízvetés.”

Mátyus Vencelné Berecki Juliánna 75 éves

1991. február 1.

„Az igízet nagy betegség, gyógyítani kell. Veszek ki a füttőből kilenc szenet, s beléeresztem egy csipor vízbe. Amíg a szén leereszkedik, azt kell mondani:

Aki megígízett,

Szökjön ki a két szeme!

Utána visszapriccolok a vízből a füttőbe, hogy a betegség menjen oda. A maradék vízből iszik a beteg egy kicsit, s megmosom a betegnek a lábát, a homlokát.

Akkor a csiporból kiszedem a szenet, s visszadobom a füttőbe, a többi vizet pedig kiöntöm az udvarra. Ezt kell mondani:

Szálljon az igízet
A kutyákra s a macskákra!
Ahol emberek járnak, oda nem szabad kiönteni, csak a ház
sorkához vagy a kapu sorkához.
Így elmenyen az igízet a betegről.”

*Gábor Tiborné Gábor Margit 50 éves
1991. december 15.*

14.
Ó, Jézusom
(*Igészés ellen*)

Ó, Jézusom,
Szent orvosom,
Keresztfán függő Krisztusom,
Aki úgy meggyaláztattál,
Tövissel koronáztattál.
Minden állat megindul,
Csak a bűnöző nem búsul.
Szállj szívedbe,
Fontold meg,
Tetteidet gondold meg,
Hogy az Isten fia vót,
Aki értünk így meghótt.
Dicsőség az Atyának,
Fiúnak,
Szentlélek Istenek nevibe, ámen.

*Mátyus Ferencné Madaras Erzsébet 70 éves
1992. január 2.*

„A vén Cifránétól tanoltam meg a vízvetést, az öreg Lídi néntől.
Veszem a vizescsészét, s egy másik csészéből tötök jó három kortyintásnyit a vízből. Az első kortyintásnál mondom: az Atyának. A másodiknál: a Fiúnak. A harmadiknál: Szent Istennek nevibe, ámmen.

Utána keresztet vetek az asztalra, s arra a keresztre leteszem a csészét. Akkor a lapáttal kiveszek egy jó nagy darab szenet a kályhából, s kiválogatok abból öt darabot. Ahogy azt az öt darab szenet teszem a csészébe, mondom az olvasást. Ahogy azt elmondtam, megnézem, hogy hány szén ereszkedett le a csupor aljára. Ha sok szén ereszkedett le, akkor rég meg vót igízve, aludt vele (az igézettel). Addig kell vetni a vizet, amíg a szén fenn marad. Én kilencszer vettem Erzsikének, a leányomnak.

Akkor iszik a beteg három kortyot, megdörzsölöm a nyakát, a homlokát, a tenyere közepit s a talpát. A maradékot olyan helyre öntöm ki, hogy kinyitom az ajtót, s az ajtó sorkához öntöm. Hogy ne járja fel senki. Így tanoltam.”

Imánk az igézés elleni szövegek egyik legszebbike. Régiségét igazolják egyrészt a patinás megfogalmazások, másrészt a sajátos verselés. A krisztusi szenvedést idéző sorok után az állat(ok) és a bűnöző szembeállítása következik: a szenvedéstörténet hallatán még az állatnak is megesik a szíve (megindul), míg a bűnöző „nem búsul”, azaz nem tulajdonít jelentőséget a Megváltó „vállalkozásának”. Verselés, ritmika szempontjából úgy látjuk, hogy a szöveg a régi magyar verselési gyakorlatot őrizte meg.

Az olvasás második felének legfőbb motívumait katolikus énekeskönyvben találtuk meg. Átnéztük — pusztán kíváncsiságból — a következő kiadványt: *Aldjuk az Urat!* Ima- és énekeskönyv a katolikus hívek számára. Összeállította: Dr. Czapik Gyula egri érsek (Bp., 1966). Nos, a 71. nagyböjtre való énekben rábukkantunk ráolvasás-szövegünk egyik föltételezhető „forrására”. A vonatkozó rész:

4. A kősziklák repedeznek,
Nap és hold sötétednek.
Minden élő megindul,
Csak a bűnös nem búsul.

5. Szállj szívedre, sirasd meg
Vétkeidet, s fontold meg,
Hogy az Isten fia volt,
Aki érted így megholt.

Nyilván, dr. Czapik Gyula énekeskönyvének összeállításakor a legrégebbi típusú egyházi énekhagyományt is hasznosította (könyve „összeállítás”). Mostani kibédi szövegünk — már kontaminált jellegénél fogva is — nagyon régi gyakorlatra utal: mint egykorvolt egyházi ének vált ráolvasó imává.

15.

Anyám édes, siess haza

(Igézés ellen)

Atyának
Fiúnak,
Szentlélek Istennek nevibe.
Anyám édes,
Siess haza,
Vess vizet,
Piros szem,
Egy,
Kettő leány megigézett,
Legyen a Názáreti Jézus
Szent nevében, ámmen.

*Bíró Elekné Orbán Ida 70 éves
1991. december 19.*

„Én vetettem soknak a vizet, tanoltam Elek Lina néntől, aki bába vót. A végzetteknél (tanultaknál) különb vót. Az igazi neve Kovács Ferencné vót neki, már rég meghótt.

Vettem egy csészét, s egy másik csiporból tőtöttem belé három-négy kalán vizet. Ebbe a vízbe mikor, hogy három vagy öt szent teszek belé. Utána keresztet vetek a csészére, háromszor egymás után. Akkor abból a vízből visszapriccolok a kezemmel a tűzbe. Így tanították. Közbe mondom az olvasást. Mikor azt elmondtam, háromszor megint bépriccoltam abból a szenes vízből a tűzbe. Osztán megittam három korty vizet a beteggel, s megdörzsöltem a tenyerit, a homlokát. Vizes kézzel. Végül kiöntöttem a vizet a kapu sorkához, így szokták.”

Pócs Éva az ilyesfajta ráolvasásokat összefoglaló tanulmányában (Ráolvasás... i. m. 666-671.) a szemverést gyógyító szövegek között tárgyalja. Fejezetcíme: *Tudakozó felsorolás + kívánság, fobás, áldás, átok*. Egész sornyi változatot is közöl.

16.

Szentlélek Istennek nevébe

(Igészés ellen)

Atyának,
Fiúnak,
Szentlélek Istennek nevébe.
Igézet szállott a János
(Péter, Jóska stb.)
Fejibe.
Mennyei jó Atyánk,
Távoztasd el tőle,
Hogy az én gyermekemet
Mentsem meg a betegségtől, ámen.

*Sándor Lajosné Madaras Berta 76 éves
1991. december 1.*

„Édesanyámtól tanoltam, leányka koromba, ez vót az ígizetre való olvasás.

Vízvetéskor mondták, mikor a gyermeket megígézték, s aztán olyan rosszul vót, hát vetettünk neki vizet. Három szenet tettünk a csuporba, s akkor a csuporba ahogy tettük belé a szenet, hát a kezünkkel örökké borogattuk le a csupor száját. Használt biza a vízvetés, sokszor használt.”

Olyan szép, mint a holdvirág

(*Igészés ellen*)

Mikor Jézus kicsike volt,
 Az édesanyja,
 Szent Mária,
 Elindult vele a templomba.
 Ahogy mentek,
 Találkoztak három zsidó leánnyal.
 Elbámultak a zsidó leányok,
 Hogy milyen szép a kicsi Jézus.
 A legnagyobbik mondta:
 — Olyan szép,
 Mint a holdvilág.
 A középső mondta:
 — Olyan szép,
 Mint nyári délből a Nap.
 A legkisebbik azt mondta:
 — Olyan szép,
 Mint nyári reggelen a harmatcsepp.
 Ahogy nézegették a Jézust,
 Megigézték.
 Szent Mária elment a Jordán vizéhez,
 S a saját kezével
 Háromszor
 Vizet merített.
 Avval az élő vízzel
 Vizet vetett a fiának.
 Helyrejött a Jézus,
 Rögtön meggyógyult.
 Ahogy attól a vízvetéstől
 Meggyógyult a drága Jézus,
 Tenéked is úgy használjon,
 S gyógyuljál meg tőle.

*Majlát Sára 56 éves
 1992. február 2.*

„Ezt édesanyámtól tanultam, úgy emlegette, hogy Szent Mária és a három zsidó leány. Úgy, hogy Szent Mária hagyta hátra a vízvetést. Mer ugri, akit megigéznek, annak vizet kell vetni, mert attól helyrejön, mint a kicsi Jézus, aki helyrejött. Ezt (a szöveget) én nem szoktam elmondani, csak valamelyik nap jutott eszembe, hogy ilyen imádság is vót.”

Szövegünket 1992-ben kis közleményben mutattuk be a *Népúj-ság* mellékletében: Múzsá, 54. sz. 1992 május 8. 4. old. Hangsúlyoztuk, hogy a *Szent és gonosz találkozása — szent megrontása, gyógyítása* típusba tartozó imák nagyon ritkák. Pócs Éva 1988-ban mindössze 11 variánsát tanulmányozhatta (*Ráolvasás...* i. m. 884.). Kibédi felbukkanása azt jelzi, hogy a szöveget egykor Erdélyben, pontosabban: a Székelyföldön is ismerték, tehát nagyobb közkeletűségnek örvendett. Majlát Sára vallomásából kiderül, hogy ő már csak paszszív készletként őrizte meg ezt a régi ráolvasást, amely költői értékei mellett (lásd gyönyörű hasonlatait) általános emberi mondanivalójával (gyermekféltés) is igen figyelemre méltó.

Adatközlőnk (adatmegőrzőnk) viszont ma is gyakorolja — nem is ritkán — a vízvetést, de már nem ezt a régi, patinás szöveget mondja. Íme:

„Veszek egy csuprot, s egy más vizes csészéből tőtök három csorintást, annyi vizet, hogy legyen elég a vízvetésnek. Akkor csinálok egy keresztet a kicsi ujjammal, a bal kicsi ujjal az asztalra vagy a kályha szélire. Veszek a kályhából ki három darab szenet, s beléteszem a vízbe. S mondom:

Az Atyának,
Fiúnak,
Szentlélek Istennek nevibe,
A vízvetés legyen hasznos, ámmen.

Utána a beteg három cseppet iszik a vízből, s a homlokát, a tenyerit meg kell kengetni háromszor. A vízzel.

Osztán a vizet nem szabad kiönteni az udvarra, hogy se állat, se ember ne tapossa fel. A vizet a falra, a ház falára vagy a kerítésre kell önteni. Akkor azt kell mondani:

Ahogy ez a víz előmlik,
Úgy menjen el a betegség.

Ezt a vízvetést háromszor kell megcsinálni. Először három szénnel, másodíkszor öt szénnel, harmadíkszor hét szénnel. Így eredményes.”

*Majlát Sára 56 éves
1991. december 14.*

Majlát Márton szövegét azért közöljük, mert „visszatért” a zsidó leányt emlegető toposzhoz.

„Leghamarabb háromszor vizet csorrint a csészébe, s a csészét utána megkeresztezi. Azt mondja:

Atyának,

Fiúnak,

Szentlélek Istennek nevibe, ámmen.

Kihúz a kályhából három szénparazsat, beléereszti a vízbe. De ezt is keresztvetéssel. S megint mondja:

Atyának,

Fiúnak,

Szentlélek Istennek nevibe, ámmen.

Miután belédobta a három szenet, megnézi, hogy hány szállott le belőle. Ha egy szállott le a csupor fenekire, akkor nem súlyos az igézés, és nő igézett, ha pedig két szén szállott le, akkor erős tekintettel nézett szembe, s férfi vót. Akkor megkent a vízzel a beteg homlokát, a két keze fejít, a két tenyerit s a lába fejét. Azt mondta:

Úgy használjon ez a vízvetés,

Mint amikor a zsidó leányának vetette

Az Úr Jézus.

Akkor a vizet kivitte az udvarra, s olyan helyre öntötte el, hol nem vót feljárható. Mondta:

Mindenféle betegség

Szálljon a kőbe

S a kősziklába.

*Majlát Márton 46 éves
1991. december 22.*

Szükségesnek látjuk még egy vallomásnak a bemutatását, ugyanis arról szól, hogy „az élő fát is meg lehet igézni”.

„Az élő fát is meg lehet igézni, mer például itt Kibédén lakott egy család, a jegyzőék. A kapun belől, a kollát mellett vót egy szép kicsi meggyfa. Eccer látta a jegyző, hogy egy nő megy el az úton, megállt, s nagyon-nagyon elbámult a fán. S akkor három-négy nap múlva a fán a virágok kezdtek elhervadni, látszott, hogy már a fa beteg. Édesanyám járt be oda hozzuk. Mondta a jegyző úr:

— Sári néni, baj van a kicsi meggyfával, mer hull le a virágja.

Édesanyám azt mondta:

— Jegyző úr, ez meg van igézve. Ennek vizet kell vetni.

S akkor édesanyám vetett vizet a meggyfának, háromszor, s a virágok kezdtek kivirulni. Aztán lett gyümölcs a fán.”

*Majlát Sára 56 éves
1991. december 21.*

18.

Hozzád fohászkodom imában

(Igézés és más betegségek ellen)

Hatalmas Isten,
Mennynek, földnek Teremtője,
Hozzád fohászkodom imában,
Könyörülj az én fiamon
(leányomon vagy édesanyámon),
Adj neki lelkierőt,
Testi erőt
Ingyen kegyelmedből,
Gyógyítsd meg őtöt, ámmment.

*Seprődi József 76 éves
2001. február 10.*

„Ez az ima igézésre, betegségre, szenvedésre, fejfájásra, mindenre jó, amikor nagybeteg valaki.”

Miközben újra meg újra visszahallgattuk a kazettát, a gyűjtő megjegyezte: „igazi református ima.” Adatközlőnk felesége, Erzsi néni rögtön megszólalt: „Igen, a reformátusok keveset foglalkoz-

nak Szűz Máriával.” Az „elszólás” egybecseng a vallástörténeti tényekkel. A Sőtér István főszerkesztésében készült A magyar irodalom története című hatkötetes munkában ez olvasható: „A magyar protestáns énekköltészet a graduálba felvett himnuszok fordításával kezdődött. Természetesen csak azok a latin himnuszok jöttek számításba, amelyek nem ellenkeztek a reformáció hitelveivel, a Máriáról és a szentekről szóló himnuszokat eleve kihagyták... a 17. században a református liturgikus éneklés ki is ment a divatból” (I. kötet, Bp. 1964. 341). Seprődi József a gyűjteményben több imával is szerepel. A figyelmes olvasó látni fogja, hogy egyes szavait kétféleképpen is használja: őrizz — őrizz, hozzád — hezzád, volt — vót. Ezeket nem javítottuk ki, úgy jelennek meg, ahogy az adatközlő használta őket. A bomlóban levő mai kibédi tájnyelvi állapot hűséges visszaadására törekedtünk.

Ugyancsak az általa elmondott szövegben néhány kifejezés gyakran visszatér: ingyen kegyelmedből, lelki erőt, testi erőt, könnyörögj rajtunk. Ezek hagyományos „építőkövek”, amelyekkel létrehozza, megteremti a szűzség „vázait”.

19.

Az én házam közepibe

(Esti ima)

Az én házam közepibe
Ül Jézus a szent székibe,
Mellette ül három angyal,
Vigyázza az álmaimot.
Sátánt tőlem távoztassa,
A számot imára nyitsa.
Istenem, őrizz engemet,
Sátán ne kísértse lelkemet,
Most és mindörökké, ámmen.

*Majlát Sára 56 éves
1992. február 22.*

„Na, eztet igaz, hogy én szerkesztettem, mintha álmomba halottam vóna, éjjel jutott eszembe, vót ilyen ima. Ezt az Isten jelentette nekem, a jó Isten adta nekem az eszembe.”

Az „én szerkesztettem” kifejezés (mondat) feltétlenül magyarázatra szorul. Az előzményekhez hozzátartozik, hogy néhány nappal a szöveg lejegyzése előtt az adatközlőnek eszébe jutott az ima, de nem tudta kellőképpen „összeformálni”, gondolkodási időt kért. A „megvilágosodás” éjjel következett be. A jelenség a folklorisztikában már közismert. Adatközlőnk édesanyja, Majlát Józsefné Ötvös Sára épp ezzel a módszerrel „építette újjá” a Kőműves Kelemenné balladáját. *Kibédi népballadák* című könyvünk (Buk., 1975. 172.) jegyzetanyagában így taglaltuk az „esetet”:

„Gyermekkorra óta ő sem énekelt, csak a történetet mesélte el újra meg újra felcseperedő gyermekeinek. A gyűjtő kérdezősködései közben jutott ismét az eszébe. Mintegy tízszéri kiszállás előzte meg a teljes ballada lejegyzését. »Tudtam én az énekjit is, csak eszembe kell jusson, éjjelenként összerakosgatom valahogy« — mondta többször is a gyűjtőnek.”

Szövegünket — tíz perccel az elmondás után — újból leírtuk Majlát Sárától. Az első négy sort már így variálta:

Az én házam közepibe
Az Úr Jézus szent székibe,
Mellette az őrangyalok,
Akik őrzik álmaimot...

Be kell vallanunk, hogy kezdetben magunk is kételkedtünk az ima „hitelességében”, tehát abban, hogy csakugyan volt-e, élt-e a hagyományban ilyen vagy ehhez hasonló szövegtípus. Aztán Erdélyi Zsuzsanna könyve (*Hegyet hágék...* 1999. 186.) minden kétséget eloszlatott: a 29. számú ima első fele a következőképpen hangzik:

Begyütt Jézus a házamba,
Házam közepin megállta,
Piros vérét hullajtotta,
Az egész házamat befolyta.
Szűz Mária helyét hatta,
Ide nem mer semmi rossz...

*A Heves megyei Bükkészterzsébeten mondta el 1972-ben
egy 79 esztendőös öregasszony.*

Paradicsom kőkertjébe

(Öntözővers)

Paradicsom kőkertjébe
 Aranyszőnyeg leterítve,
 Azon fekszik az Úr Jézus,
 Jobb kezében aranyalma,
 Bal kezében aranyvessző,
 Megzúdítja azt a vesszőt,
 Zúg az erdő, zúg a mező,
 Nem láttam én szebb termőfát
 Az Úr Jézus keresztjénél.
 Áldom és imádom
 E ház lakóját,
 Hogy megértük ismét
 Húsvét másodnapját.

*Oltyán Sándorné Simonfi Emma 35 éves
 1992. március 7.*

„Öntözővers vót, mostanába is szokták mondani a kisebb gyermekek, többtől is hallottam.”

Látomás és realizmus viszonyának kérdésköre sok kutatót foglalkoztatott. Olosz Katalin például — ezúttal a néphagyományra gondolva — ezt írta: „...a realizmus mértékét a folklórra vonatkoztatva sem tekintjük kizárólagos érvényűnek” (*Ha folyóvíz volnék. A magyar népi líra antológiája*. Kv., 1982. 37-38.). Ez a megállapítás eleve sugallja, hogy népköltészetünk a jelképeket, a látomásokat, a szürreális eszközöket egyaránt kedveli. Ezt elsősorban mesekincsünk bizonyítja. Népmeséink mellé vallásos népköltészetünk egyes lírai darabjait is bizvást odasorolhatjuk. Ezek az alkotások — Erdélyi Zsuzsanna megfogalmazása szerint — „...a misztikus irodalom fényes látomásait idézik” (Erdélyi 1999.). Épp ezt kárhoztatta több mint négyszáz évvel ezelőtt jó Bornemisza Péter prédikátorunk (*Ördög kísértetek*, 1578), amikor így írt:

„...a mi urunk, Jézus Krisztusnak, a Szűz Máriának, az Apostoloknak káromlásai, kikre bolond dolgokat költött mint ültek aranyos székbe...” Dehogyan sejtette akkor Bornemisza, hogy a nép évszázadok múltán is tovább mondja, tovább éneklí víziókba foglalt vágyait.

Nem véletlen tehát, hogy a most bemutatott szöveget eme sorok írója a *Látomásos népköltészet* című kis közleményben mutatta be, nyilván, más két „darab” mellett (*Műzsa. Népiúság*-melléklet, 51. sz. 1992. április 17. 4.).

A szöveg tartalmi „fölfejtését” — több közölt változat alapján — Dömötör Tekla végezte el. Így vélekedik: „Máskor az aranyalma Jézus kezébe kerül. Ez a mitológiai kép a gyermek-napistenek ismert ikonográfiájához csatlakozik, akik kezükben a világot jelképező gömböt tartják. A gyermek Jézus és a gyermek Mithrász ábrázolása gyakran azonos vonásokat mutat.”

Dömötör Tekla fejtegetéseiben megvilágítja a *kőkert* motívumának lényegét is. Úgy látja, hogy „...a fennmaradt »Mithrász születése« ábrázolások képezték a költői képalkotás kiindulópontját. Igaz, hogy a kőből kikelő isteni gyermek csak egy a Mithrász legendát ábrázoló képsorozatból...” (*A népszokások költészete*. Bp., 1974. 139, 145.).

Erdélyi Zsuzsanna — tovább „szélesítve” a gondolatmenetet — azt hangsúlyozza, hogy „...a kőből kikelő-születő isteni gyermekek motívumában jelen van a kő teremtményéhez kötődő nagyon ősi képzet” is (Erdélyi 1999. 694.).

Szövegünk eredetileg karácsonyi ének volt, a mai kibédi néphagyományban — egykori funkcióját elveszítve — húsvéti öntözőversként maradt fenn. Az utolsó négy sor — minden bizonnyal — csak később „csapódott” a régi szüzséhez.

Nehéz álom el ne nyomjon

(*Esti ima*)

Én lefekszem én ágyamba,
Minden testi koporsómba.
Nehéz álom el ne nyomjon,
Az ellenség meg ne csaljon,
Atyának,
Fiúnak,
Szentlélek Istennek nevébe, ámmen.

*Péterfi Béláné Gálfi Rózsa 57 éves
1991. december 1.*

„Gálfi nannymtól tanultam, ő édesapámnak vót az anyja. Ezt az imát minden este el szoktam mondani, mikor fekszem le.”

Imánk változatai Erdélyi Zsuzsanna monumentális könyvében a 33-34-35. sorszámot kapták, s a gyűjtő a csatolt jegyzetben így fogalmazott: „Ez és a következő két imádság a »református« változatokat mutatja be. Jelzi a »cifra« elemek leválását és a protestáns hit Máriakultusz-nélküliségét” (Erdélyi 199. 196).

Kibédi gyűjtőmunkánk során magunk is több változatát rögzítettük. Az általunk megtalált összes változatok kezdősora így hangzik: Én lefekszem én ágyamba. A faluban ma is nagyon népszerűek, mind a fiatalok, mind az öregek viszonylag jól ismerik.

A szövegek gyűjteményünkbe való besorolásakor — pontosabban: tipizálásakor — hol a második, hol a harmadik motívumot vettük figyelembe. Arra törekedtünk, hogy az olvasó lehetőleg jól áttekinthesse a változatok sokaságát.

Szövegünkben a második sorbeli *testi* szó nem elírás: így mondta az adatközlő. Eddigi gyűjteményeikben eléggé gyakori az előfordulása. Jelentése: minden testrészemnek való.

Különleges figyelmet érdemel a harmadik és a negyedik sor két mondata, ugyanis szinte azonos megfogalmazásban már az 1508-ban keletkezett Döbrentei-kódexben is megtalálható. A verset

Nagybőjti komplétára címmel Mezey László közölte már idézett munkájában (Bp., 1957.). Íme a harmadik versszak két kezdősora:

Nehéz álom ránk ne jöjjön,

Ellenség minket meg ne csaljon...

Vizsgálódási körünkbe vontunk a középkori vers utolsó, befejező négy sorát is, mivel úgy látjuk, hogy motivisztikailag szorosan kapcsolódik imaszövegünk záró részéhez.

Dicsőség Atya Istennek,

És az önnön Fiának,

Vigasztaló Szentléleknek,

Immár és mind és örökké Ámen.

A meglepődésünk teljesen jogos. Ismét bebizonyosodott, hogy a néphagyomány, s ezen belül a népköltészet, több évszázados (esetenként évezredes) kincseket is megőrzött (konzervált). S erre — csak úgy, hirtelenében — kettős magyarázatot (is) adhatunk. Mezey utal arra, hogy a kolostorokban „Ezek a kódexek — egyik-másikukról bizonyosan tudjuk ezt — még a XVII. és a XVIII. században is használatban voltak.” És hogy „...középkori magyar írásaink *nyelve igazában népi nyelv.*” A két felismerés helyességét a modern szakkutatás teljes mértékben igazolta.

22.

Ördög tőlem távol járjon

(*Esti ima*)

Én lefekszem én ágyamba,

Minden esti koporsómba.

Ördög tőlem távol járjon,

Engem meg ne háborgasson,

Angyal álljon fejem felett,

Őrizze az én lelkemet,

Vigyázza az életemet.

Édes drága jó Istenem,

Hallgasd meg a könyörgésem, ámmen.

Jakab Árpádné Kacsó Elza 63 éves

1992. december 18.

„Ezt az imádságot még nagyanyámtól tanultam, az öreg Kendeinétől, így hívták a faluban, hogy Kendeiné. A rendes neve Kacsó Lídia volt. Még kicsi, egészen kicsi leányka voltam, amikor tanítgatott rá.”

Az ima szép megfogalmazásával vonja magára a figyelmet. Töredezettségnek semmi nyoma, a kibédi változatok között a legkiforrottabb. Ritmikája (ősi nyolcas) hibátlan. Eme minőség „elnyelésében” talán szerepe volt annak is, hogy adatközlője a helység tanítónője volt.

23.

Három angyal fejem felett

(Esti ima)

Én lefekszem én ágyamba,
Lelki-testi koporsómba.
Három angyal fejem felett,
Egyik megőríz engemet,
Másik a lelkemet várja,
Harmadik szemem bezárja.
Én Istenem,
Jó Istenem,
Örözz meg a tűztől,
Víztől,
Hirtelen haláltól,
Rossz ember szándékától, ámen.

*Mátyus Vencelné Berecki Juliánna 75 éves
1992. február 1.*

„Ettől az egytől féltem mindig, a rossz embertől”.

A típus legismertebb „redakciója” (kiadása), népszerűségét a változatok gazdagsága bizonyítja. Első, bemutatott változatunk befejező része más imákban is előfordul, amolyan vándormotívumként él a helyi népköltészetben. Célszerűnek láttuk további három verzió közlését. Íme:

Én lefekszem én ágyamba,
Minden testi koporsómban.
Három angyal fejem felett,
Egyik megőriz engemet,
A más lenyomja szememet,
Harmadik várja lelkemet.
Atya,
Fiú,
Szentlélek,
Teljes Szentháromság,
Egy örök Isten, ámmen.

*Réti Péterné Elekes Rebi 92 éves
1991. december 1.*

„Rég tanoltam, egész kicsi koromba.”
Rebi néni egyáltalán nem járt iskolába.

Én lefekszem én ágyamba,
Minden testi koporsómba.
Három angyal fejem felett,
Egyik őriz,
Másik vigyáz,
A harmadik a lelkemet
Felviszi a mennybe, ámmen.

*Pétnás Józsefné Papp Rozália 87 éves
1991. december 15.*

„Otthon tanoltam, kicsi koromba, nénémtől, esti ima vót.”

Én lefekszem én ágyamba,
Minden testi koporsómba.
Három angyal fejem felett,
Egyik megőriz engemet,
Második szememet bészárja,
Harmadik lelkemet várja.

*Madaras Károlyné Lukácsi Lidia 90 éves
1991. december 1.*

24.

Adjon Isten jó éjszakát

(Esti ima)

Én lefekszem én ágyamba,
Minden esti koporsómba.
Atyának,
Fiúnak,
Szentlélek Istennek nevében.
Adjon Isten jó éjszakát
Uramnak,
Gyermekemnek,
Családomnak,
Őrizze meg bajtól,
Szerencsétlenségtől
Az egész családot, ámmen.

*Dósa Sándorné Orbán Erzsébet 57 éves
1992. január 12.*

Szövegünk megépítése, „koncepciója” szinte teljesen azonos az Erdélyi Zsuzsanna által közölt 35. számú imáéval (Erdélyi 1999. 198.).

25.

Mert én meg vagyok keresztelkedve

(Esti ima)

Én lefekszem én ágyamba,
Minden esti koporsómba.
Sátán tőlem távol járjon,
Ördög engem meg ne csaljon,
Mert én meg vagyok keresztelkedve
Az Úr Jézus Krisztus szent nevébe,
Atyának,
Fiúnak,
Szentlélek Istennek nevébe, ámen.

*Farkas Dénesné Sebe Viktória 77 éves
1991. december 31.*

Bizonyos mértékű különállását a „...mert én meg vagyok keresztelkedve” motívum biztosítja. Szövegünk nyomtatásban is megjelent (Ráduly 1992), innen vette át a teljes változatot Erdélyi Zsuzsanna a már emlegetett könyvébe (Erdélyi 1999. 868.). Megjegyzi: „A gonosz elküldésének motívumával gyakran találkozunk katolikus imádságainkban is”.

Még egy frappáns változatot közlünk, elmondója ma is római katolikus. Kibéden él.

Én lefekszem kis ágyamba,
Minden esti koporsómba.
Sátán, tőlem távozzatok,
Mert én meg vagyok keresztelkedve
Az Atya,
Fiú,
Szentlélek nevibe, ámen.

*Kuron Mihályné Hadnagy Irén 46 éves
2002. január 21.*

„Iskolás koromban tanultam Farkaslakán édesapámtól. Vallásom római katolikus. Esti ima volt. Most is az.”

26.

Ti angyalok, őrizzetek (*Esti ima*)

Én lefekszem én ágyamba,
Minden testi koporsóba.
Ti angyalok, őrizzetek,
Szent kereszttel legyezzetek,
Atyának,
Fiúnak,
Szentlélek Istennek nevébe, ámmen.

*Majlát Sára 56 éves
1991. december 14.*

A szöveg harmadik sora a 6. számú imánk egyik sorát juttatja eszünkbe: *Szent angyalok őrizzenek.*

A kereszttel való legyezgetés más imádságainkban is vissza-visszatérő toposz, úgyszólván az egész magyar nyelvterületen előfordul.

27.

Ó, én Uram, Teremtőm

(Esti ima)

Ó, én Uram, Teremtőm,
Mikor engem teremtél,
Akkor engem kedvelél,
Szent lelkeddel szeretél,
Szent véreddel megváltál,
Fogadd hozzád lelkemet,
Testemet életemben,
Halálomnak óráján is, ámen.

*Mátyus Mihályné Orbán Erzsébet 78 éves
2002. február 8.*

„Édesanyámtól tanoltam még kicsi gyermekkoromban, mikor még alig tudtam beszélni, s édesanyám már akkor tanított az imádságokra. Szívembe véstem. Őtet is a szülei tanították. Minden gyermeküket megtanították imádkozni, Istent hívtuk állandóan. Ezt minden este el szoktam imádkozni, sohase fekszem le ima nélkül.”

A szöveg tehát ma is „funkcionál”, de roppant kevesen ismerik. Kibéden például nem került elő — egyelőre — további változata.

Ha figyelmünket az ima „megmódolására” összpontosítjuk, rögtön szemünkbe tűnnek az igék elbeszélő múltú, nagyon régies alakjai, a befejező mozzanat pedig régi kódexeink nyelvi/stílusbeli világát idézik. Erdélyi Zsuzsanna magisztrális könyvében gyakran utal arra, hogy egyes motívumok, sőt, motívumkörök különböző típusú szövegekben ismétlődnek. Így fogalmaz: „...ezek szóródását látjuk apokrif imádságainkban...” (Erdélyi 1999.). A gyűjtő a

kibédi variánsához közel álló szöveget rögzített Jászberényben az 1972-es búcsún.

Mikor engem teremtettél,
Akkor engem szeretted,
Szent lelkedhez szorítottál,
Szent véreddel megváltál...

Könyvében több Zala megyei változat is található, Zalaszántón például ilyen formában fordul elő, persze, más imába „beépítve”:

... Engem Jézus találtott,
Szent lölkivel szeretett,
Szent halálával megváltott...

Milyen régi lehet bemutatott imánk?

Magunk már felvetettük azt a gondolatot, hogy az ilyen jellegű szövegvariánsok bizonyíthatóan a reformáció kora előtti vallásos népi költészetben formálódtak. Véleményünket Erdélyi Zsuzsanna megerősítette: „Több, kötetben is található adat/szöveg bizonyítja, hogy protestáns eleink éltek ezekkel az imádságokkal, »bai«-okkal.”

28.

Ugye, világosság, te vagy

(Esti ima)

Én Istenem, jó Istenem,
Lecsukódott már a szemem,
De a tied nyitva, Atyám,
Amég alszom, vigyáz reám.
Ugye, világosság, te vagy,
Kárhozatba menni ne hagyj,
Uram áldjál meg engemet,
Oltalmazd az életemet,
Szent angyalok őrizzenek,
Dicsőségbe bévigyenek,
Áldj meg, Uram, életembe,
Holtom után vigy fel mennybe,
Mindörökké, ámmen.

*Könyicska Gabriella 22 éves
1992. február 22.*

„Annyi imádságokat szoktunk nanyómmal imádkozni, hetet mondtunk el esténként, minden este hét imádságot. Ő tanított az imádságokra. Mondtuk a Miatyánkot, akkor van a Hiszek egy Istenbe, /Mindenható Atyába, s van a másik, a Hiszek egy Istenbe, Bízok egy Istenbe. S mondtuk az Üdvözlégy Máriát s eztet is, ezt az Én Istenem, jó Istenem, /Lecsukódott már a szemem. S még melyiket is? (Gondolkozik). Eszembe kell jusson, eszembe kell jussanak.”

1991. december 21-én írtuk le Konyicska Gabriellától a *Hiszek egy Istenbe, / Bízok egy Istenbe* kezdetű esti imát (kötetünkben: Szent angyalok őrizzenek). Két hónap múlva ismét az adatközlőnél voltunk: 1992. február 22-én rögzítettük az *Én Istenem, jó Istenem* kezdetű imádságot (lásd fent). Nyomban észrevettük, hogy a szöveg utolsó öt sora teljesen azonos a *Hiszek egy Istenben* kezdetű ima befejező részével. Adatközlőnk mindjárt meg is jegyezte: „Nem, nem jó, belémentem a másik imába”. Ezt követően adatmegőrzőnk ismét elmondta a szöveget. Íme:

UGYE, VILÁGOSSÁG, TE VAGY
(*Esti ima*)

Én Istenem, jó Istenem,
Becsukódott már a szemem,
De a tiéd nyitva Atyám,
Amég alszom, vigyáz reám.
Ugye, világosság, te vagy,
Kárhozatba menni ne hagyj,
Téged kérünk, szent Úristen,
Oltalmazd meg az éjjelünk,
Nyugodalmad benned legyen,
Csak el ne felejts.
Jól tudod, hogy gyarlók vagyunk,
Kit véreddel megváltottál,
Uram kérünk, vigyázz reánk
Most, és halálunk óráján,
Mindörökké, ámmen.

*Konyicska Gabriella 22 éves
1992. február 22.*

Adatközlőnk a szöveget a „nannyójától” tanulta. Nagyanyja a balladaénekes és mesemondó Majlát Józsefné Ötvös Sára volt (már többször hivatkoztunk rá), aki tudásának java részét a hagyományból örökölte, az írott szó csak áttételesen juthatott el hozzá.

A továbbiakban arra figyelünk, hogy Konyicska Gabriella szövege milyen „összetevőkből”, epizódokból áll?

Az első négy sor a Kibéden esti imaként jól ismert (közismert) *Én Istenem, jó Istenem* kezdetű imából való. Ezúttal egy 87 éves öregasszony változatát mutatjuk be.

ÉN ISTENEM, JÓ ISTENEM

(Esti ima)

Én Istenem, jó Istenem,
Becsukódik már a szemem,
De a tiéd nyitva, Atyám,
Amíg élünk, vigyáz reánk.
Vigyáz kedves szüleimre,
Meg az én jó testvéremre.
Mikor a nap újra felkel,
Csókolhassuk egymást reggel, ámmen.

*Pétras Józsefné Papp Rozália 87 éves
1991. december 15.*

„Még kicsi koromba tanoltam, úgy emlékszem, az ábécés-könyvbe is benne vót. Gyermekek szokták mondani, gyermekimának mondták. Szép imádság.”

Eredményre vezetett a szöveg második felének forráskutatása. Végül az egyházi Énekeskönyvekhez jutottunk el, ahol meg is talál-
tuk a keresett főbb motívumokat.

1977-ben jelent meg Kolozsváron (évszám csak a kolofonban) a *Református Egyházi Énekeskönyv a kolozsvári egyházkerület használatára...* című kiadvány. A 70. számú éneknél állapodtunk meg, ugyan-
is az ott való szövegnek — esetünkben — az első, a második és a
hatodik versszaka szolgált „nyersanyagul” Konyicska Gabriella
imájához. Íme a kérdéses sorok:

1. Krisztus, ki vagy nap és világ,
Ha jön az éj, vigyázz mi ránk.
Igaz világosság te vagy,
Kárhozatra mennünk ne hagyj!

2. Téged kérünk, szent Úr Isten!
Oltalmaz meg az éjjelen!
Nyugodalmunk benned legyen,
S a mi lelkünk el ne vesszen.

6. Emlékezzél meg mi rólunk,
Jól tudod, hogy gyarlók vagyunk;
Kiket véreddel megváltál,
Uram, kérünk, el ne hagyjál!

Birtokunkban van egy 1838-ban megjelent Énekeskönyv is, amelyet „az erdélyi nagy fejedelemségbeli evangelico-reformata Anyaszentegyház használatára...” adtak ki. Abban ugyanez az ének az LV. sorszámmot viseli. Az eltérő jegyeket hordozó sorokat innen is idézzük:

1. Minket sötétségben ne hagyj,
2. Oltalmaz minket ez éjen

7.(6). Jól tudod, mely gyarlók vagyunk... Úr Isten! Kérünk ne hagyj el.

A 7.(6). jelölés azt jelenti, hogy az 1838-ban megjelent Énekeskönyvben a szöveg négy sorral (egy versszakkal) hosszabb. A két énekeskönyvet közel 150 esztendő választja el egymástól. A variált, tehát bizonyos mértékben eltérő sorok onnan származnak, hogy a szerkesztők itt-ott apró igazításokat hajtottak végre. Az ilyen jellegű „tökéletesítések” nem újkeletűek. Az 1838-as Énekeskönyv Értesítésében (bevezetőjében) ezt olvassuk: „Azonban a megmaradt régi énekeken sok változtatás nem tétetett, ne hogy a régiségnek kitetsző s kedvelt színét elveszessék, s új jeles darabokká se önthessenek” (IV. old.).

A megfogalmazásban feltűnt a „régí énekeken” kifejezés. Vajon, a mi 70. számú énekünk milyen régi lehet? Az énekeskönyvben a szöveg végén, zárójelben évszám található: 1592. Jelzi, hogy énekszövegünk már akkoriban bevonult valamelyik énekeskönyvünkbe, tehát hivatalosan is „fölvétetett” egyházi gyűjteményeinkbe. Pontosító adatra bukkantunk. *A magyar irodalom története* (főszerkesztő

Sőtér István) című monumentális munka 1. kötetében (Bp., 1964. 167.) ez olvasható: „Egyes középkori népekeket... a protestánsok is megtartottak, és nyomtatott énekeskönyvekbe is felvettek; végül több közülük — félig-meddig folklorizálódva — életben maradt a 17. század derekáig és bekerült a nyomtatott katolikus énekeskönyvekbe (*Cantus catholici*, 1651; *Cantionale catholicum* 1676)”.

Itt nyomban felvetődik a kérdés: mikor jelentek meg az első protestáns gyülekezeti énekeskönyvek?

Általános a vélemény, hogy „az 1560-as évek előtt nem is volt nyomtatott gyülekezeti énekeskönyv”. Vannak adatok arra, hogy talán 1560-ban és 1562-ben jelentek volna meg hasonló kiadások, de ezek elvesztek, így „...az egyetlen példányban reánk maradt ún. Váradi énekeskönyv (1566)” az a kiadvány, amely minden kétséget kizáróan jelzi a századvégi „kibontakozás” megindulását. Idekívánczik még egy idézet: „A reformáció mozgalmi szakaszának énekeskönyvkiadását mintegy lezárja Bornemisza Péter 1582. évi énekeskönyve” (*A magyar irodalom története*. i. m. 355-356).

Visszakanyarodva végül is Konyicska Gabriella imájához: az ő szövegének korai változatát, úgynevezett „ősformáját” az 1508-ban keletkezett Döbrentei-kódexben találtuk meg. A szöveget a Mezey László által összeállított *Középkori magyar írások* (Bp., 1957. 287-288) című könyv tartalmazza, s a (már utaltunk rá) *Nagybőjti komplétára* címet viseli. A szöveget innen közöljük, helyesírása — minden bizonynyal — modernizált. Idézzük az első-második és a hatodik versszakot:

Krisztus, ki vagy nap és világ,
És éjnek setétét kinyitod,
Világnak fényessége hitetel,
Bódog világ hirdető!

Szent Úr, mi téged onszolónk:
Oltalmaz minket ez éjjel,
Nyugalom nekünk légyen benned.
Adj nekünk éjet, nyugalmast...

Uram, emlékezzél rólunk,
Ez mi nehéz testünkben,
Ki vagy léleknek oltalma
Mi uronk, te légy mivelőnk.

Látható, hogy már a nyomtatásban megjelent szövegek is helyenként eltérő jegyeket mutatnak. Hát hogyan módosított volna rajtuk az élő néphagyomány! Ennek mértékéről, minőségi jegyeiről érdemes volna külön tanulmányban beszámolni.

Utalnunk kell ismételten arra, hogy adatközlőnk ezt a szöveget esti imaként sajátította el, tehát nem az énekelt változattal szembesült. Ének és ima egymásba „járhatóságáról” már eddig is több kutató „értekezett.”

29.

Én Istenem, viselj gondot

(Esti ima)

A Nap lement,
Az éj beállt,
Álom jó szememre,
Én Istenem, viselj gondot
Alvó gyermekemre.
Hagyj veszély nélkül aludni,
Karjaidban megpihenni,
Adj az éjjel is oltalmat,
A fáradtnak nyugodalmat, ámmen.

*Gergelyfi Samu 69 éves
1992. május 1.*

„A szüleimtől tanultam. Édesapámnak vót az imája meg a nagyapámé. Ahogy kezdtem motyogni, beszélni, meg kellett állni az ágy előtt, lefekvéskor, mer hárman vótunk testvérek, s mind a hárman szerre el kellett mondjuk az imát. Lefekvés előtt. Mert ez esti ima vót. Minden este előbb elmondtuk a Miatyánkot, s utána ezeket a rövid esti imákat.

Még ezt is hozzamondta a nagyapám, miután elmonda az imát, hogy:

A Jó Isten
Órözzé meg a határunkot
Túztól,
Víztől,

Kártól,
Jégesőtől,
Minden rossztól, ámmen.

Ezt mű nem kellett mondjuk gyermekekül, csak ő mindig elmondta, mikor az imának vége vót. Hát mondhatom, jól tették a szüleim, hogy ilyen régi dógokra tanítottak. A mai fiatalokra is ráférne az ilyesmi.”

Erdélyi Zsuzsanna könyvében külön típusként szerepel (24. ima), amely valójában „az éjszaka sötét hatalmaitól rettegő lélek” fohásza (Erdélyi 1999. 178). A nála levő változat első négy sora így hangzik:

A nap lement,
És sötét lett,
Kérjük azér szent föltség,
Az éjcekát oltalmazza.

30.

Te vigyázz rám az éjszaka

(Esti ima)

Édes drága jó Istenem,
Lenyugodott a Nap,
Öste van,
Én is megnyugszom
A te kegyelmedből,
A te szeretetedből.
Te vigyázz rám az éjszaka
Sötétség(é)ben,
Adj nyugodalmas jó éjszakát
Úgy nekem,
Mint az egész házam népének,
Ingyen kegyelmedből, ámen.

*Seprődi József 76 éves
2001. február 10.*

„Ezt este szokták elmondani, esti ima vót. Van, aki azt is belemondja, hogy:

Óvjon meg a drága jó Isten
Tűztől,
Víztől,
Mindenféle szerencsétlenségtől,
Égiháborútól.”

Valóban, ez az utóbbi fohász más imáinkban is előfordul, esti és reggeli imaszövegekben egyaránt. Itt már nem első, hanem harmadik személyű „előadásmóddal” találkozunk. Talán ezért nem építette be adatközlőnk a fenti szövegébe.

31.

Adjon Isten jó reggelt

(Reggeli ima)

Adjon Isten jó reggelt,
Felköttem,
Hál’ Istennek,
A jó Istennek legyen hála,
Hogy felvirrasztott
A sötét éjszakából
A drága világos napra.
Megóvott tűztől,
Víztől,
Rossz embernek szándékától,
Ördögnek incselkedésétől,
Hirtelen haláltól,
Most és mindörökké, ámmen.

*Réti Péterné Elekes Rebi 92 éves
1991. április 18.*

„Ezt az imádságot még mostanába is el szoktam mondani. Azér mondogatom, mer imádság. Kibéden tanoltam, öregasszonyoktól. Meg kell hallgassa a drága jó Isten, mert a jó Istenbe bízok, a jó Isten kell tudja, hogy én bízok benne. Annyit imádkozok, annyt kérem a drága jó Istentől, hogy örözzön meg engem a betegségtől.

Leány koromba nem vót olyan ruhám, mint a többinek, hogy menjek a templomba. S akkor örökké mondta édesanyám:

— Hallod, fiam, állj bé az ajtó megí, ott is imádkozzál, a jó Isten ott is meghallgassa.

A legtöbbit a Hiszek egy Isten-t s a Miatyánkot mondom. Ezekre mind édesapám tanított, ő Elekes Sándor vót. 84 éves vót, amikor meghótt. Jó énekes vót.

Én nem jártam iskolába. Én mentem vóna szívesen, de nem adtak fel az iskolába.”

Változatunkban szerepel a „hirtelen halál” motívuma, amely Erdélyi Zsuzsanna megállapítása szerint — „...szövegeink visszatérő eleme, ahogy ez régi imádságoskönyveinkben is gyakran jelentkezik” (Erdélyi 1999. 200.). A kifejezés már a 16. század eleji kódexekben is előfordul. A Peer-kódexben olvasható például a *Döghalálról való imádság*, amelynek szövegét Mezey László már idézett könyvében találtuk meg (Bp., 1957. 378.). Íme az említett rész:

Oltalmazzon, védelmezzon

Engemet, Simont,

Mindennemő döghaláltúl,

És az hirtelen haláltúl!

Itt még egy kibédi imaváltozatot közlünk, adatközlője szintén reggeli imaként őrizte meg, de — mint mondta — „El lehet öste is mondani”. Az esti és a reggeli imák „összefonódásának” egyik szép példája.

SZERELMES SZENT ATYÁM

Én Istenem,

Szerelmes szent Atyám,

Órizz,

Oltalmazz tűztől,

Víztől,

Kárvallástól,

Hirtelen való haláltól,

Én Istenem, ámmen.

Pétnás Józsefné Papp Rozália 87 éves
1991. december 15.

„Ezt mindig reggel szoktam mondani, mer ez reggeli ima. El lehet öste is mondani. Ezt is otthon tanoltam, édesanyámtól, ugyi, a Miatyánkot, a Hiszekegyet is.

32.

Legyen áldott szent neved

(Imádkozás a mezőn)

Hatalmas Isten,
Legyen áldott szent neved,
Hogy megsegítettél,
Hogy kijöhattünk ide a határra,
Én Istenem,
Adj nekünk lelkierőt,
Adj nekünk testi erőt
Ingyen kegyelmedből, ámmment.

*Seprődi József 76 éves
2002. január 15.*

„Eztet tanoltam apámtól és gyakoroltam. Amikor kimentünk a mezőre, ha kaszát vittünk, ha villát vittünk, a szerszámot letettük a fődre, letérgyepeltünk és imádkoztunk.

Az ezelőtti öregek olyan vallásosok voltak, hogy mindenre imádkoztak. Mikor szántottak, vetettek, fát ültettek, kapáltak, mindenre összefogták a kezeket, és úgy kérték a jó Istent, hogy segítsen. A jó Isten meg is áldotta a határt, mert csak felkörmölték fa-ekével, más ekével, mégis nagyon bő termést adott. A jó Isten meghallgatta a régi embereknek az imádságait.”

Adatközlőnk imája jól kikristályosodott szöveg. Többször elmondattuk vele, de csak egyetlen helyen variált:

Adj nekünk lelkierőt,
És testi erőt...

Tehát a tömörebb formát is használta. A kifejezés más, általa elmondott imáiban is visszatér.

A teremtő Isten segítjen meg

(Imádkozás a mezőn)

A teremtő Isten
 Segítsen meg a munkában,
 Adjon jó időt,
 Tartsa meg a barmokat,
 Mindenféle állatokat,
 Őrizze meg a termésünket
 Égiháborútól,
 Rossz embernek szándékától,
 S bő áldást adjon
 Mindnyájunk számára,
 Ezt kívánom, ámmen.

*Orbán Márton 92 éves
 2002. február 6.*

„Úgy vót, hogy mondjuk, valaki már künn vót a mezőn, szántott, vetett, s egy másik ember ment el a birtok mellett, úgy el nem ment, hogy ne szóljon oda a gazdához. Kalapot, sapkát emelt, s mondta az imát. Még most is rosszul esik, hogy ezek a fiatalok ezt nem gyakorolják, inkább egymást képesek megenni. Bosszúmódra élnek.”

Imánk — elhangzásának színhelye alapján — szorosan kötődik az előző típushoz. Mély emberi jókívánságot tartalmaz, valódi fohász. Külön csoportba való sorolását a kiérlelt, ugyanakkor sajátos ízeket hordozó megfogalmazás indokolja. A „rossz embernek szándékától” motívum az imakészletben elég gyakran fordul elő.

Közlünk még egy vallomást, ezúttal asszony volt az adatközlőnk:

„Régebb, mikor kimentünk a mezőre, s találkoztak az emberek egyik a másikkal, megkérdezték:

— Komán, felkóttél, hál’ Istennek? Hogy vagy? Jól vagy?

— Hál’ Istennek, jól vagyok, na!

S akkor szántottunk, szántottak az emberek.

Órizzze meg a jó Isten
Az állatokat a bajtól,
Hogy nehogy valami baja legyen,
S nekünk tartsa meg az egészségünköt,
Hogy tudjunk szántani,
Vetni,
Órizzen meg a jó Isten jégtől,
Tűztől
(Mert eshetik tűz is, ugyi),
A jó Isten tartson meg münköt,
Hogy tudjuk bővíteni a csűrünköt.

*Mátyus Mihályné Orbán Erzsébet 78 éves
2002. február 8.*

„Így mondták ezt ezelőtt. Most már nem mondják, ugyi, ott a sok föld vetetlen, sok kaszáló kaszálatlan.”

A „tudjuk bővíteni a csűrünköt” jelentése: tudjuk gazdagítani, gabonával megtölteni.

34.

Én útra indulok most

Szerető menntei édes Atyám,
Én útra indulok most,
Te gyere velem,
Te tarts meg,
Te őrizd meg minden bajtól,
Minden rossztól
És minden szerencsétlenségtől.
Őrözz meg a Lucifer,
Az ördög,
A Sátán minden hatalmától.
Ingyen kegyelmedből köszönöm,
Hogy meghallgatod imámat, ámmen.

*Seprődi József 76 éves
2002. január 15.*

„Amikor valaki útra indult, mondjuk, hosszabb útra, akkor mondták a régiek.”

35.

Tiéd legyen a hála

(Születésnap, névnapi ima)

Szerető mennyei édes Atyám,
Legyen áldott szent neved,
Hogy megszülethettem,
Megtartottál,
Adtál erőt,
Egészséget,
Hogy én meg tudtam veled futni
A földi pályámat.
Tiéd legyen a hála,
Dicséret,
Dicsőség,
S add, Uram, hogy ezért
Hálás legyek életem végéig, ámmen.

*Seprődi József 76 éves
2002. január 20.*

„Ezt többször el szoktam mondani. Születésnapomon, nevemnapomon, többször mondom. Örvendek, hogy a drága jó Isten teremtet s megvagyok, és megőrzött minden bajtól eddig.”

36.

Köszönöm, szent Isten

(Reggeli mosakodás közben)

Köszönöm,
Szent Isten,
Hogy felvirasztottál,
Köszönöm,
Hogy szívembe egészséget adtál,
Köszönöm, Istenem,

Drága szent vizedet,
Mivel lemoshatom
Minden bűneimet.
Kérlek, én Istenem,
Segélj továbbra is,
Mindörökké, ámmen.

*Majlát Sára 67 éves
2002. február 7.*

„Édesanyám reggel, mikor felkelt, az volt az első, hogy mosakodott. És mikor törülközött, mondta ezt a kicsi imát. Ezt mindig reggel mondta, a reggeli mosakodáskor. Napközbe, mikor csak kezet mosott, nem mondta.”

37.

Te mossál meg Szentlélekkel

(Reggeli mosakodás közben)

Szerető mennyei édes Atyám,
Legyen áldott szent neved,
Hogy felvirrasztottál,
Megsegítettél,
Felkelhettem az én ágyamból.
Itt vagyok, Uram,
Vízzel,
Hogy lemossam kezemet,
Szememet.
Drága Jézusom,
Te mossál meg Szentlélekkel,
Hittel,
Szeretettel,
Mert a bűnt csak te tudod
Lemosni.
A víz lemossa a szennyet,
De a bűnömöt,
A vétkeket te tudod lemosni.
Segíts meg a mai napon is,
Hogy tisztán és békességben,

Szeretetben tölthessem el,
Ingyen kegyelmedből, ámen.

*Seprődi József 76 éves
2002. január 20.*

Adatunk van arra, hogy nemcsak reggeli mosakodás közben hangzott el ima, hanem étkezés előtti kézmosáskor is. Íme:

„Anélkül apám nem fogott az ételhez, előbb megmosta a kezét, s amikor törülközőt, mondott egy kis imádságot, de hogy mit, azt nem tudom.”

*Orbán Márton 92 éves
2002. február 6.*

Erdélyi Zsuzsanna utal arra, hogy egy kalocsai öregasszony „Törülközőjébe borulva Jézus véres verejtékéhez imádkozott”. Bálint Sándorra hivatkozva ezt írja: „Ilyen összefüggésben a törülköző azt a kendőt idézi, melyet Veronika nyújtott át a Golgotára menő Krisztusnak, hogy homlokát megtörölje” (Erdélyi 1999. 176).

38.

Asszonyunk, Szent Borbála

(Bányászimádság)

Örök mindenható Isten,
Asszonyunk,
Szűz Mária,
Krisztusnak szent anyja,
Könyörögi mi érettünk,
Földben dolgozó gyermekeidért.

Asszonyunk,
Szent Borbála,
A bányászok védőszentje,
Óvd őket bajtól,
Szerencsétlenségtől,
Minden nehézségtől,

Szent kezedbe ajánljuk őket,
Mindörökké, ámen.

*Dósa Ferenc 78 éves
2002. január 15.*

„Ezt még édesapám is tudta, ő is bányász vót egy pár évig, ugyanott, ahol én, Luppénba, a Zsíl völgyibe. Hát ez még az oszt-rák—magyar impérium alatt volt. 1918 előtt. Ezt onnan tudom, hogy 1918-ba ment katonának, s utána már nem vót többet bányász. Ezt az imát már ő is mondogatta. S amikor én kikerültem Luppénba, 1949-be, még abban az évben folytatódott az imádkozás. Ötvenbe már nem. Mindig, amikor felültünk a karisorra — ez olyan kicsi vonat volt, amelyik ment bé a bányába, több kocsiból állott, nyolcan ültünk egy kocsiba — na, úgy volt, hogy amikor felültünk a karisorra, indultunk volna el a bányába, a főaknász hangosan elmondta ezt az imát, s mi hallgattuk. Mikor kimondta az áment, indult is meg a karisor, s mentünk. Három szkimbbe (rom. schimb = váltás) jártunk, délelőtt, délután és éjjel. Az imádkozás minden váltáson így ment. Minden váltásnak külön főaknásza vót, akik az imát mondták. Ő szabadon mondta, nem olvasta, ugyi, tudta fejből, mert örökké sokat mondta.

Kijövetelkor elmondtam a Miatyánkot s még ezt hozza:

Édes jó Istenem,

Legyen áldott a szent neved,

Hogy megsegítettél.

Lehet, hogy én az imából kifelejtettem valami szavakat, de nem volt hosszú, nem is lehetett nyújtani, mentünk bé a bányába.”

Adatközlőnk 1949-től 1974-ig dolgozott „ugyanegy helyen, Luppénban”. 1924. március 31-én született. Vallása református. „1974. március 31-gyel léptem ki nyugdíjba” — mondta.

A szöveg — jól észrevehetően — két részre tagolódik: az elsőben Szűz Máriához szól a fohász, a másodikban pedig Szent Borbálához, „a bányászok védőszentjéhez”.

Erdélyi Zsuzsanna terjedelmesebb változatot közöl (Erdélyi 1999. 1039-1040.), bizonyos motívumok a mi imánkban is megtalálhatóak. Lám:

Oltalmaz meg minden bajtól és veszélytől,
Viselj gondot otthon hagyott családunkra és gyerekeinkre...

39.

Itt hagyom ezt a szép napvilágot

(Bányászimádság)

Édes drága jó Istenem,
Itt hagyom ezt a szép napvilágot,
És nem láthatom az eget
S a földet (földfelszínt) se.
Te vigyázz reám,
Te fogd a kezemet,
Te őrizd meg robbanásoktól,
Szerencsétlenségektől,
Te segítsél meg,
Hogy feljöhessek,
Ingyen kegyelmedből, ámmen.

*Seprődi József 76 éves
2002. január 25.*

„Hallottam idős Barabás Ferentől, hogy ő mikor ment le a tárnába, ő összefogta a kezét és imádkozott. Ezt az imát mondta. Többször elmondattam vele, úgy tanoltam meg.”

40.

Elindult a nagy idő

(Nagy idő, erős idő ellen)

Elindult a nagy idő
A rossz útjára,
Elindult,
Hogy hegyen-völgyön-határon
Zúzzon szét,
Törjön össze mindent,

Gabonákat, állatokat,
Aki elejibe kerül.
Találkozott Szent Máriával.
Megkérdezte Szent Mária:
— Hová mész, te nagy idő?
— Elindultam
Hegyet-völgyet-határt
Összezúzni,
Állatokat, gabonákat
Elpusztítani,
Mindent összetörni,
Aki előmbe kerül.
— Térjél vissza, nagy idő,
Mert eztet a gondolatot
Nem a jó Isten adta,
Hanem a Sátán adta elődbe.
Ne higgyél a Sátánnak,
Higgyél Istennek,
Az ő parancsait fogadd meg,
Aztot teljesítsed.
Menj inkább
A nagy havasok tetejire,
Ott zúzzál össze fákat,
Köveket, kősziklákat,
S ne az áldott embereket, ámmen.

*Majlát Sára 57 éves
2002. február 7.*

„Ezt édesanyám szokta mondani, de mintha ő kevesebbet mondott volna, nem is tudom, a Sátánt emlegette-é egyáltalán. Mostanában nem mondtam el, vagy tíz-tizenöt évvel ezelőtt csak.”

Változatunk külön értéke a nagy időnek, mint „a rossz útjára” térő démonnak és Szent Máriának a találkozása, illetve párbeszéde. A Kibédén előkerült szövegek közül talán ez tekinthető a legteljesebbnek, motivisztikailag a leghibátlanabbnak. Előkerülése azt jelzi, hogy a helyi hagyományban csakugyan honos volt, s valamikor na-

gyobb népszerűségnek örvendett. Adatközlőnk az utóbbi időben már nem is „mondja” a szöveget, „átvonult” tehát passzív imakészletébe.

Hasonló imákat Erdélyi Zsuzsanna is közölt könyvében. Megál-
lapítja: „Már a XVI. század végéről is lejegyeztek egy” ... „gonosz
felhő és háború ellen való áldás-t, Bálint Sándor idézi *Sacra Hun-
garia* (Kassa é. n.) című tanulmánykötetében a 124-125. oldalon”
(Erdélyi 1999. 156.). És közöl egy „...XVII. század első harmadá-
ból” való imát is, amely a *Pokoll száll ellen* címet viseli, s amelynek
szövegében a „rossz” szelet, esőt, fergeteget nem Mária, hanem...
„maga az Úrjézus téríti el” (Erdélyi 1999. 803.).

41.

Nyíljanak szét a felhők

(Nagy idő, erős idő ellen)

Eztet úgy szokták, hogy egy férfi kiállt arrafelé, amerünnön jött a nagy idő, s a nagy idő felé fordította a fejsze élit, és keresztet vágott vele. S akkor keresztet vágott a földbe is, s abba a keresztbe belévág-
ta a fejszét. Megint csak a nagy idő felé fordult, s azt mondta:

Ahogy ebbe a keresztbe
Belevágtam a fejszét,
S a kereszt szétnyílt,
Úgy nyíljanak szét a felhők,
Oszoljon el a nagy idő
S minden szem jég.
Menjen a havasok tetejire,
Hogy verje a fákat,
Ne a határon a drága gabonát,
Amit a drága Jézusunk adott.

*Majlát Sára 57 éves
2002. február 10.*

„Ezt édesanyámtól tanoltam. Azt mondta, hogy az ő édesapja,
az én nagyapám szokta eztet csinálni. S a nagy idő szétoszlott, el-
fordult. Megőrizte a jó Isten a határt a jégtől.”

Szövegünket azért soroltuk külön típusba, mert „beleépült” — hasonlat formájában — az olvasást kísérő gyakorlat (praktika) is. Az ilyen jellegű ráolvasásokat Pócs Éva a *Párbuzamos kívánságok* — *hasonlat, ellentét* fejezetbe sorolta. Íme egyik szövege: „úgy menjen a betegség a kő alá, / mint ez a suba...” (Ráolvasás... 646.).

Meglepő a motívumegyezés a kibédi és az 1563-ból való szöveg között: az elsőben azért kell elmennie a nagy időnek, hogy a havason „verje a fákat”, a másodikban pedig az a „kötelessége”, hogy fűrtös fenyőt tördeljen.

Érdemesnek látunk még két vallomást közölni, amelyekben a mágikus mozzanatok nagyon jól „kivehetőek”.

„Arra emlékszem, hogy vót a vén Farkas Dénes bácsi, aki ott lakott, ahol most ez a Bócsi Gyuri bácsi, Mátyus B. György. Na, ő csinálta aztot, hogy mikor jött a nagy idő, hát mindig külön állott, vót neki egy sárga nyelű zsebkése, egy réznyelű, azt mindig elévette, s a nagy idő felé vágott keresztet s a fődre is. S imádkozott. Azt nem lehetett tudni, hogy mit imádkozott, vallásos ember vót, s mindig imádkozott, ha jött a nagy idő. Hogy mit mondott, azt nem tudom.”

*Németi György 84 éves
1992. január 25.*

„Ha nagy idő jött, akkor kapával, pemetével (korompucolóval), vonóval, vagy akármivel, csináltunk keresztet, keresztbe tettük a két szerszámot, s úgy keresztbe téve letettük a fődre. Ott hagytuk, amíg az idő elmúlt. Csak ennyit mondtunk:

Drága jó Istenem,

Vidd el ezt a nagy időt.

Ha például a mezőn vót az ember, ott két kapát vagy két villát tettünk keresztbe, azt is le a fődre. S ott hagytuk, amíg eltért valamerre az nagy idő.”

*Szabó Éva 69 éves
1992. január 31.*

42.

Vidd el ezt a nagy időt

(Nagy idő, erős idő ellen)

Édes jó Istenem,
Vidd el ezt a nagy időt,
Távolítsd el tőlünk,
Vidd fel a hegyekbe,
A havasokra,
A kősziklák tetejire.
Őrözd meg a határunkot
A jégtől,
A rossz időtől.
Az Atyának,
Fiúnak,
Szentlélek Istennek nevébe, ámen.

*Majlát József 72 éves
1991. december 22.*

„Mikor jött a nagy idő, hát a régi öregek kimentek az udvarra. Vették a fejszét, s húztak a féjsze élével egy keresztet a földre. Utána belévágták a fejszét abba a keresztbe, a keresztnek a közepibe, s ott hagyták. Akkor összefogták a kezüket, s mondták az imát. A fejszét, azt ott hagyták a földbe, amíg a felhők eloszlottak, amíg kividult az idő.”

43.

Mentsél meg minket égiháborútól

(Nagy idő, erős idő ellen)

Uram Jézus,
Ha jó a nagy idő,
Mentsél meg minket égiháborútól,
Veszélytől,
Szélvihartól,
Ne hullasd le itt a jeget,

Vidd fel a havasra,
Ott nincsen szőlő,
Vetemény,
Gyümölcs,
Könyörülj rajtunk,
Te megteheted, ámmen.

*Seprődi József 76 éves
2002. január 15.*

44.

Őrözz meg jégesőtől

(Nagy idő, erős idő ellen)

Szerető mennyei édesatyám,
Beborult az ég felettem,
Fúj a szél,
Hömpölyög a vihar,
Drága hatalmas Isten,
Őrözz meg jégveréstől,
Tartsd meg a gabonáinkot,
Házainkot
És minden állatainkot,
Ami kinn van a határon,
Mert csak te tudsz egyedül
Itt segíteni rajtunk,
Más nem tud senki se.
Ezért könyörgünk tehozzád,
Bocsásd meg bűneiket
És vétkeinket,
És adj nekünk lelki erőt
És testi erőt,
És kérjük a segedelmedet,
Hogy ki tudjuk állni eztet
Békességgel és béketűréssel.
Azért hatalmas Isten,
Könyörgünk,

Legyen meg mindenben
A te szent akaratod,
Bocsásd meg vétkeinket
Ingyen kegyelmedből, ámmen.

*Seprődi József 76 éves
2002. január 15.*

„(Ezt az imát milyenkor szokták mondani?)

Mikor jó a nagy idő, fú a szél, s az ember már féjti a búzáját...
ugye, ilyen nagy szélvihar, jégeső csak nyáron van. S akkor, ugyi,
van gyümölcsünk, minden, osztán állatok künn, s ekkor aztán
szokta a régi ember letérdepelve imádkozni, hogy Uram, te most
már segíts rajtunk, mert ezen már nem tud ember segíteni.”

A szövegben a „ki tudjuk állni eztet” mondat pontosított értelme: tudjuk átvészelni.

Imánk mélyről feltörő fohász az Istenhez, „mennyei édes Atyánkhoz”, hogy megvédelmezzon bennünket az ártalmas időjárás viszontagságaitól. Adatközlőnk buzgó református: ezt azért hangsúlyozzuk, mert az általa elmondott szöveg nélkülözi — Erdélyi Zsuzsanna szavaival élve — a „cifra” elemeket, amelyek révén a Mária-kultuszt tükröző imákhoz kötődne.

45.

Jaj, Istenem, harangoznak!

Jaj, Istenem, harangoznak!
Ó, drága harang,
Csengő harang,
Isten segítségével űzd el
A fellegeket,
A jegeket,
S őrizd meg a határunkot,
A házainkot
Az elemi csapástól.

Uram,
Kegyelmezz rajtunk, ámmen.

*Seprődi József 76 éves
2002. január 15.*

„Mikor jó, ugyi, a nagy eső, a nagy idő, megszólal a harang. Akkor mindenki mondja: Jaj, Istenem, harangoznak, ó drága harang.

(Ki mondta régebb az imát?)

Tanított Nagy Sándorné, édesapámnak a testvére, Seprődi Sára. Mert édesapám meghalt 18 éves koromba, s akkor ő tanított engemet, hogy maradjon meg bennem a Seprődi-eszme, az Isten eszméje, s mindenfélét, hogy tudjam én is. Mert azt mondta, hogy ezt tovább kell adni, ő is tanolta ezektől, s hogy maradjon meg.

(A nagy idők honnan jönnek?)

A nagy idők jönnek átlag Székelyabod felől. Nyugat felől jönnek. És a kibédi ember régebb letérdepelt, s imádkozott.

(Jóska bátyám hány osztály járt?)

Hét osztályt jártam, akkor ennyi vót az iskola.”

Magyarázatra szorul adatközlőnk azon mondata, hogy „maradjon meg bennem a Seprődi-eszme.” Valójában utalás Seprődi Jánosra, Kibéd nagy szülöttére (1874–1923): hagyatékának legértékesebb része születésének 100. évfordulójára jelent meg *Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése* címmel (Buk., 1974). A vallo-másban emlegetett Seprődi Sára a lánytestvére volt Jánosnak. Egyben eme sorok írójának egyik balladaénekese volt (lásd Kibédi népballadák. Buk., 1975).

Imánk akkor hangzott el, amikor jött a nagy idő, s megszólalt a harang — elűzendő az ártalmas fergeteget. Így ezek a fohászok közvetlenül kapcsolódnak a „nagy idő, erős idő ellen” szóló szövegekhez.

Legyen hasznos ez a harangozás

Adja a jó Isten,
 Hogy legyen hasznos ez a harangozás,
 Szaggassa szét a felhőket,
 Távolítsa el messzire
 A nagy, erős időt.
 Drága jó Isten,
 Őrözz meg a jégveréstől, ámen.

*Majlát József 72 éves
 1991. december 22.*

Az alábbi két kis szöveg is erős szálakkal kapcsolódik ehhez a változathoz, a kérdéskörhöz jó „adalékul” szolgálhatnak.

„Amikor jön a nagy idő, harangoznak. S mikor az ember meghallja az első harangszót, azt mondja:

Drága jó Isten,
 Őrözd meg a vetésünköt,
 Őrözd meg a gabonánkot,
 Hogy az ártalmas idő el ne verje.”

*Szabó Éva 69 éves
 1992. január 31.*

„Ugyi, mikor készül a nagy idő, hát szoktak harangozni. Mikor a harang megszólal, ezt szoktam mondani.

Drága jó Istenem,
 Szüntesd meg,
 Távoztasd el a nagy időt,
 Hogy a harang a felhőket
 Oszlassa meg.

Mer azt tapasztaltuk, hogy amikor megszólal a harang, a felhő kétfelé válik. Megoszlik a nagy felhő.

*Mátyus Vencelné Berecki Juliánna 75 éves
 1992. február 1.*

47.

Harangoznak

Jó a nagy idő,
Harangoznak,
Uram Isten,
Vidd el ezt a nehéz időt,
Bocsásd meg
A bűnös emberek vétkeit, ámen.

*Németi Györgyné Győrfi Anna 82 éves
1992. január 25.*

„Ezt imádkoztuk, mikor olyan nagy idő jött. Hál’ Istennek, mostanába nem vót nehéz idő.

(Milyen a nehéz idő?)

Mikor a felhő összegyűl, s olyan rózsaszín, akkor nehéz idő jó, nehéz időt szoktak jelezni. Akkor már húzzák is a harangot legtöbbször. Van hatása a harangozásnak, ha jól húzzák, megossza a nagy időt, nem az egész határt veri el a jég, esetleg részletenként csak.

Szoktam ezt az imát mondani, ezt tanoltam a régiektől.”

48.

Szaporítsd meg a kenyeret

Édes jó Istenem,
Segélj meg,
Szaporítsd meg a kenyeret,
Hogy minden nélkülözőnek
Jusson belőle.

*Mátyus Vencelné Berecki Juliánna 75 éves
1992. február 1.*

„Mikor felkészülünk, hogy süssünk kenyeret, hát előbb, ugyi, megdagasztjuk a tésztát. Akkor szoktam mondani ezt az imát.”

Szükségét látjuk még két vallomásnak a közlését, rövidségükben is frappáns variánsok, a kenyérsütés előkészítése mozzanataához kapcsolódnak.

„Édesanyám csinálta, hogy mikor a kenyértésztát megdagasztotta, hát háromszor keresztet vetett réja, s azt mondta:

Isten segítségével.”

*Nagy Balázsné Réti Ágnes 69 éves
1992. március 7.*

„Mikor vetem bé a kenyeret a kemencébe, akkor mondom ezt az imát.

Én Istenem

Örözz meg a tűztől,

Nőjjön meg a kenyér,

Adjál egészséget

Az elhasználásához.

Az Örözz meg a tűztől azér mondjuk, mert egyszer Kúsasszony napja vót, s akkor nem vót szabad a kemencébe tüzet gyújtani. Egy asszony mégis bégyújtott a kemencébe, kicsapott a láng, tűz lett, s a falu leégett. Ez igaz vót, így beszéltek az öregek. Ugyi, az asszony nem fogadott szót, hogy Kúsasszony napján nem szabad kenyeret sütni.

Hát ilyesmik vótak ezelőtt”.

*Mátyus Mihályné Orbán Erzsébet 68 éves
1992. február 1.*

49.

Megsült a kenyér

Én Istenem,

Legyen áldott szent neved,

Hogy megsült a kenyér,

Megóvtál a tűztől,

S adj áldást,

Adj egészséget
Az elhasználásához.

*Mátyus Mihályné Orbán Erzsébet 68 éves
1992. február 1.*

„Mikor a kenyér megsült, ugyi, veszem ki, akkor mondom az imát. Erre édesanyám tanított meg, ő vallásos asszony vót, jó református, szerette az Istent, úgy, mint én. Ugyi, minket is megtanított imádkozni. Én is református vagyok, nem hagyom el a hitemet soha, de soha.”

Közlünk még egy kis vallomást:
„Mikor megsült a friss kenyér, a késsel keresztet húztak az aljára, s azt mondták:
Atyának,
Fiúnak,
Szentlélek Istennek nevébe, ámen.

*Dósa Balázs né Oltván Zsuzsánna 62 éves
1992. március 7.*

50.

A vetés megóvása

A jó Isten
Őrözze meg az égháborútól,
Őrözze meg
A csúszó-mászó állatoktól,
S adjon számunkra
Bő áldást, ámen.

*Péterfi Sándor 73 éves
1991. február 1.*

„Ősszel s tavasszal van a vetés ideje, fontos a vetés megóvása. Amikor a gazda elvetette a magot, akkor mondta eztet az imát.”

A következő két vallomás „gazdagítja” a témára vonatkozó ismereteinket.

„Vót olyan gazda, hogy mikor vetette el a búzát, levetkezett csóróra, s úgy hintette a magot. Úgy tartották, hogy akkor nem eszik meg a madarak. Mikor végzett a vetéssel, azt mondta:

Istenem,
Órözd meg a vetésünköt
Jégtől,
Égiháborútól,
Nagy víztől,
Kártevőktől.
Adj áldást,
Adj egészséget,
Békességet az elhasználására.”

*Mátyus Mihályné Orbán Erzsébet 68 éves
1992. február 2.*

„Mikor a gazda végez a vetéssel, hát alkonyatkor, mikor nem lássák, levetkezik meztelenre, s megkerüli háromszor a földet. Azt mondja:

Atyának,
Fiúnak,
Szentlélek Istennek nevibe,
Órizzze meg a kártevőktől,
Órizzze meg az ártalmas időtől.

Ezt azért csinálták, hogy a madarak ne verjék ki a gabonának a szemit. S ne csináljon kárt benne a nagy idő.”

*Dósa Sándorné Orbán Erzsébet 57 éves
1992. január 12.*

51.

Aratáskor való ima

Legyen hála a jó Istennek,
Hogy megtartotta a vetésünköt,
Megóvta a jégtől,
Vízről,
Mindenféle kártevőtől.
Adjon a jó Isten egészséget,
Tudjuk learatni,
Elcsépelni,
S adjon áldást,
Szerencsét
Az elhasználásához.

*Mátyus Mihályné Orbán Erzsébet 68 éves
1992. február 1.*

„Nyáron, mikor megérett a búza, jött az aratás. Ugyi, kiment a család aratni, s mikor fogtak neki az aratásnak, hát a gazda előbb imádkozott. Elmondta az aratáskor való imát.”

52.

Támaszd fel ezeket a fákat is

(Gyümölcsfák ültetésekor)

Drága jó Atyám,
Nálad nincs lehetetlen,
Ahogy az a drága Krisztus,
Akit megfeszítettek,
Eltemettek,
S aki feltámadott,
Úgy támaszd fel ezeket a fákat is,
Hogy éljenek,
S legyen(ek) az emberiségnek a javára.
Drága Jézusom,
Segílj meg,

Hogy ezt a fát elültethessük,
S ha elültettük,
Segítsd meg,
S őrizd meg,
Most és mindörökkén kérlek, ámmen.

*Seprődi József 78 éves
2004. december 29.*

„Itt Kibéd határa hegyes-völgyes, és abba járt a kibédi nép, mert őket az Isten megáldotta egy Ősz Jánossal, azután egy Imreh Zsigával, ők minden gyermeket megtanítottak (gyümölcsfát) ótani. Imreh Zsigmond nagy területeket beültetett csemetével, hogy itt legyen szilva, alma, cseresnye, mindenféle. Darabszámra vagy harmincezer fa vót. Azt mondták akkor a tanítók:

— Mikor ezt a fát ültessük, ne csak lefelé nézzünk, hanem nézzünk felfelé is. Kérjük meg az Istent s Jézus Krisztust, hogy legyen a segítségünkre. Imádkozzunk.

Ezért Kibéd olyan híres vót, hogy abból (a gyümölcsből) télen, nyáron feszt hordtak a gyergyói medencébe, nagyon sok ember ebből élt.

Nekünk nagyon sok gyümölcsösünk vót. S kivá(l)t nekem. Mert én nagyapámtól meg Deák Tamástól s többtől örököltem. Éjjel-nappal küzdöttem, ültettem, hogy gyarapodjam, hogy ne maradjak szégyenbe. Még a tövit is (a fáknek) megtrágyáztam. A kollektív több mint egy hektár gyümölcsöst vett átal. Szőlő, minden vót, paradicsomkert vót itt Kibéden. De sajnos, a medvék s a vadállatok, vadszarvasok úgy tönkretették, hogy öregemberekül most már csak ordítunk, hogy semmink se lett.”

Ősz János (1863–1941) és Imreh Zsigmond (1884–1942) Kibéd hírneves néptanítói voltak.

53.

Kereszteltet hozok

(Kereszteléskor)

Kereszteletlent vittem,
Kereszteltet hozok.
Adja az Isten,
Hogy hű polgára legyen
Anyaszentegyházunknak, ámen.

*Németi Györgyné Győrfi Anna 82 éves
1992. január 25.*

„Ezt anyósomtól tanoltam, mert kellett vigyek keresztelni egy gyermeket. Indultunk éppen a templomba. Anyósom megkérdezte:

— Mikor hozzátok haza a gyermeket, tudod-e, hogy mit kell ráolvasni?

— Én nem.

Akkor megtanított az olvasásra. Úgy is lett, mikor már a gyermek meg volt keresztelve, elvittük haza. Mikor beléptem a házba, akkor elmondtam a kicsi imát. Mert ima vót, amire anyósom tanított.”

54.

Isten jóságából vagyon

(Étkezés előtt való ima)

Ez az étel az asztalon
Isten jóságából vagyon.
Elhasználjam ételemet,
Ezt kéri Tőled gyermeked, ámmen.

*Orbán Márton 94 éves
2003. december 20.*

„Ezt az imát étel előtt szok(ták) mondani, mint például reggelizés előtt, vagy ebéd előtt. Anyámtól, Márton Mátyás Iluskától tanoltam. Anyám a híres Kibédi Mátyus Istvánnak volt az egyik leszármazottja.”

Vallásfelekezettől függetlenül szinte mindenkinek van étkezés előtti imája, az idősebbek ma is gyakran imádkoznak. Pár szavas, pár soros imát „mormolnak”. A változatok sokféleségéből csak ezt az egyet közöljük, régi „ízt” érzünk rajta, az adatközlő is több mint kilencven évesen „reprodukálta”.

55.

Most halál által meggyógyította

(Halott mellett)

A jó Isten őfelsége
Ezen keresztény testvérünket
Megáldotta szép hosszas étellel,
A hosszas életben meglátogatva
Betegséggel,
Betegség által,
Most halál által meggyógyította.
Nyugodjék csendesen a por-része
A porok között,
Mikor oda tetették.
Lelkét pedig örvendeztesse
A mennyei dicsőségben.
Az utána megszomorodott
Fiát,
Leányát,
Rokonját,
Hozzátartozóit
Őrizze meg több szomorú
Változástól.
Münköt segítsen meg
A végtisztességtételre,
Azt kívánom, ámmen.

*Seprődi József 78 éves
2004. december 19.*

„Ezt én szoktam mondani a virrasztóban, temetésen és más alkalommal.

(Utoljára mikor mondtad?)

Eztet, mondjuk, olyan két-három éve. Temetéskor mondtam.
Az Orbán Károly temetésén.

(Kitől tanultad?)

Ezt édesapámtól tanoltam, ő szokta mondani, mikor ember volt itt a halottaknál.”

Az „ember volt” kifejezés (talán) ezt jelenti: valamilyen szerepe, beosztása volt temetéskor.

56.

Jöjj el, Uram, jöjj el

(Kántáló ének)

Jöjj el, Uram, jöjj el
Egy hivatalunkra,
Mert ha nem, elmegyünk,
Más szállást keresünk.

Kapud alatt látok
Egy aranszőnyeget,
Szőnyeg előtt látok
Egy arany karszéket.

Kiben uralkodik
Asszonyunk, Mária.
Mária, Mária,
S Istennek szent fia.

*Ötvös Mihály 32 éves
1991. december 26.*

„Utoljára éppen a tegnap (december 25-én) vótunk kántálni. Megkezdtek itt nálunk, jöttek a többiek a keresztelőből, reggel öt órakor jöttek ezek a Pundrójék: Sanyi, Marci, akkor ott vót Bandi komám, Karácsony Károly. Nálunk az ablak alatt elénekelték az Elindult Szent Józsefet, utána bėjöttek. Bandi komám mondta a békőszöntőt, megkívánta a boldog ünnepeket, aztán leültek. Megkínáltuk őket borral, tésztával.

Mikor mentek el, én is csatlakoztam hozzáuk, s együtt mentünk tovább. Elmentünk előbb Bandi komámhoz, utána Tiborékni, Gyuri bátyámni, s legvégül Anna nannóhoz, aztán kifelé. Csak így, egymás között jártunk, a cigányokat kerestük fel, a magyarokhoz nem mentünk el, az már bémaradt.

Kántálni főleg karácsonykor, újévkor, húsvétkor járunk, húsvétba inkább az Én felkelek szép piros hajnalba éneket énekeljük.”

Kibédi szövegünk először 1902-ben jelent meg az egykori helyi néptanító, a mesegyűjtő Ósz János (1863–1941) szép közleményében: *Kántáló énekek*. Ethnographia, XIII. 1902. 87-90. Érdemesnek látjuk közölni az általa lejegyzett egykori változatot (szövegösszehasonlításra adhat lehetőséget). Íme:

Jöjj el, Uram, jöjj el, egy hivatalunkra,
Hogy dicsérhessük meg áldott szent nevedet!
Kapud előtt láték egy arany karszéket,
Karszék felett egy arany szőnyeget.
Kibe’ üle Asszonyunk, Mária.
Mária, Mária, Istennek szent anyja!
Bé vannak kerítve, gyémántba, ezüstbe,
Madarak reppennek, angyalok örvendnek,
Madarak reppennek, angyalok örvendnek.

Ósz János már akkor — tehát több mint száz esztendővel ez előtt — a kántálás szokását elapadóan, fogyatkozóban találta. Idézzük — Erdélyi Zsuzsanna nyomán — a vonatkozó sorokat:

„Ma a kántálás egészen elveszítette vallásos nímbuszát... közönyösen fogadja a háztáj, többé nem büszke rá a kántáló, hogy ő is részt vehetett Jézus megdicsőítésében; sőt ellenkezőleg, csupán a legalsó, a földhöz ragadt szegény néposztály járja körútját, s ha már a szegénysége rákényszerítette a csekély adományért kántáló járásra, restelkedve sanyargatja magát, hogy fel ne ismertessék... Míg ezelőtt egypár évtizeddel özönével lehetett volna kántáló énekeket gyűjteni, ma a leglelkiismeretesebb kutatásom daczára is csupán az alább közölt, részben romlott szövegeket szedhettem össze községemből...” (Erdélyi 1999. 701-702.).

Írjuk ide nyomban, hogy a nagyméretű szövegromlást nagyfokú dallamromlás is kísérte. A helyi magyarok cigányok által ismert

kántáló énekek zöme romlott dallamú, egyik-másik zenei szakértő szerint már-már használhatatlan állapotba jutottak. Ezért szorítko-zunk pusztán szövegközlésre. Különben épp a szövegek azok, amelyek „...eredetrenden kapcsolatot mutatnak az archaikus imád-ság műfajával, sőt közvetve a ráolvasó imákkal...”, és hogy mon-danivalójukat „...a krisztusi szenvedés-halál köréből merítik” (Er-délyi 1999. 681.).

Magunk az 1989-es történelmi fordulat után arra figyeltünk föl, hogy a kántálás szokása újból fölelevenedni látszik. Ezt írtuk: „1991 karácsony első napjának hajnalán a magyar legények is föl-keresték énekeikkel a falu nagyleányait. Reménykedhetünk abban, hogy ismét divatossá válik az ünnepi köszöntésnek ez a formája.” Igen ám, de a magyar kántálók énekeskönyvvél a kezükben járnak ünnepet köszönteni, tehát nem a régi, a hagyományból öröklődött szövegeket mondják, éneklük.

Közlünk még egy változatot, talán becses „adalék”. Arról „árul-kodik”, hogy mind karácsony ünnepén, mind újévkor „hasznosí-tották”.

ÁLDOZZUK MEG

Jöjj el, Uram, jöjj el
Egy hivatalunkra,
Hogy áldozzuk meg
Az úr Jézus napját.

Jöjj el, Uram, jöjj el
Egy hivatalunkra,
Hogy áldozzuk meg
Az újévnek napját.

*Bedő Bertalan 36 éves
2002. január 17.*

Én felkelek szép piros hajnalba

(Kántálóének)

Én felkelek szép piros hajnalba,
Kimenyek a kerek udvaromba.

Feltekintek magos Mennysországba,
Nyitva látom mennyeknek kapuját.

Azon belől egy kis ringó bölcső,
Kibe fekszik világ ura, Jézus.

Mellette ül asszonyunk, Mária,
Mellette ül asszonyunk, Mária.

Kérdi tőle világ ura, Jézus:
— Mér sírsz, mér sírsz, asszonyunk, Mária?

— Hogyne sírnék, világ ura, Jézus,
Hogyne sírnék, világ ura, Jézus,

Két kolodik, két vér-atyafiú,
Isszák, eszik egymás piros véré.

Cinterem elejit fel kéne szántani,
Ádám-maggal bé kéne hinteni.

Ádám-maggal bé kéne hinteni,
Sűrű könnyeinkkel el kell boronálni.

*Majlát József 72 éves
1991. december 22.*

„Elkötődtem, ahogy énekeltem, ugyi, a feleségemet most temet-
tük el, nincs három hete. Három hete-forma halt meg. Ugyi, ha
ketten énekeltük vóna, szebben jött vóna ki. Ezért kötődtem el.

Húsvétkor is, karácsonykor is, újévkor is a békérő ugyanazt a
békőszöntőt szokta elmondani a házigazdának. A kántálás, az egy-

forma, csak az énekek mások. Ugyi, húsvétkor nem lehet énekelni karácsonyi éneket.”

Az „elkötődtem” szó jelentése: elérékenyültem.

Könyvében Erdélyi Zsuzsanna 314. sorszámú szöveggént közli azt a kibédi változatot, amelyet Barabási András gyűjtött és tett közzé 1939-ben (In: Makkai Endre — Nagy Ödön: *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez*, Kolozsvár 1939. 191.). Megjegyzi: „Alig eltérő változatát még a századelőről (20. sz. eleje) Ősz János közli... Ő a húsvéti kántáló énekek sorába helyezi” (Erdélyi 1999. 1066.).

Gyűjtésünk során két változatát sikerült lejegyeznünk, a másodiknak az adatközlője Seprődi József, akinek szövege több helyen is eltérő jegyeket mutat, ezért célszerűnek láttuk külön sorszám alatt közölni (lásd a következőt).

58.

Föltekintek a nagy mennyországba

(Kántálóének)

Én felkeltem szép piros hajnalba,
Kimentem a derék udvaromra.
Kimentem a derék udvaromra,
Föltekintek a nagy mennyországba.

Ottan látom aztat a nagy jászolt,
Ahol szült a világ ura, Jézus.
Kérdi tőle világ ura, Jézus:
— Mér sírsz, mér sírsz, asszonyom, Mária?

— Hogyne sírnék, világ ura, Jézus,
Bűn ellepte ezt a földet itten.
A cinterem alját fel kéne szántani,
Ádám magzatjával be kéne hinteni.

Ádám magzatjával be kéne hinteni,
Sűrű könnyeinkkel el kell boronálni.

Ádám magzatjával be kéne hinteni,
Sűrű könnyeinkkel el kell boronálni.

*Seprődi József 65 éves
1991. december 27.*

Magyarázatra szorulnak a két szövegben előforduló „Ádám-maggal” illetve „Ádám magzatjával” kifejezések. Felvilágosító adalékra bukkantunk Dömötör Tekla: *A népszokások költészete* című könyvében (Bp., 1974). A 133. oldalon ezt találjuk:

„A megöregedett Ádám halála előtt elküldi fiát, Séthet, a paradicsomba. Séth megpillantja ott a tudás fáját, mely körül a kígyó teke-redik... Séth a paradicsomi fáról három magot kap azzal az utasítással, hogy Ádám halálakor tegye a magokat Ádám szájába. A halott szájában elültetett magról kinövő facsemeték különböző történelmi szerepet játszanak, végül is ezekből készítik Krisztus keresztfáját.”

59.

Elindult Mária szállást kéregetni

(Kántálóének)

Elindult Mária szállást kéregetni,
Elindult szép Szűz Mária szállást kéregetni.

— Jó estét bölcs kovács, adjál nekem szállást,
Adjál nekem éjszakára, éjszakára szállást.

— Szállást nem adhatok, mer sok vendégem van,
Szállást nem adhatok néked, mer sok vendégem van.

Volt a bölcs kovácsnak egy tátos leánya,
Elvezette Szűz Máriát a barmok jászojába.

Éjjel négy órakor megszületett Jézus,
Megszületett az úr Jézus, világ Megváltója.

— Jó reggelt bölcs kovács, mért nem adtál szállást,
Mért nem adtál Máriának éjszakára szállást?

— Hogyha tudtam volna, hogy te Mária vagy,
Földre lefeküdtem volna, szállást adtam volna,
Földre lefeküdtem volna, szállást adtam volna.

*Dósa Ferencné Kovács Éva 40 éves
1992. január 2.*

„Ezt is otthon tanultam a szüleimtől, még gyermekkoromba, akkor nagy divat vót a kántálás. Kántálni jártak karácsony szombatján a gyermekek, úgy este 11-12 óráig, utána a legények éjféltől reggelig, s hajnalba mentek a felnőttek, a házasemberek. Ők főleg rokonokhoz, szomszédokhoz mentek. Apámék Mezőmadarason élnek.”

Szövegünk valójában legendaballada, amely Kibédén kántáló-énekként funkcionál. Műfaji ismérveit Kriza Ildikó így taglalta *A magyar népballada* című könyvében:

„A legendaballada szentekről, bibliai hősökéről szóló epikai-lírai alkotás, amely a személyek életét vagy annak egyes epizódjait verseli meg, hősiességükről, különleges tulajdonságukról szól, illetve a velük kapcsolatos csodákat adja elő” (Debrecen 1991. 76.).

Változatunkban a történet magva a szálláskeresés, amely „...mind a folklór egészében, mind pedig a legendaköltészetben sokféleképpen jelenik meg.” Közölt variánsunk — akárcsak a második — a régiesebb formát képviseli, meglehet, hogy az epikum „...még a reformáció kora előtti vallásos népi költészetnek lehetett része.”

A második, a Bódi György által elmondott történet befejező része eltér az első változatunktól: a Kelj fel, gazda, kelj fel „kitétel” a köszöntő-költészet ismérveit hordozza magán. Az adatközlő a kíséző vallomásban „újév kezdőnapját” emlegeti, tehát újévkor szokta elmondani, elénekelni.

A dallamok műzenei eredetűek, a második szövegé eléggé romlott.

KELJ FEL, GAZDA, KELJ FEL
(Kántálóének)

Elindult Szűz Márja Betlehem városba,
Bément égy kovácshoz szállást kéregetni.

— De nem adhatok szállást... imnak (érthetetlen).
Éj(jel)tizenkét órakor megszületék Jézus.

Születék a Jézus barmok jászalyába,
Éjjel tizenkét órakor megszületék Jézus.

Tizenkét őrző angyal áll a kapu előtt,
Kelj fel, gazda, kelj fel, nézd, mi nőtt kapud előtt.

Kelj fel, gazda, kelj fel, nézd, mi nőtt kapud előtt,
Egy arany almafa, egy arany almafa.

*Bódi György 35 éves
2002. január 30.*

„Örömmel hálát adunk a drága jó Isten őfelségének, hogy megértük ezt az újév kezdőnapját. Adjon a drága jó Isten az égből sok újévet, örömmel, boldogsággal, azt kívánom, éljen sokáig gazd-
uram, gazdasszonyom, családjával együtt.”

60.

Születék a Jézus barmoknak jászalába
(Kántálóének)

Elindult Szent József
Terhes mátkájával,
Terhes mátkájával
Betlehem városba.

Betlehem városba
Szállást kéretének,
Szállást nem adának
A sok vendég miatt.

Kint a város szélén
Egy rongyos istálló,
Kibe szoktak szállni
Az idegen szállók.

Születék a Jézus
Barmoknak jászlába,
Barmok és szamarak
Realehelének.

Hidegtől megóvták,
Meleggel táplálták,
Hidegtől megóvták,
Meleggel táplálták.

*Majlát József 72 éves
1991. december 22.*

„A kántálóéneket édesanyámtól tanoltam, édesapám nemigen énekelgetett, pedig jó énekes vót ő is. Édesanyám Majlát Józsefné Ötvös Sára vót.

A karácsonyi kántálás karácsony első napján vót, a felnőttek még éjjel tizenkét órakor elindultak, a gyermekek, azok reggel mentek. Több csoport is vót kántálni, akkor nem csak a cigányok, hanem a magyarok is járták a falut. Egy csoportba vótak haton, heten, de még tízen is. Férfiak is, asszonyok is.

Amikor megérkeztek valamelyik házhoz, hát az ajtónál vagy az ablak alatt előbb elénekelték az éneket, utána bémentek a házba. Béköszöntek a háziak, s a békérő ezt mondta:

»Örömmel való hálát adunk a jó Istennek, hogy megértük ezt a nevezetes napot, úgymint karácsony első napját. Kérjük a jó Istentől, hogy élhessünk még sok számos esztendőn keresztül. Adjon a jó Isten jó nyári napokat, őrizze meg az égháborútól a határunkot, tartson meg bennünket, s tartsa meg az egészségünket. Ezt kívánom gazduramnak és asszonyomnak.«

Ezt fogadta a házigazda, aztán borral, téstával, kaláccsal kínálta meg a vendégeket. Utána, hogy ettek, ittak, hát a házigazda is, sokszor az asszony is, odacsatlakozott a csoporthoz, s együtt

kantáltak tovább. Egész délelőtt járták a falut, osztán az utolsó háznál, ahol vót a bévégzés, ott asztalba ültek, ettek, ittak egész estig.

Kantálni a gyermekek külön mentek. A szegényebb családból való gyermekek mentek főleg, vót egy nagy tarisnya náluk, még nálam is, mikor kicsi vótam, s egy-kettőre ez a nagy tarisnya megtelt: kenyér, kalács került belé, akkor hazajöttem, s itthon kiöntöttem, s megint mentem tovább, mint gyermek.

Biza, vót olyan szegény család, hogy az ünnepre nem vót semmijük, szegények vótak, hát legalább ettek ők is ünnepi eledelt.”

Az *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez* (i. m.) című könyv a kibédi változatnak csak a két első sorát közli (189. old.), utalás van arra, hogy a többi része azonos lenne a zabolai variánssal (53.1.).

61.

Elindult Szent József

(Kántálóének)

Elindult Szent József
Terhes mátkájával,
Terhes mátkájával
Betlehem várossába.

Szállás nem adatik
A sok vendég miatt,
Szállás nem adatik
A sok vendég miatt.

Város végén vagyon
Egy rongyos istálló,
Kiben szült a Jézus,
Világ megváltója.

Barmok és szamarak
Rejá lehelének,
Barmok és szamarak
Rejá lehelének.

Áldja meg az Isten
E háznak gazdáját,
E háznak gazdáját
És minden jószágát.

Mi nem azért jöttünk be,
Hogy megijedjenek,
Tisztességtételre,
Jézus emlékre.

*Seprődi József 65 éves
1991. december 27.*

62.

Betlehemnek városában

(Kántálóének)

Betlehemnek városában
Karácsonykor, éjfél tájban,
Isten fia ember lett,
Mint kis gyermek született.

Őt nevezték Jézuskának,
Édesanyját Máriának.
Kit pólyába befogva
Befektettek jászolba.

És azután kelet felől
Mennyei szép csillag tűnt föl.
Elsietett nyugatra,
Három király utánna.

Kis Jézuskát megtalálták,
Köszöntötték Szűz Máriát.
Ajándékot adtak át,
Aranyat és szép ruhát.

Kis Jézuska nevelkedett,
Napról napra kedvesebb lett.
Tanította folyton folyvást,
A keresztény hitvallást.

Mégis sokan nem szerették,
A rossz emberek üldözték.
Egy éjszaka elfogták,
Iszonyúan kínozták.

Korbácsokkal korbácsolták,
Tövisekkel koronázták.
Náddal verték szent fejét,
Véres arcát leköpték.

Elítélték csúf halálra,
Felszegezték keresztfára.
Ott meghalt nagy kín után
Nagypénteken délután.

Levették a keresztfáról,
Sírt csináltak kősziklából.
Testét oda temették,
És katonák őrizték.

De csak három nap maradt ott,
Harmadnapra föltámadott.
Fölment a magas mennybe,
És ott maradt egy időre.

Onnan küldött szent lelket,
Ki megszentel bennünket.
Onnan küldött szent lelket,
Ki megszentel bennünket.

*Seprődi József 65 éves
1991. december 27.*

„A Betlehemnek várossában éneket egy sárpataki embertől, egy munkatársamtól tanoltam. Ez vót 1952-be, akkor Vásárhelyen (Marosvásárhelyen) dógoztam a cukorgyárnál. Ez a munkatársam akkor olyan ötven év körüli lehetett, már a nevre nem is emlékszem. Ő az egyik karácsonykor kérdezte, hogy:

— Na, ti tudjátok-é ezt az éneket, mer mű otthon evvel kantálunk?

Mondtam, hogy:

— Nem tudjuk.

Akkor ő elénekelt. Én a dallamját hamar felfogtam, s a szöveget leírtam magamnak, úgy tanoltam meg. Itt Kibédén szavaltam is, énekeltem is. A templomba szavaltam, aztán a tanácsterembe, húsz évvel ezelőtt. Utoljára az onokámmal énekeltek el a templomba, itt Kibédén, a tavaly, karácsonykor, 1990-ben. Csilla onokámmal. Megkértem a tiszteletes urat, engedje meg, hogy elénekeljem. Karácsony másodnapján délután énekeltek el.

Megtanolták tőlem a parajdi onokák, Csilla, Levente, Balázs.

Egyebütt nem énekeltem el, ugyi, a kantálás bémaradt a magyarok között, már nem járnak kantálni.”

Hasonló teljességű változatot a Szolnok-Doboka megyei Almásmálomban jegyezték le, ott kántálóénekként élt a nép körében. A gyűjtő, Székely Pál ref. teol. hallgató megjegyezte, hogy leginkább karácsonykor énekeltek „...egyházi énekek mellett”.

A dallam műzenei eredetű. A szöveg részletező előadásmódja, a helyenkénti túl „naiv” megoldások azt tanúsítják, hogy a népi emlékezet „műhelyében” még nem vált eléggé kiforrottá, így többé-kevésbé a műköltészet és a folklór határán áll.

63.

A szép fényes hajnalcsillag

(Kántálóének)

A szép fényes hajnalcsillag,
Ti pásztorok, fel-felvirrad,
Őrizzétek az úr Jézust,
Az úr Jézus keresztfáját.

Az úr Jézus keresztfája,
Vérrel virágzik az ága.
Vérrel, vízzel öntözgetik,
Szentlélekkel gyümölcsözik.

Én nem láttam szebb gyümölcsfát,
Mint a Jézus keresztfáját.
Az úr Jézus keresztfája,
Vérrel virágzik az ága.

*Szabó Lászlóné Ötvös Lidi 52 éves
Ötvös Mihály 32 éves
1991. december 26.*

„Szép kantálóének, mű sokszor el szoktuk énekelni nem csak ünnepkor, máskor is. Karácsonyi ének.”

A „vérrel virágzó fa” motívumának keletkezéstörténetét Erdélyi Zsuzsanna így vázolja:

„Az élet fája — arbor vitae kezdetben a két kiemelt paradicsomi fa egyike. A jó és gonosz tudás fájával együtt állt az Édenkert közepén, ahogy erről a Genesis (2:8) tudósít. A kettő azonban összeolvadt mind a hívek tudatában, mind a legendairódalomban... lassan új jelképjelentést kezdenek tulajdonítani a paradicsomi fának — életfának s a krisztusi keresztfára kezdik vonatkoztatni... A néphagyományban már a „vérrel virágzik, Szentlélekkel gyümölcsözik” képben él tovább, ahogy ezt az erdélyi kántáló énekek változataiban látjuk” (Erdélyi 1999. 170).

Szövegünk szép változata ott szerepel Barabási András gyűjtésében — a már emlegetett *Adatok téli néphagyományainak ismeretéhez* című kötetben (1939. 189). Közlünk még további két változatot, a harmadik egészen töredékes. Jelzi, hogy az idő vasfoga mennyire „kikezdi” régi, patinás szövegeinket.

AZ A JÉZUS OLYAN ÉKES

A szép fényes hajnalcsillag,
Ti pásztorok, együtt virrad.
Ne féljetek, tű, pásztorok.
Mennyből jöttünk tihozzátok.

Az a Jézus olyan ékes,
Ez világon kelemetes (kellemetes).
Ez a Jézus olyan ékes,
Ez világon kellemetes.

Az úr Jézus keresztfája,
Vérrel virágzik az ága.
Vérrel, vízzel virágozzék,
Vérrel, vízzel virágozzék.

*Vass József 75 éves
1992. március 10.*

„Ezt a fiatalok már alig tudják, mostanában keveset kantálnak. Régi ének vót, régi, az öregektől tanoltam. Már nemigen énekelem, a dallam is csak vajegyszer jut eszembe. Már nem járok kantálni.”

Érdemes idéznünk a Döbrentei-kódexben (1508) levő *Siket-vasárnapi ének Isten haláláról* című vers első és harmadik versszakát: egy-egy szava, jelzője szövegeink előzményeinek tekinthető.

Király zászlói terjednek!
Keresztnek titkja fényletik,
Kin testben, testnek teremője,
Felfeszült keresztfára...

Ékes ez fénylő díszes fa,
Királynak bársonyával ékesült!
Fák között kiválasztott,
Ily szent tagokat illetni.

(Mezey 1957. 289.).

ÉN NEM LÁTOK...

Én nem látok szebb gyümölcsfát,
Mint a Jézus keresztfáját.
Vérrel, vízzel öntözgetik,
Szentlélekkel gyümölcsözik.

*Ifj. Majlát József 52 éves
1991. december 22.*

„Ennyi az egész. S a kantálók akkor bémennek a házigazdához,
s elmondják a béköszöntőt. Mint karácsonykor. Újévkor újévet
mondnak.”

64.

Felkeltem én Nagypénteken reggel

(Kántálónéke)

Felkeltem én Nagypénteken reggel,
Felkeltem én Nagypénteken reggel.

Kiállottam ajtóm elejébe,
Kiállottam ajtóm elejébe.

Feltekintek a csillagos égre,
Feltekintek a csillagos égre.

Nyitva látom Mennysország kapuját,
Nyitva látom Mennysország kapuját.

Azon belül két aranyos karszék,
Azon belül két aranyos karszék.

Abban üle Mária Magdolna,
Abban üle Mária Magdolna.

— Mér sírsz, mér sírsz, Mária Magdolna?
Mér sírsz, mér sírsz, Mária Magdolna?

— Hogyne sírnék, hogyne keseregnék,
Hogyne sírnék, hogyne keseregnék.

Fölszántották cinterem elejét,
Fölszántották cinterem elejét.

Bevetették apai magvakkal,
Bevetették apai magvakkal.

Be is boronálták anyai könnyekkel,
Be is boronálták anyai könnyekkel.

Ki is kelesztették anyai ajszóval,
Ki is kelesztették anyai ajszóval.

*Dósa Ferencné Kovács Éva 40 éves
1992. január 2.*

A szöveg énekese szerint — „régikantáló ének vót.” Szép, kristályosodott formában ismeri, néha „csak úgy magának” el-el-énekli. Faragó József — új típuscímet alkotva — a *Jézus születése* csoportba sorolta 2a megjelöléssel (*Csángómagyar népballadák*. Kolozsvár, 2002). Ő is Kriza Ildikót idézi: „A Jézus születését elbeszélő epikus alkotások közül az egyik legrégebbi szövegben a mennyország, illetve a menny kapuja megnyílik, és azon keresztül az égbe lehet pillantani” (Faragó 2002. 427.). Változatunk legelőször a kolozsvári *Helikonban* jelent meg (Ráduly 1992), utóbb Erdélyi Zsuzsanna is közölte nagy gyűjteményében 316-os sor számmal. Más, rokon szövegeket is figyelembe véve, „...ritka, nagy értékű szövegemlék”-nek minősítette. Dallama szintén műzenei eredetű.

Az Istennek szent angyala*(Kántálóének)*

Az Istennek szent angyala
Mennyből jött és alászálla.

És a pásztorokhoz juta,
Nékiek eképpen szóla:

— Ne féljetek, ti pásztorok,
Mert én néktek nagy hírt mondok.

Megszületett az úr Jézus,
Betlehemnek városába.

Betlehemnek városába,
Barmoknak istállójába.

Nem láttam én szebb gyümölcsfát,
Mint a Jézus keresztfáját.

Piros vérrel virágozik,
Szentlélekkel illatozik.

*Dósa Ferencné Kovács Éva 40 éves
1992. január 2.*

Mind a katolikus, mind a protestáns énekeskönyvek egyik legnépszerűbb darabja, kántáláskor szinte elmaradhatatlan ének. Már nagyon régen elszakadhatott az írott, tehát végleges formától, s a nép „alkotóműhelyében” variálódott alakban folytatta/folytatja további külön életét. Más szövegtípusokkal is kontaminálódott. A dallam — mint állandóbb forma — az énekeskönyvek dallamához igazodik.

Szent karácsony éjszakáján
(Kántálóének)

Szent karácsony éjszakáján,
 Jézus születése napján
 Örüljetek, örvendjetek,
 A kis Jézus megszületett.

Jézus, Jézus, kisdedecske,
 Betlehemi hercegecske,
 Te mi értünk jót tettél,
 A pokoltól megmentettél.

A kis Jézus aranyalma,
 Boldogságos szűz az anyja.
 Két kezével ápolgatja,
 A lábával ringatgatja.

Jézus ágyán nincsen paplan,
 Jaj, de fázik az ártatlan.
 Honnan is lenne bundája,
 Elveszett a báránycája.

*Ráduly Judit 36 éves
 2002. január 19.*

Erdélyi Zsuzsanna előbb megállapítja, hogy „E népszerű karácsonyi éneknek kevés a szakirodalmi előfordulása...”, majd a közvetkező jelenségre utal: „A gyűjtésünkben fellelhető bőséges változatokból nyomon követhető a szöveg funkcióváltása és énekből imává vedlése a dallam leválása, elkopása folytán” (Erdélyi 1999. 718.). Az „aranyalma” motívum jobb megértéséhez Dömötör Tekla nyújt segítséget. Megállapítja: „...a karácsonyi-újévi szertartásos énekekben szereplő fa gyakran almafa. A keresztény szimbólumrendszerben Jézus maga is a fán termett alma:

A kis Jézus aranyalma,
Boldogságos szűz az anyja...
mondja a karácsonyi vallásos népének.

Az aranyalmás toposz a XVII. század költőinél is előfordul, elsősorban Szűz Mária személyéhez kötve. Listi László (1620–1663) például így indítja *A boldogságos Szűz Máriához Magyarország patronájához* című versét:

Oh, te dicsőségben s Jerikó kertében
Tündöklő aranyalma.
Libanus erdején s Sion hegy tetején
Ékesen fölnőtt pálma...

A vers a *Magyar költők XVII. század* című kötetben látott napvilágot, összeállította Jenei Ferenc (Bp., 1956. 263.). Második közzölt változatunk már hiányos, az elsőhöz képest csak a nyitó és a záró versszakot tartalmazza, folklorizálódottabb formában. Énekünk dallama megtalálható a *Jertek, énekeljünk. Gyermekénekek* című gyűjteményben (Bp., 1990. 21.), Kirje, kirje, kisdededcske kezdőssorral...

EZ KARÁCSONY ÉJSZAKÁJÁN

Ez karácsony éjszakáján,
Jézus születése napján
Ma örvendjünk, ma vígadjunk,
Ma született kis Jézusunk.

Jézus ágyán nincsen paplan,
Megfázik a kis ártatlan,
Hogy is lehetne bundája,
Elveszett a báránkája.

*Konyicska Gabriella 22 éves
1992. február 22.*

„Nannyomtól tanoltam, Majlát Józsefné Ötvös Sárától. Úgy mondta, hogy régebb a kantálók kantálni is szoktak vele.”

És szívből imádhassuk

(Betlehemes játék részlete)

Mennyből az angyal lejjött hozzátok,
 Pásztorok, pásztorok, hogy Betlehembe,
 Sietve menve, lássátok, lássátok.
 Nincsen néki kályhája,
 Se dunyhája, párnája,
 Csak széna, szalmája,
 Barmok szája melegítő kályhája.
 Mit vigyünk hát néki,
 Ajándékot őnéki,
 Hogy kedvét találhassuk,
 És szívből imádhassuk?
 Egy bárányt,
 Egy sajtot elég lészen,
 Talán még az aranyból is
 Többet téssen,
 Ilyen szegény pásztoroktól
 Elég lészen.

Szabó Éva 69 éves
 1992. december 6.

„Evvel, úgy tudom, hogy kántáltak is, de legfőképpen a betlehemes játékba vót benne, ezt énekelte az egyik szereplő. A Mennyből az angyallal kezdődött.”

Adatközlőnk a lényegre tapintott, amikor megjegyezte, hogy az ének a *Mennyből az angyallal* kezdődött. Valóban, az énekeskönyvbeli ének egyike a leggyakrabban „hasznosított” szövegnek-dallamnak, a kántálók egyik legkedvencebb darabja.

Egészen eltérő dallama van viszont a terjedelmesebb második résznek: a szöveg szaggatottsága, a ritmustörések gyakorisága rányomták bélyegüket a dallamra is, helyenként az állapota már-már romlott. Bizonyára dallam nélküli variánsként is ismert volt.

Szövegünk egyik előzménye a *Cantus Catholici* (1651) című könyvben olvasható, innen közölte Mezey László *Karácsonyi kántálás* címmel. Azt gyanítjuk, hogy nem valódi, éjszaka elhangzó kántálóének volt, hanem épp betlehemes játék, ugyanis a szövegnek szereplői vannak: elmondó, angyal, pásztorok, Mária, mind (Mezey 1957. 259-261.).

A tartalmi egyezések láttatása kedvéért idézünk az egykori „kántálásból”. Íme Mária szavai:

Isten titeket hozott Uratokhoz,
De nem szólhattok mostan szent fiamhoz.

Mert ő aluszik, pólyában nyugoszik,
Hideg jászolyban szénán bágyadozik.

Nem fekszik ágyban, sem friss palotában,
Hanem jászolyban, romlott istállóban...

68.

Jézus ágyán nincsen paplan

(Kántálóének)

Jézus ágyán nincsen paplan,
Sír az ártatlan,
Sem párnája, sem paplanya,
Szalma az ágya.
Könnyei hullnak
A kis Jézusnak,
Kemény szalma gyöngé testét
Ó, mily ringatja.
Nem kívánja palotáját
A nagy uraknak,
Sem pelyhes, puha párnáját
A gazdagoknak.
Könnyei hullnak
A kis Jézusnak,

Így kell meghalni érettünk
A Megváltónak.

*Dósa Ferencné Kovács Éva 40 éves
1992. január 2.*

Az előző szövegtípus jegyzetanyagában elmondottak erre a kántálóénekekre is érvényesek. Itt azonban régebbi, témánkba vágó két „adalékkal” hozakodunk elő. A *Döbrentei-kódex* (1508) egyik karácsonyi énekében ez a versszak olvasható:

Fekvést szénába választa,
Jászolt ű meg sem útála;
Kevés tejjel eléltetik,
Ki miá éltető sem éhezik.

Az *éltető* szó madárt jelent. A második idézetünk a *Festetics-kódex*ből való (1493 körül), amely „Kinizsi Pálné, Magyar Benigna számára készült, igen díszes kiállítású, pergamenre írt középkori imakönyv”.

Szénán feküdni szenvedé,
Jászoltól meg nem kibék,
És kicsiny tejjel tartaték,
Ki miatt madár sem éhezik.

(Mezey 1957. 285-286).

69.

Régen megírták ezt a próféták

(Kántálóénekek)

Régen megírták
Ezt a próféták,
Ma született Jézus,
Angyalok urát.
Új esztendőbe vigadjunk,

Megszületett Jézus,
Ma imádjuk.

*Ötvös Mihály 32 éves
1992. december 6.*

Jobbára romlott szöveg romlott dallammal. Szép, „áttetsző” változatát Nagy Olga (akkor még VIII. osztályos gimnáziumi tanuló) közölte Mezőpanitból. Megjegyzí, hogy „Egy XIX-ik század elején kiadott énekeskönyvből való dicséretet énekelnek.” Az általa bemutatott ének második versszaka jórészt egyezik a mi változatunkkal.

Régen megírták ezt a próféták,
Hogy fiat fog szülni egy nemes Virág.
Refr. Újesztendőbe mi vigadjunk,
Született Jézus, mi imádjuk.

In: *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez* i. m. 126. old. Szövegünk tartalmi vonásai révén karácsonyi éneknek minősíthető („*ma született Jézus*”).

70.

Tű is gyertek, pásztorok (*Kántálóének*)

Szűz Márja,
Ez világra nékünk
Szent fiát hozzátok,
Tű is gyertek, pásztorok,
Hogy mű őtet imádjuk,
És magasztaljuk.
Hát az égi madarak,
Hát az erdei vadak,
Így örvendeznek.
Tű is gyertek, pásztorok,
Hogy mű őtet imádjuk
És magasztaljuk.

*Ötvös Mihály 32 éves
1992. december 6.*

„Kántalóének vót, ritkán énekelem. Anyámtól tanoltam”. Ez a szöveg is egyházi énekeskönyvre „megy vissza”. Utaltunk már az *Áldjuk az Urat!* című katolikus ima- és énekgyűjteményre (Bp. 1966), amelyben a 35. ének így kezdődik: „Szűz Mária e világra nekünk szent Fiát hozá...” És íme a második versszak második és negyedik sora:

A pásztorok a mennyei fényre hozzá sietnek...

Mind őt imádják és magasztalják...

Énekesünk romlott dallamra énekelte a szöveget.

71.

Máma újesztendő napja

(Kántalóének)

Máma újesztendő napja,

Fémlik, mint az arany,

Aki ezt megérte,

Az Isten éltesse.

Éltesse az Isten

A benne lakóját,

Éltesse az Isten

A házigazdáját.

Bedő Bertalan 36 éves

2002. január 17.

Adatközlőnk újévi kántalóénekként „adta elő”, eléggé romlott dallammal. A szöveg valójában ünnepi köszöntő, népi eredete nem kérdőjelezhető meg, ezért iktattuk be gyűjteményünkbe. A *Fémlik, mint az arany* hasonlat más köszöntő versekben is elég gyakori.

Kiindultam Sodomából (*Legendaének*)

Kiindultam Sodomából,
Jézus szólított ki abból.
A Megváltó nagyon szeret,
Bűneinkért halt keresztet.
A Megváltó nagyon szeret,
Bűneinkért halt keresztet.

Gyertek ti is, kik ott álltok,
Kik a bűnben nyomorogtok.
Mert ha nem hallgatsz az úr szavára,
Beleégsz majd Sodomába.
Mert ha nem hallgatsz az úr szavára,
Beleégsz majd Sodomába.

*Seprődi József 78 éves
2004. december 19.*

„Tanoltam Dósa (Poros) Lajostól. Ő énekelt sok ilyen éneket.
Azt mondta, hogy ő találta ki, ő szerkesztette.

(Említetted, hogy volt füzete.)

Volt neki füzete, egy nagy füzete, abba írta le a verseket.

(Milyenkor énekelte neked?)

El vót törve a lábom, s minden vasárnap meglátogatott, sok
mindent tanoltam tőle. Neki köszönhetem felfelől, hogy egészen
Istenhez vezetett a nyomorúságban.

(Milyen dallamra énekelte Lajos bácsi?)

Arra, hogy Elindultam szép hazámból,

Drága szép Erdélyországból.”

Szövegünk inkább legendaéneknek minősíthető, bár „alaphelyzetében” balladás vonásokat is hordoz. Kriza Ildikó megállapítja: „A legendaének és a legendamese kutatása után fordult a tudományos érdeklődés a legendaballada felé” (Kriza 1991. 74.). Nyilván, Dósa (Poros) Lajos, aki „megalkotta” a szöveget, egyáltalán nem törődött a műfaji határokkal. A *felfelől* szó jelentése: főképpen, egyfelől.

Bátran menyünk Kanaán felé*(Legendaének)*

Bátran menyünk Kanaán felé,
 Habár az út nehéz felfelé.
 Erőt nyerünk, hogyha elfáradunk,
 És így tovább, tovább haladunk.

Ha lássa, hogy veszély fenyeget,
 Szava biztat: jer, ne féljete.
 Mert én győztem bűn és halál felett,
 Nem hagylak elveszni titeket.

S örvendez a dicsőült sereg,
 Hogy e földről oda érkezett.
 Mert nem lesz a bűnnek martaléka,
 Mert mennyben lesz örök lakása.

Ha átmegyünk majd a Jordánon,
 Elbámulunk a Kanaánon.
 Az a lélek, ki szerette Urát,
 Benne bízott, nem hagyta magát.

*Seprődi József 78 éves
 2004. december 19.*

„Ezt is Dósa (Poros) Lajostól tanoltam, ami nagyon tetszett nekem, és azután örökké énekeltem. Lajos bácsi eztet úgy gondolta, s olyan énekeket csinált és fűjt, amiket szeressen az ifjúság. Mer úgy akarta, hogy az ifjúságnak is szerezzen olyan éneket, hogy fogja meg őket vele, s ezáltal Istenhez kerüljenek. A bibliakörben adta elő az énekeit.”

Tipikus legendaének, más szövegekhez való kötődése, az összefüggések „felvillantása” további kutatást igényel.

A tehéntej megóvása

„Ha valakinél a tehénnek születik a kicsi bornyúja, s úgy akarja a gazda, hogy a tehéntől a tejet senki ne vigye el, akkor kilenc cikk fokhagymával megkeresztezi az istálló küszöbit, az istálló ajtaját, s megkeresztezi a tehénnek a hátát is. Azután aztot a fokhagymát bérakja az istálló küszöbje alá. Amikor rakja bé, azt mondja:

Ahogy ez a fokhagyma
Vissza nem tér a házba,
Úgy ne tudjon senki ideférti
Az én tehenemhez,
Afféleképpen,
Hogy a tejt elvigye.

Úgy is hallottam, hogy ki kell menni a mezőre, s a majortól el kell hozni egy kabátot. Azt fel kell akasztani az istállóba, s a féjsze fokával jól meg kell verni. Azt kell mondani:

Nem eztet a kabátot ütöm,
Hanem aztot ütöm,
Aki elvitte a tehéntől a tejet.
Mire az áldott Nap feljő,
Akkorra hozza vissza a tejet.

*Majlát Sára 56 éves
1992. február 2.*

Árpa, árpa, learatlak

(Árpa ellen)

Árpa, árpa,
Sollót veszek,
Learatlak,
Kötelet vetek,
Kévébe kötlek,
Kalongyába raklak,
Szekeret hajtok,
Géphez viszlek,
Elcsépellek,

Zsákba raklak,
Malomba viszlek,
Megőrllek,
Hazaviszlek,
Megszitállak,
Megdagasztlak,
Kenyeret sütök,
Háromba váglak,
Disznónak adlak,
Szálljon le rólad a fájdalom!

*Nagy Lajosné Bódi Anna 70 éves
1991. december 14.*

Pócs Éva megállapítja: „Az árpaaratás” metaforája kibővül az árpával kapcsolatos mezőgazdasági munkák említésével (az utolsó fázis általában az árpa megsemmisülése). A munkafolyamat egyes szakasza-
inak hasonló szerkezetű mondatokban való halmozó felsorolása rit-
mikus, mondókaszerű szöveggé teszi... Ez a gondolatpárhuzamos
szerkezet a szövegek fő formai szervezője (*Ráolvasás* i. m. 661.).

Nos, itt közlünk még három — ugyancsak kibédi — „mondóka
szerű szöveget”, érzékeltetjük velük a „lehetséges” változatok sok-
féleségét. Mindenik a ráolvasás befejező részeként fordul elő:

... Megdagasztlak,
Kemencébe raklak,
Magsütlek,
Mind megeszünk,
Elfogyasztunk.

*Majlát Józsefné Ötvös Sára 89 éves
1987. november 20.*

„Ez az árpától való olvasás vót. A végén, mikor elmondták, kel-
lett köpni hármat. Evvel gyógyították a szembetegséget.”

...Megdagasztlak,
Kenyeret sütök az úr Jézus részire,
Hogy a betegséget vegye el rólad.

*Majlát Sára 56 éves
1991. december 14.*

...Malomba viszlek,
Megőröllek,
Hazaviszlek
Ládába raklak.

Itt édesanyám megfogta a láda fedelit, s háromszor megcsattogtatta. A beteg egészen oda vót hajolva a ládához, s úgy csattogtatott édesanyám. Evvel űzte el a betegséget.

*Simonfi Györgyné Nagy Eszter 65 éves
1991. december 29.*

76.

Hideglelés (hidegrázás) gyógyítása

„A hideglelést úgy kell gyógyítani, hogy egy férfi éjjel tizenkét órakor kell hozzon a mezőről ördögbodzát. Ez egy növény, nagy, recés levelei vannak.

Három szál ördögbodzát hoz a férfi, s a gyógyító kettőt tesz a betegnek a mejjire keresztiesen, keresztbe, s égyet fog a bal kezibe. Legyezget a beteg felé, akinek van a hideglelése. Azt mondja:

Ahogy ez az ördögbodza nem vet szelet,

S a szele senkit el nem ér,

Úgy ne érje el a beteget a hideglelés.

Menjen a hideglelés

Ennek az ördögbodzának a gyökeribe,

És annak a gyökerit rázza,

Ne egy keresztény lelket,

Akibe a drága Jézus lakik.

Ezt főleg a régi-régi öregek mondták, mert azok nem hagyják el aztot a régi beszédeket s a régi szokást.”

*Majlát Sára 56 éves
1991. december 27.*

Fogfájás gyógyítása

„Mikor fáj a fogunk, hogy ki vót lyukadva, hát édesapám mondta, hogy keressünk fenyőfaszurkot. Mentünk ki, s a deckán kerestük a fenyőfaszurkot, azt a kályhán megmelegítettük, hogy puhuljon meg, s avval dugtuk bé a lyukas fogunkot. Mondtuk:

Fenyőfaszurok,

Gyógyítsd meg a lyukas fogamot!

Szüntette a fájdalmot, de csak egy bizonyos ideig. Az lett a vége, hogy mégis ki kellett húzatni a fogat.”

*Nagy Balázné Réti Ágnes 69 éves
1992. március 1.*

„Már asszony vótam, megfájdult a fogam, megdagadt az arcom, s tudtam, hogy ez a Nagy Daniné tud olvasni. Elmentem oda, leültetett egy székre, s nekifogott olvasni. A kezivel kerengtetett a fejem felett, s mondta az imádságot. Jézus Krisztusról mondott s a töviskoronáról, egy ennyit észre vettem én. Aztán hogy elmondta az imádságot, már kész vót. Másnapra megtért a fogfájás.”

*Pétrás Józsefné Papp Rozália 87 éves
1991. december 15.*

Falat van a nyelvemen

„Sokszor, ugyl, az ember megcsemerel, vagy elégeti a nyelvit, s falat lesz a nyelvin. De lehet a belső forróságtól is. Olyan kicsi piros hólyagok lesznek a nyelvnek a hegyin s az oldalán, ez a falat.

A régi öregek úgy mondták, hogy oda kell menni a falhoz, s azt kell megnyalni. A fehér falhoz, amit mi meszelünk tiszta mésszel, mert a festett fal már nem jó.

S mikor megnyaljuk a falat, azt kell mondani:

Múljon el az én nyelvemről,

S ragadjon a papné seggire.”

*Mátyus Mihályné Orbán Erzsébet 68 éves
1991. december 21.*

„Hogyha valakinek falat van a nyelvin, az háromszor keresztbe megnyalja a falat, és úgy keresztbe elköpdösi háromszor. Azt mondja, hogy:

Falat van a nyelvemen,
S ragadjon a papné fenekire.”

*Majlát Sára 56 éves
1991. december 21.*

79.

A vaknap gyógyítása

„1942-be történt, hogy agyhártyagyulladás kaptam, akkor vótam tizenkilenc éves. Elvittek az orvoshoz, megvizsgált, s adott gyógyszert. Elég az, hogy utána mégis hányingerem vót. S mondták a szomszédasszonyok, hogy ejsze vaknapom van, s attól van a hányás, nagyon fáj a fejem, még az óraketyegés is idegesített. A Falu hídjánál lakott Kecskés Minyáné, s az egyik napon aztot hitták el, hogy gyógyítsa meg a vaknapot. Reggel jött, mikor a Nap serkent fel. Egy tálba vizet vitt ki a kert sarkához, s oda engemet ki-vezettek. Ez a Kecskés Minyáné imádkozott. Le kellett hajoljak, s a vizet piccoltam a fejemre keresztül, hátrafelé. Kellett mondjam:

Vaknap,
Menj ki a fejemből,
Mer jó fel az áldott Nap.

Mindig a Nap felé kellett álljak, akkor, mikor serkent fel. S utána a Miatyánkot is el kellett mondjam.

*Nagy Balázsné Réti Ágnes 69 éves
1992. március 1.*

„A vaknap az, hogyha valaki lefekszik olyankor s elalszik, hogy a Nap még nincsen lehaladva. Ugyi, annak a fejibe nyugszik le a Nap. Annak mondják, hogy vaknap. Arról lehet észrevenni, hogy nagyon-nagyon fáj az embernek a feje. Eztet úgy kell gyógyítani, hogy reggel, mielőtt a Nap felkelne, merít a kútból vizet, s belétöti

egy tálba. A beteg úgy hajol le, amerünnön a Nap fel kell jöjjön. S a két kezével fonákul veszi a tálból a vizet. Azt mondja:

Vaknap,

Bújj ki a fejből,

Mer jó fel az áldott Nap,

És ne kapjon benne!

Eztet kilencszer kell elmondani. S el kell mondani az Üdvözlégy Máriát.

Majlát Sára 56 éves

1991. december 22.

80.

A sümölcs (szemölcs) gyógyítása

„Akinek sümölcse van, hát ugyi, azt is meg kell gyógyítani. Ki-húz a fejből, a saját fejből három szál haját, s abból a három szál hajból kettőt bédob a tűzbe, a harmadikot pedig réjacsavarja háromszor egymás után a sümölcsre. A réjacsavarások után ezt a hajszálat is el kell égetni. Akkor azt kell mondani:

Ahogy ez a három hajszál

Elégett a tűzön,

Úgy menjen el rólam

A sümölcs is,

Többet vissza ne jöjjön!”

Majlát Sára 56 éves

1991. december 21.

„Eccer a kezem fejire lett egy nagy sümölcs. Mondta nekem Madaras Benedek, már rég meghótt, hogy meg kell gyógyítsam. Mikor újhoid van, menjek ki az udvarra, vigyek egy edénybe hideg vizet, s mosongassam benne a kezemet. De csak az újhoid felé nézek. Azt kell mondani:

Sümölcs, sümölcs,

Múljal el az újhoid alatt!

Péterfi István 85 éves

1991. december 27.

„Nyóc éves gyermek lehettem, s lett a kezemre egy sümölcs, erősen nagy vót. Meglátta a vén Borbély Gyuriné. Már rövidlátó vót, mégis meglátta. Elmagyarázta, hogy mikor újhöld lesz, kapjak fel a földről követ, göröngyöt, akármit, s avval dörzsöljem meg a sümölcsöt. Mondjam egymás után háromszor:

Hódat látok,
Ót veszesztek.

Ezt megcsináltam. Aztán hogy mikor, nem tudom, de eltűnt a sümölcs a kezemről.”

*Mátyus Ferenc 77 éves
1992. január 2.*

„A sümölcs is többféle, a sertéssümölcs szúr nagyon és fájdalmas. Olyan orvossága van, hogy mikor tyúkot vágnak, zúzabőrrel kell megsúrolni. Akkor a zúzabőrt ki kell vinni a csepegés alá, s ott el kell ásni. Azt kell mondani a sümölcsre:

Pusztulj el a kezemről,
Ahogy ez a zúzabőr is elpusztul.”

*Dósa Sándorné Bíró Vilma 54 éves
1991. december 26.*

„A sümölcsöt úgy is lehet gyavítani, hogy meg kell számolni, hány sümölcs van az embernek a kezén. Ha mondjuk úgy számoltuk, hogy vót kilenc sümölcsünk, akkor kell visszaszámlálni.

Kilenc, nyóc, hét,
Hat, öt, négy, három,
Kettő, egy,
Semmi.

A semmit azér kellett mondani, hogy elmúljon a sümölcs, ne maradjon semmi belőle. Ezt este csináltuk, mikor feljöttek a csillagok.

*Szabó Éva 69 éves
1992. január 31.*

Szómagyarázat

amerünnön: ahonnan
„bai”, bay: báj, bájolás
bines: bűnös
bornyú: borjú
csemer: csömör
csipor, csupor: csésze
csóré: meztelen
csorintás: néhány csepp (víz)
decka: deszka
eccer: egyszer
elkötődtem: elérékenyültem
éltető: madár
elveszessél: elveszítsél
ernyő-ágy: gyékényágy
evangélista: evangélista
facsarni: csavarni
féjti: félti
felfelől: főképpen
feszajteni: feszíteni
feszt: állandóan
füttő: kályha
gyavítani: gyógyítani
hamma: hamva, hamuja
hezzád: hozzád
hítták: hívták
igízis: igézés
ítélve: ítélve
jászályába: jászlába, jászoljába
jedség: ijedtség
kacagság: kacagás, nevetés
kalán: kanál
karisor: kis bányász vonat
képkokolvar: tüzes, szederjes kelés
kerengtetni: kerengtetni, körözni
keresztesen: keresztbe

késért, kísért: kísértés
ki tudja állni eztet: tudja átvészelni
kóber: szekérenyő, kóbor
kollát: kerítés
kolodi: (talán) elvetemült
ködök: köldök
köldökcsemer: erős hasfájás
megkerekítették: megkörözték
mejjire: mellére
mű, műnköt: mi, minket
nannyó: nagyanya, nagymama
nevem-napomon: névnapomon
nevetlen, nevetlen ujj: kisujj
odaméne: odament
orca: arc
osztán: aztán
ótani: oltani
pemete: korompucoló
pokolvar: (itt) erős fejfájás
pusmogva: suttogva, mormolva
solló: sarló
sorka: sarok, sarka
segélj, segílj: segíts
sümölcs: szemölcs
szerre: sorra
szkimb: váltás (rom. schimb)
szok: szokták
tarisnya: tarisznya
tátos: táltos
teremtél: teremtetél
térgyig: térdig
tű: ti

Felhasznált irodalom

- BALÁZS Géza
2004 Antropológiai gondolatok a szent és profán szövegekről. In: *Áldás és átok, csoda és boszorkányság*. Vallásetnológiai fogalmak tudományos megközelítésben. Szerk. Pócs Éva. Bp.
- BARABÁSI András
1939 Kibéd. In: Makкаи Endre és Nagy Ödön: *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez*. Kv.
- CZAPIK Gyula dr.
1966 *Áldjuk az Urat!* Ima- és énekeskönyv a katolikus hívek számára. Összeállította. Bp.
- DIÓSZEGI Vilmos
1981 „ólomöntés, vízöntés” (szócikk). Magyar Néprajzi Lexikon. Negyedik kötet. Né — Sz. Bp.
- DÖMÖTÖR Tekla
1974 *A népszokások költészete*. Bp.
- ERDÉLYI Zsuzsanna
1985 Az archaikus népi imádságok középkori összetevői. In: *A magyar vers*. Az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai 1981. augusztus 10-14. Bp.
- 1999 *Hegyet hágék, lőtőt lépék*. Archaikus népi imádságok. Harmadik, bővített kiadás. Pozsony.
- FARAGÓ József
2002 *Csángómagyar népballadák*. Összesítő válogatás Faragó József gondozásában, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel. Kv.
- JENEI Ferenc
1956 *Magyar költők XVII. század*. Bp.
- K. MÁTYUS István
1787–1793 *Ó és Új Diaetetica*. I–VI. Darab. Pozsony
- KRIZA Ildikó
1991 *A magyar népballada*. Fejezetek a balladakutatásból. Debrecen
- LÁSZLÓ Ferenc (szerk.)
1971 *Bartók-könyv*. 1970-1971. Buk.
- MAKKAI Endre — NAGY Ödön
1939 *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez*. Hetven néprajzi gyűjtő munkája alapján összeállította. Kv.
- MÁTYUS Zsuzsanna
2004 A magánélet válsághelyzetei és a kríziseket kezelő specialisták egy erdélyi faluban. In: *Áldás és átok, csoda és boszorkányság*. Vallásetnológiai fogalmak tudományos megközelítésben. Szerk. Pócs Éva. Bp.

Megíjtott énekeskönyv az erdélyi nagy fejedelemségbeli evangélico-reformata Anya-szentegyház használatára. Kolozsvárt 1838

MEZEY László

1957 *Középkori magyar írások.* Bp.

OLOSZ Katalin

1982 *Ha folyóvíz volnék.* A magyar népi líra antológiája. Kv.

ORBÁN Balázs

1870 *A Székelyföld leírása...* IV. Marosszék. Pest.

ŐSZ János

1902 Kántáló énekek. *Ethnographia*, XIII. 87-90.

1941 *A csudatáska.* Eredeti székely népmesék. Gyűjtötte és feljegyezte őket. A könyv bevezetőjét írta Kovács László. Kv.

PÓCS Éva

1988 Ráolvasás. In: *Magyar Néprajz* V. Népköltészet. Bp.

RÁDULY János

1973 Prózává oldódó népballadák. *Művelődés*, XXVI. 9. sz. szeptember

1975 *Kibédi népballadák.* Gyűjtötte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta. Buk.

1979 *Elindultam bosszú útra.* A kibédi Majlát Józsefné Ötvös Sára népballadáit. Gyűjtötte, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta. Buk.

1992 „*Menj el, gonosz Sátán!*”. Kibédi ráolvasások, népi imák, legendaballadák. *Helikon*, III. február 14. 4. sz. 4-5.

Református Egyházi Énekeskönyv a kolozsvári egyházkerület használatára... Kv.

SEPRÓDI János

1974 *Válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése.* A bevezető tanulmányt írta Almási István, Benkő András, Lakatos István. Buk.

SÓTÉR István főszerk.

1964 *A magyar irodalom története 1600-ig. I.* Szerk. Klaniczai Tibor. Bp.

SZABÓ T. Attila

2000 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár.* X. Or — P. Kv.

TÁNCZOS Vilmos

1994 Gyimesi archaikus népi imádságok és ráolvasások. *Krizsa János Néprajzi Társaság Évkönyve* 2. Kv.

VOIGT Vilmos — BALOGH Lajos

1974 *A népköltési (folklor) alkotások kritikai kiadásának szabályzata.* Bp.

TARTALOM

Kibédi archaikus szövegek (Ráduly János) **5**

1. Elment Jézus szent kertjibe **19**
2. Könyökig könnybe **23**
3. El vagyok ítélve keresztfára **28**
4. Názáretbe, Paradicsomkertbe **29**
5. Adom a drága lelkemet **34**
6. Szent angyalok őrizzenek **36**
7. Fejem az Úristen **38**
8. Mikor az Úr Jézus járt a földön **40**
9. Kőpárna **42**
10. Hetvenhét féle pokolvarok **43**
11. Térjetek meg, hetvenhét pokolvarok **45**
12. Kilencvenkilenc igízetek **47**
13. Szűz Mária kicsi fiát megigézték **48**
14. Ó, Jézusom **51**
15. Anyám, édes, siess haza **53**
16. Szentlélek Istennek nevébe **54**
17. Olyan szép, mint a holdvirág **55**
18. Hozzád fohászkodom imában **58**
19. Az én házam közepibe **59**
20. Paradicsom kőkertjébe **61**
21. Nehéz álom el ne nyomjon **63**
22. Ördög tőlem távol járjon **64**
23. Három angyal fejem felett **65**
24. Adjon Isten jó éjszakát **67**
25. Mert én meg vagyok keresztelkedve **67**
26. Ti angyalok, őrizzetek **68**
27. Ó, én Uram, Teremtőm **69**
28. Ugye, világosság, te vagy **70**
29. Én Istenem, viselj gondot **75**
30. Te vigyázz rám az éjszaka **76**

31. Adjon Isten jó reggelt **77**
32. Legyen áldott szent neved **79**
33. A teremő Isten segéljen meg **80**
34. Én útra indulok most **81**
35. Tiéd legyen a hála **82**
36. Köszönöm, szent Isten **82**
37. Te mossál meg Szentlélekkel **83**
38. Asszonyunk, Szent Borbála **84**
39. Itt hagyom ezt a szép napvilágot **86**
40. Elindult a nagy idő **86**
41. Nyíljanak szét a felhők **88**
42. Vidd el ezt a nagy időt **90**
43. Mentsél meg minket égiháborúról **90**
44. Őrözz meg jégesőtől **91**
45. Jaj, Istenem, harangoznak! **92**
46. Legyen hasznos ez a harangozás **94**
47. Harangoznak **95**
48. Szaporítsd meg a kenyeret **95**
49. Megsült a kenyér **96**
50. A vetés megóvása **97**
51. Aratáskor való ima **99**
52. Támaszd fel ezeket a fákat is **99**
53. Kereszteltet hozok **101**
54. Isten jóságából vagy **101**
55. Most halál által meggyógyította **102**
56. Jöjj el, Uram, jöjj el **103**
57. Én felkelek szép piros hajnalba **106**
58. Föltekintek a nagy mennyországba **107**
59. Elindult Mária szállást kéregetni **108**
60. Születék a Jézus barmoknak jászlába **110**
61. Elindult Szent József **112**
62. Betlehemnek városában **113**
63. A szép fényes hajnalcsillag **115**
64. Felkeltem én Nagypénteken reggel **118**

65. Az Istennek szent angyala **120**
66. Szent Karácsony éjszakáján **121**
67. És szívből imádhassuk **123**
68. Jézus ágyán nincsen paplan **124**
69. Régen megírták ezt a próféták **125**
70. Tű is gyertek, pásztorok **126**
71. Mára újesztendő napja **127**
72. Kiindultam Sodomából **128**
73. Bátran menyünk Kanaán felé **129**
74. A tehéntej megóvása **130**
75. Árpa, árpa, learatlak **130**
76. Hideglelés (hidegrázás) gyógyítása **132**
77. Fogfájás gyógyítása **133**
78. Falat van a nyelvemen **133**
79. A vaknap gyógyítása **134**
80. A sümölcs (szemölcs) gyógyítása **135**
- Szómagyarázat **137**
Felhasznált irodalom **139**

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó